Magyarország nagyasszonyai

Serdültebb leányok számára

Irta

KEMECHEY JENŐ

BUDAPEST
SINGER és WOLFNER Kiadása

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA BUDAPESTEN.

IFJUSÁGI KÖNYVEK

SERDÜLTEBB FIUKNAK ÉS LEÁNYOKNAK.

Az ifjusági könyvekben összegyüjtjük az ujabb magyar ifjusági irodalom gyöngyeit, ugy hogy valósággal kincses bányája lesz ez a gyüjtemény a serdültebb fiuknak, leányoknak. A könyvek kiállitása kifogástalanul szép s a válogatott kitünő tartalom mellett igazán páratlanul olcsók ezek a könyvek. Egy-egy nyolczadrétü kötet ára szines boritéku, ajándéknak is beváló kötésben **2 korona 50 fillér.**

Eddig a következő kötetek jelentek meg:

1. Tutsek Anna. Szélvész kisasszony. A kastély titka.

Serdültebb leányok számára. Kötve 2 kor. 50 fill.

Egy fiatal, szeleburdi kis lány fürdői kalandjainak a története; ő maga meséli el vidám humorral az ő felsülését s az idősebbik növére eljegyzését. Második elbeszélése a kötetnek: *A kastély titka.* Öt kis leány mulatságos nyaralása egy külföldi nagybácsi fényes kastélyában, a hol megmentik a nagybácsi fiát s jóságukkal, kedvességükkel meggyógyitják beteg lelkét.

KORVIN TESTVÉREK, BUDAPEST

*2. Gauss V. A búrok földjén.

Két magyar fiu kalandjai a búrok hazájában. Kötve 2 korona 50 fillér.

Két magyar fiú kalandjai Dél-Afrikában. Alig jelent meg ennél érdekesebb könyv a magyar könyvpiaczon. Két jó családból való magyar fiú neki veszi magát a nagyvilágnak és a búrok földjén, a messze Transzválban próbál szerencsét. Valami régi rokonuk lakik a busmánok földjén s oda akarnak ők is eljutni. De Fokvárostól egész a rokonuk farmjáig csupa veszedelmes kalandon esnek át s néha az életüket is nagynehezen tudják megmenteni. Elvetődnek a délafrikai gyémántmezőkre, majd a búrokhoz szegődve, végig küzdik a Jameson betörő serege ellen vivott csatát.

3. Gaal Mózes. Szeretet.

Serdültebb leányok számára. Mühlbeck K. rajzaival. Kötve 2 korona 50 fillér.

Egyike az iró legszebb, legérdekesebb regényeinek, melyből valóban a szeretet melegsége sugárzik ki: a gyermeki és anyai szeretet tiszta lángja. A kis Erzsike életének egyszerü, szép története, a ki semmi más fegyverrel, mint a tiszta szeretettel megvivja a harczot az élettel s boldoggá teszi édes anyját és saját magát is.

*4. Tábori Róbert. Délibábok.

Serdültebb magyar ifjuság számára. Mühlbeck K. rajzaival. Kötve 2 korona 50 fillér.

Három testvér különböző utakon keresi a boldogságot. A legidősebbik a képzelet birodalmába téved, csakis a multnak él és teljesen idegenként áll szemben azzal, amit az élet követel tőle. A második vagyont hajhász. Ausztráliába megy aranyásónak, sok veszedelmes kalandon megy keresztül s mint gazdag ember tér haza, de nincs öröme a kincsekben, mivel azokhoz vér tapad. — Ez a két testvér tehát délibábot kerget, mig a harmadik, növérük, megteremti magának a szülői földön azt a munkakört, mely megelégedést és boldogságot ad neki.

A *-gal jelzettek első sorban fiuknak való.

5. Kabos Ede. A szurtos királyfi.

Ifjusági regény. Kötve 2 korona 50 fillér.

»Fiuk, leányok, puszta szóra elhiszitek-e, hogy volt egyszer olyan király is, aki odaadta a fiát bádogos inasnak?« — Igy kezdi a szerző könyvét. — Higyjetek neki és olvassátok el ezt a csodálatosan szép tanulságos és mulattató regényt.

6. Kemechey Jenő. Magyarország nagyasszonyai.

Kötve 2 korona 50 fillér.

Voltak Magyarországnak asszonyai, kiknek életök egész hőskölteménye, tetteik sorozata egész történelem. Akikről mikor olvasunk, könnybe lábad szemünk, felmagasztosul lelkünk. Ezeket a nagyasszonyokat, kiknek tüneményszerü, hősi életök, örök mintaképei maradnak a magyar asszonyoknak, mutatja be a szerző érdekes történetek keretében, a fiatal leányoknak.

7. Tutsek Anna. Vidorka. Uj élet.

Két elbeszélés fiatal leányok számára. Kötve 2.50.

Derült, vidám, mindig jó kedvü, aranyos, sugaras kedélyü, mint a napfény, s a mellett mégis mélyen érző, komoly gondolkozásu leányka ez a Vidorka. Vidámságával földeriti gondokkal küzdő szülőit, erős, bátor lelkével megosztja velök az élet gondjait s szivének jóságával, kedvességével öntudatlanul magához hóditja mindenkinek szeretetét — azét is, akivel aztán meg is osztja életét. Az *Uj életben* egy makacs, elvadult gyermek megszelidülését látjuk, a ki gyülölettel és haraggal fogadja a mostohaanyját, és a kit a mostohaanya jósága, szelidsége és szeretete egészen uj életre vezet.

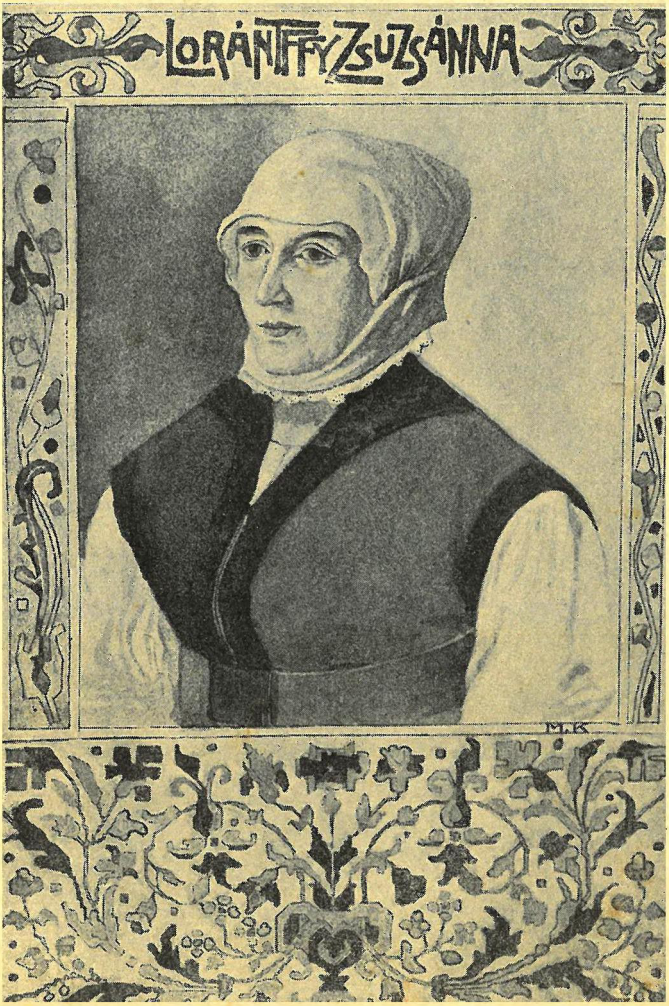
LORÁNTFFY ZSUZSÁNNA
M.K

MAGYARORSZÁG NAGYASSZONYAI

FIATAL LEÁNYOK
SZÁMÁRA

IRTA:
KEMECHEY JENŐ

BUDAPEST, 1902
SINGER ÉS WOLFNER KÖNYVKIADÁSA
Andrássy-út 10

MINDEN JOG FENTARTÁSÁVAL.

MÁRKUS SAMU KÖNYVNYOMDÁJA BUDAPEST.

TARTALOM-JEGYZÉK.

Oldal

Kanizsay Dóra ... 7
Lónyay Anna ... 13
Patócsi Zsófia ... 21
Báthori Anna ... 33
Tarczay Anna ... 41
Székely Klára ... 51
Rozgonyiné ... 61
Loránffy Zsuzsánna ... 71
Komjáthy Anna ... 79
Szilágyi Erzsébet ... 87
Enyingi Török Bálintné ... 99
Bornemisza Anna ... 113
Eljegyzés a szabadsággal ... 123
Jókainé ... 127
Gróf Teleki Blanka ... 131

Kanizsay Dóra.

BENN, a baranyai hegyek erdősürüjében sziklatetőn épült az öreg Kanizsay lovagvára, rovátkás bástyafalakkal, szögbefutó ablakokkal és kikönyöklő, sugár tornyokkal.

A várkapu fölött magasra tüzött zászló lobogóját fodrozza a szél, a mi azt jelenti, hogy vendége van a vár urának. Az erdőségekben vadászkürtnek harsonája zendül, kopók csaholása hangzik föl s valami erővel teljes férfi-hang dalolása zug a fák között a vadászat dicsőségéről. A kürtnek harsogása azt jelentette, hogy vége szakadt a vadüzésnek. Ágas-bogas szarvas, suta fejü őzünő, termetes erdei nyul s barnaszőrü, agyaras vaddisznó immár halomban hevernek. Targonczákra rakják. Az urak pedig, fényes, csillogó öltözetü urak, lóra pattannak és csöndes lépésben megindulnak a szakadékos hegyi uton. Lovaik lába alatt megindul az ut kavicsa s legurul a hegyoldalba.

Rövid lovaglás után, az ut jobbra fordul s a nagy vadásztársaság a Kanizsay vára elé ér. Elől lovagol a hirhordó

huszár, piros süveggel a fején és rezes csótárral az oldalán. A kezében szarukürt. Azzal harsog, hogy a ki szembemenne szekérrel vagy targonczával, tüsténT térjen ki, vagy forduljon be a szükös utról, mert nagyságos Kanizsay György ur jön a vadászatról, meg a vendége Geréb Péter, Magyarország nagyura, a király helyettese, a nádor és még több várur. Az urak után több várbeli vitéz, szomszéd birtokos, apród és udvari cselédség lovagol. Azután jönnek csoportosan a hajtók, több százan, köztük öt szekéren hozzák a vadászzsákmányt.

Lebocsátják a várkaput s az egész festői menet befordul a vár kővel kirakott udvarára.

Az őszi nap immár leereszkedett. Piros tüztányérja még ugyan visszanéz a barna felhők mögül, de már csak rövid időre. A vár udvarán lobogó tüznek lángja csapkod föl magasra. A tüzet körülállják a hajtók. Nemcsak melegednek mellette, hanem gyönyörüséggel nézik a hatalmas, forgó nyársra huzott ökör husának sülő pirosodását is.

Kanizsay György nagy ünnepet rendezett.

— Teljen el mindenki jóval. Legyen öröme mindenkinek csordulásig. Tudja meg a világ, hogy ma ünnepli Kanizsay György a saját otthonában az ország nagyurát, a nádort.

Benn a vár főépületében azonban valami baj van. Kanizsay mérgesen hátrasimitja homlokáról gyürüs ősz haját s kemény léptekkel méri végig a lánya szobáját. Szinte reng a padló nehéz járásától, a sarkantyuja pedig rezegve pendül meg.

Az ablak-mélyedésben, a fehér ablakfüggöny egyik szárnyába kapaszkodva, reszketve áll egy fiatal leány, a várur leánya, Kanizsay Dóra. Szőke fürtös kerek fejét lehajtja a balválla dudoros csipkéjére, másik kezével a vitézkéje aranysujtását próbálja tépegetni, égszinkék szemét pedig, a melyből

két könnycsepp perdül ki, lehunyja. Piros ajkát összeszoritja, hogy elfojtsa a szivéből föl-fölszakadó zokszót.

Kanizsay megáll és ugy néz szeliden, majdnem fájdalommal a leányára. Aztán hozzálép, egyik kezével átöleli a derekát, a másikkal pedig gyöngéden megsimitja a haját. Végül lehajlik és megcsókolja a homlokát.

— Lásd, édes lányom, ennek meg kell ám lenni. Az ország legelső embere, a nádor megkérte a kezedet. Te leszel az ország első asszonya. Szép fejedre olyan aranyos, gyémántos főkötőt tesznek, hogy annál már csak a királyi korona különb. Olyan nagy szerencse ez, a minő Magyarországon csak egyetlen lánynak jut ki. Lásd, kis lányom, az ország gondjai már bizony behavazták a nagy ur fejét, de a szive nemes, jó. Ennek a jó szivnek minden dobbanása az országé. A hazának tesz nagy szolgálatot, a ki gyöngéd hitvesi kézzel gondjába veszi azt a szivet.

A fiatal leány kitörölte szeméből a könnyet.

— Igazad van, apám, — mondá, — az a magyar leány, a ki gondjába veszi a nádor szivét, a hazának szolgál. No, hát itt a kezem. Férjhez megyek Geréb Péterhez.

Kivülről fölhangzott az éljen szó s összeütődtek a barna, aczéldiszü kupák, a melyekben baranyai piros bor habzott.

— Éljen a nádor! Éljen a szép menyasszony! — kiáltotta száz meg száz ember s körülfogtak egy fiatal leventét, egy hegedőst, a ki szép nótás szóval beszélt hajdani időkről, országfoglaló őseinkről, Álmosnak anyjáról: Emeséről, Árpád hadverő kardjáról, Botond bárdjáról, Lehel kürtjéről, száguldó csatasorok diadaláról, a messzi kaspi tenger morajlásáról, Turul madár szárnya lebbenéséről és sok-sok fényes dicsőségről, meg magyar asszonyokról, a kiknek helyén volt a szivük mindig.

Meg volt az eljegyzés, nagy pompával megtartották az esküvőt is és Geréb Péter elvitte szép menyasszonyát a saját otthonába.

*

Hát bizony akkortájt, a mikor még Geréb Péter hazavitte szép menyasszonyát, a magyar dicsőség már csak a multé volt. Mátyás király hatalmas nagy alkotása, a magyar birodalom, szétomlóban volt. Nyugatról a német fenekedett, keletről a félholdas harczi zászlók alatt, török seregek nyugtalanitották a határt. Bent pedig pártos nagy urak veszekedtek, czivakodtak, mintha nem lett volna elég baj a külső ellenséggel.

A hollós király hires fekete serege eloszlott; fiának, Corvin Jánosnak, birtokait elharácsolták. És hogy ne legyen, a ki az Igazságos erejére emlékeztesse a pártos urakat: Ulászló király, a ki a trónon János herczeg helyét foglalta el, Hunyadi Mátyás fiát leküldte Horvátországba bánnak.

Bizony sok baj gyült össze. Geréb Péter sokszor azt se tudta, mihez fogjon. Itt haragvókat kellett lecsöndesiteni, amott erőszakosságot megtorolni, biráskodni az ország ügyeiben s vigyázni, hogy ez a szép, hogy ez a sok oldalról fosztogatott és fenyegetett ország össze ne omoljon.

Fiatal felesége, Kanizsay Dóra hüségesen ott állt mindig a férje oldalán. Vele járt a harczi sorok élén, a mikor nagy urakat kellett kiverni olyan várból, a melyet erőszakkal foglaltak el. Vele volt, a mikor vármegyéről vármegyére, zivataros téli időben vagy égető nap hevében járta be az országot, hogy a zajongókat lecsendesitse és igazságot szolgáltasson. Vele volt, a mikor csüggedten, kifáradtan, betegen ágyba dőlt. Bátoritotta, buzditotta és ápolta a hitves szeretetével és gondosságával.

Egyszer nagy beteg lett Geréb nádor. Felesége ott ült ágyánál, a baranyamegyei ősi Valpó-várban. Ide sietett Corvin János is, a kinek Geréb Péter nagybátyja volt. És Dóra hazaszeretettől lángoló szivvel fölajánlotta az urának, hogy helyette Corvin Jánosnak hagyja örökül összes vagyonát, mintegy ötven várát és városát, mert csak igy védheti majd Mátyás fia erővel az ország igazságát.

Ez intézkedés után Geréb nádornak megszünt a szive dobogni és Kanizsay Dóra özvegygyé lett.

Mikor utána Perényi Imrét nádorrá választották; Perényi a 22 éves Kanizsay Dórát oltárhoz vezette. Fiatal férje oldalán még több tenni valója akadt. Most már Velencze is, Nápoly is beleavatkozott az ország sorsába és Perényi Imre bizony kissé ingatag s meglehetősen erőszakos ember volt. Dóra asszonynak kellett őt megtartani az igaz uton.

Második férje halála után levetette a nádori méltóság külső fényét. A legegyszerübben élt s minden idejét, minden jövedelmét az ország javára, a szegények, az ügyefogyottak segitésére forditotta. Ápolta a betegeket, erősitette a gyöngéket s a haza szeretetére tanitott mindenkit.

*

Most jött a legszomorubb idő.

A meggyöngült ország felé közeledett a nagy veszedelem kelet felől. Kemény karu török harczosok ezrei tódultak be az országba, hogy ledöntsék Árpád házáját s rabságba hajtsák a szabadságra termett magyart.

Véres kardot hordtak szét az országban. Maga Lajos király is föltette az ezüst sisakját. Lóra és fegyverbe minden igaz magyar! Ezt kiáltották az ország hirvivői.

De hasztalan volt minden.

Az Isten büntető keze lesujtott. Csak egy pillanatra

csillant föl Mohács mezején a magyar harczi dicsőség. Azután kialudt. Bőszült harcz után, a magyar nemzet szine-virága, huszonötezer főnyi nemes ifjusága ott pusztult el. Holt testükön átgázolt az egész török sereg. Maga Lajos király is, a mint futott, belezuhant a Csele patakba és ott veszett.

A halál csöndjét az egész nemzet kétségbeesésének jajongása váltotta föl. Mindazoknak, a kik otthon maradtak: asszonyoknak, leányoknak, öregeknek és gyermekeknek halottjuk feküdt Mohács véres mezején.

És minő halottak! A nemzet halottjai, a kik ott feküdtek halomban, egymásra dobva, temetetlenül.

Ekkor, mint a költő mondja:

Gyászfátyolok redői közt,
Mint egy tündéri nő,
Halványan egy őszült anya
A vérmezőre jő.

A gyászba borult asszony, a magyar nemzet könnyes szemü angyala: Kanizsay Dóra volt. A siró országban csak neki jutott eszébe, hogy a nemzet szent halottjainak testét nem szabad a hollók martalékává engedni.

Négyszáz munkást fogadott fel s a mohácsi csata huszonötezer magyar halottját egy közös sirba temettette el. Ez volt az a nagyszerü temetkezés, »a mely fölött egy ország gyászban állt.«

A mohácsi nagy asszony emlékét azért soha el ne feledjétek. A hazaszeretet tüze égett a szivében s gyásza között is nagyobb volt, mint más a dicsőségében.

Lónyay Anna.

Az ÁRPÁDOK korának harczi dicsőségéről immáron csak a mese jár szájról-szájra. Hősi időknek szentelt hagyományait elmosta a nehéz idők vérzivatara.

Volt, nincs. Elmult, eloszlott, mint juniusi esti szürkületnél a tündöklő szivárvány. Hát ki emlékeznék már Lehel megcsorbult kürtjére, Botond bárdjára, László kelevézére, Béla kardjára? És ki emlékeznék a három tengerig elható dicsőségre, Mátyás igazságára? Mind ez elmult s abban az időben, a mikor az alább leirt történet kezdődött, a messzejáró harczi diadaloknak vége szakadt. Sőt rátette az országra vaskeztyübe szoritott markát nyugatról a német: keletről a fürge, arábiai paripákon, Ázsia sivatagainak mohamedán harczosai vágtattak az országba. Az utolsó nemzeti király, Szapolyay János Zsigmond harczi sora már rég szerte állott: és nem volt királyunk, a ki a mi szivünkkel érzett volna és nem volt vezérünk, a ki a nemzetet egyesitette volna.

Csak egyes nagy urak voltak, a kik sziklacsucsokra épült váraiknak ablakából könnyes szemmel nézték a borongó időt, várták nehéz szivvel az uj kort s az uj embert, a ki majdan meghozza a jót, a ki később meg is jött riadó csatakürt szólása mellett, vitéz kuruczok élén: a magyar szabadság legnagyobb alakja. És voltak még magyar asszonyok, a kik a családi tüzhely mellett, csillagvilágos nyári éjszakákon maguk köré gyüjtötték a lányokat, gyermekeket s tanitották a haza szeretetére, biztatták a reménnyel és elmondták, hogy ott, a Királyhágon tul egy uj történet kezdődött: az erdélyi magyar nemzeti királyság.

A kis bérczes hazában uj magyar élet támadt: fényes és ragyogó, küzdelmekkel teljes és daliás. Lányok nőttek föl, a kiknek szépségük messze sugárzott, de sorsukat mégis hadakozó ifjak sorsához kötötték — a hazáért. Anyák voltak, a kik maguk himezték fiaik számára a kardkötőt. Apák támadtak, a kik maguk vezették fiaikat a csatatüzbe. És költők születtek, a kik a hazáról daloltak.[1]

Az 1630-ik év körül Lónyay Zsigmond uram az ő vitéz serege élén három dali ifjuval tért vissza az ütközetből. Egy kicsit bizony tépettek voltak s a lovaik fáradtan nyujtották el a nyakukat. A kardjuk meg azon véresen volt bedugva a hüvelybe, a hogy a török koponyák beverése után maradt.

— Hát aztán minek neked az asszony, öcsém, Bocskai István?

— Mert hogy az az élet sorja, bátyám, hogy az ember, ha a halál torkában forog: akkor is tudja, hogy van két jóságos szem, a mely a távolból is látja.

— Ti is ilyen járatban vagytok, Wesselényi István meg Telegdi István?

— Akkurát, bátyám uram. Hiszen tudja.

— Hát persze, hogy tudom.

. . . . . .

Ugy történt pedig a dolog, hogy Lónyay Zsigmond uram három leányának: Zsuzsánnának, Annának meg Margitnak a gyöngyös pártájára ráteritettek a menyasszonyi fátyolt. A násznép együtt volt, a vőfélyek meginditották a menetet a templom felé, a mikor hire jött, hogy a szomszéd határba betört a török. A három vőlegény bizony még el se bucsuzhatott illendő módon menyasszonyától. Felültek harczi paripáikra s neki vágtattak a zsombékos rétségnek. Talán nehéz szivvel, de bátran rohantak előre. Kalpagukon lengett a kócsagtoll, fehér selyem mentéjük csak ugy uszott utánuk.

— A fehér sereg! — kiáltották, a mint menni látták s hozzá tették: lesz még abból piros sereg is; a vőlegényi nász bokréta helyett majd vérrózsát fognak viselni!

Dicsőséggel harczoltak s most jönnek vissza. Az aszszonynép meg ott várja őket együtt s a poros, fáradt megtépett vitézeket meleg öleléssel, forró Isten-hozottal fogadják. Ugy, a hogy voltak, harcztól törődötten, a három vőlegény karonfogta a menyasszonyát s mentek a nagy Isten oltára elé, elmondani a holtomiglan-holtodiglant, a szent esküvést.

Akkortájt az ilyen esetek, az ilyen harczi kalandok nem is voltak ritkák. Megtörtént, hogy a vőlegény ott maradt a csatasikon s a szép menyasszonynak nagyobb lett a dicsősége: a hazáért vérzett el egy sziv, a mely érte dobogott.

A lakodalom után Bocskai István Zsuzsánnát, Telegdi István Margitot, Wesselényi István meg Lónyay Annát röpitették el az ősi várkastélyból.

Wesselényi Közép-Szolnok-megyébe vitte menyasszonyát, a hol főispán volt s a hol a fiatal asszonynak nemsokára föl kellett vennie az özvegyi gyászfátyolt, a melyet sokáig viselt.

Abban az időben az asszonyoknak nagyobb kötelességeik voltak, mint ma. Lónyay Anna több várnak ura és parancsnoka volt. Ezeket az erősségeket védeni kellett, mert az országnak, az ország népének szüksége volt azokra. Lónyay Anna tehát szivesen fogadta az erős és bátor embert, Kemény Jánost, a mikor kezével kinálta meg. Igy majd egyesült erővel jobban megtarthatják az ország kincseit.

És ekkor Anna asszonyra ugyanaz a sors szakadt, a mi első eljegyzése idején. Rákóczi fejedelem Lengyelországba induló hadserege élére hivta vezérül Kemény Jánost. A menyasszonyi koszorut tehát le kellett tennie és Kemény a vőlegényi öltözetet pánczélos vitézi ruhával cserélte föl és a zsibai kastély csöndes lett.

A lengyel hadjárat vereséggel végződött. Kemény János vezér sebesülten maradt a csatatéren. De igy sebesülten is elhurczolták őt a tatárok Krimiába, a hol örökös rabságra kárhoztatták. Egyik krónikás azt mondja, hogy valamelyik tatár kán udvarába került, a hol a bőrcserzésnél kellett foglalatoskodnia. Itt megismerkedett egy becsületes arab kereskedővel s az közbejárt a kánnál, hogy a rabvitéz levelet irhasson a menyasszonyának. Kemény János megirta a levelét s elküldötte Hadadra a menyasszonyának. A levélben megirta, hogy a tatár kán 116,000 tallérnyi váltságpénz követel szabadsága fejében.

Lónyay Anna, a mint ezt a levelet elolvasta, megfürösztötte égő könnyeiben s aztán munkához látott. Elad a összes kincseit, gyémántjait, drága köveit, virágos selymeit

és csipkéit. Csak az volt a gondolatja, hogy jegyesét, a magyar vitézek ez egyik legjobbját, kimentse rabságából.

A mint a pénz jó része együtt volt: akkor egyik krónikás szerint elküldötte azt az ő jegyesének. Más irás szerint meg, az ő törékeny asszonyi erejével, de erős szivével, elhatározott gondolatjával, maga indult el a nagy utra, a messzi világba. És ment, — ment férfi ruhában, hol vitéznek, hol szegény földmivesnek, hol török embernek öltözve. Hegyeken, vaderdőségeken, vizeken és országokon keresztül, betegen, elgyöngülve, de csüggedetlenül, minden veszedelemmel daczolva, más világrészbe és vitte magával, nehéz teherként, a tömérdek kincset az ő jegyeseért.

És oda talált és megtalálta az ő rabjegyesét bérczes Krimiában, a tatár kán udvarában, kemény rabszijra füzötten. Micsoda léleköl, testet gyötrő, kinos utazás volt ez! De végre is megtalálta s kiszabaditotta rabságából.

Hadadon aztán meg volt az esküvő 1660-ban.

De a nagy szenvedések, s kiállott küzdelmek után nem volt idejük a csöndes, a nyugodt, a háboritás nélkül való boldog életre. Vasból meg aczélból voltak akkor az emberek, hogy mindazt kibirták, a mit a sors reájuk mért.

Ekkoron történt, hogy a kis, de független Erdélyországnak a napjai komorakká váltak. Pártos versengés támadt a fejedelmi székért: Rákóczi Zsigmond, Rhédey Miklós és Barcsay Ákos között. Félős volt, hogy a három versengő között a török kezébe jut az ország. Lónyay Anna a pihenés és nyugovás helyett azt tette, hogy bejárta az országot megismerni a nép hangulatát. A merre járt, mindenütt hallotta a szeretet kifejezéseit, a melyekkel az ő hős uráról, a hazáért két esztendei nehéz rabságot szenvedett uráról beszéltek.

Kemény János bizony pihenni szeretett volna. Megviselte a kimiai két esztendő nagyon. De Anna asszony nem nyugodott s megmagyarázta az urának, hogy nincs idő a pihenésre, mert az országot senki se mentheti meg a szétszakadástól, csak az okos, előrelátó, hazáját mindenek fölött szerető Kemény János.

De Kemény János huzakodott a fejedelemségtől:

— Csupa sustorgó tüz a vérem, — mondotta — a Kemény Simon szive dobog a keblemben. Nem jó lesz a nagy hatalom a kezemben.

De Anna asszony ismerte a maga állhatatos lelkét is és nem nyugodott. Ha minden veszedelem rájuk szakad is, meg kell lenni, mert a hon java kivánja. És 1661-nek első napján Kemény Jánost Erdélyország fejedelméül választották.

Kemény János csakugyan jól ismerte magát. A szivében csakugyan az oroszlán érzése volt. Rettenhetetlen a harczban, kemény az akaratában és félelmetes a haragjában. Mikor a fejedelem-választásnál kissebbségben maradt Barcsay Ákosról meghallotta, hogy nem nyugodott meg a sorsában, hanem sereget gyüjt, rá üzent:

— Ennek az országnak csak egy feje van. A ki egy másik fejet akar ráerőszakolni, hát ő, a fejedelem, a kinek az ország egységét a pártoskodás ellen is védenie kell, azt a másik fejet leütteti.

És bizony, csak az Anna asszony soha nem nyugvó, mindég éber gondoskodásán mulott, hogy az ura az igéretét be nem váltotta. És Anna asszonynak köszönhető, hogy Erdély Kemény uralkodása alatt a boldogság idejét élte.

A kis ország boldogságát megirigyelték. Két oldalról is áhitoztak kincses Kolozsvár kulcsai után. A török begler bégséget (alárendelt tartományt) akart csinálni Erdélyből.

Az isztambuli padisah parancsára, Ali basa, temesvári várparancsnok azt a parancsolatot küldötte Keménynek, hogy mondjon le a fejedelemségről. De viszont Leopold császár és király is azon törekedett kerülő uton, hogy Erdélyt elfoglalja.

E két tüz közt Anna asszony is, Kemény fejedelem is látták, hogy itt nem egy személyről van szó, hanem egy országról; és az ország elbukik, ha nincs egy ember, a ki azt mondja: megvédem az igazát a vérem árán is.

Kemény összegyüjtött hamarosan 16 ezer főnyi sereget és bár tudta, hogy a saját személyének csak vesztesége származhatik, nejével együtt táborba szállt, s ment a betörő török hadak elé. Dobrovicznál, a mikor értesült, mekkora nagy az ellenség serege, Anna asszonyt egy kisded csapattal ott marasztotta, maga pedig ment bátran, a hősi halál elhatározásával Szőllősnek s onnan Medgyesnek. Két véres csatát vivott. Elől járt a harczi tüzben mindenütt. Sok paripa kidőlt alóla; de ujra lóra ült s mindig ott volt, a hol legnagyobb volt a veszedelem.

Halva maradt a csatatéren.

A fejedelem-asszony nem kivánt többé semmit a fejedelmi fényből. Visszavonult Kaszonyra, majd Gerendre, aztán Hadadra s fiatal árvalányokat gyüjtött maga köré, a kiket olyan bátor, olyan nemes, olyan igaz honleányoknak nevelt, a minő ő maga volt. A ki Erdély fiatalságából müvelt lelkü, magyar szivü, igazi honleányt akart oltárhoz vezetni, az a gerendi kastélyba látogatott el a nagyasszony árvái közé.

A nagyasszony jóságos emlékét gondosan őrzi a debreczeni főiskola is, a melyet dusan megajándékozott.

Patócsi Zsófia.

AZ A HARCZ, a mely a mohácsi nagy temetkezés után, az Árpádok és Hunyadiak koronájáért megindult, a Habsburgok, Zápolya és Perényi Péter közt, sok hős asszonyt adott a magyar történelemnek. Az a gondolat, hogy magyar vér szülöttét, magyar föld neveltjét ültessenek a trónra, fölmelegitette az asszony-sziveket. Férjeik, fiaik elelmaradoztak a csatamezőn, nyargaló lovas századok áttapostak holttesteiken; de az anyák, a leányok, azok nem borultak tehetetlen siralomba, hanem folytatták a dicsőségre törő küzdelmet.

Ebből az időből maradt reánk *Patócsi* Zsófia története is. Szépséges hősi történet, csodás mesének illenék be. A hitvesi hüség, az akaraterős honszerelem ragyog át az egész történeten, a melyet ime, itt elmondok régi krónikák nyomán.

Izabella királyasszony, Zápolya János gyászbaborult özvegye, még nem adta föl azt a reményt, hogy visszajusson legalább az ivadéka arra a trónusra, a melyről erőszakos kezek lökték le. Voltak emberek, a kik nehéz napjaiban

nem hagyták el s kitartottak mellette hüségesen. Ezek közt volt Patócsi Ferencz is, Bethlen vár ura, a ki 1507-ben ott volt Lippán is, a mikor a Hunyady-család utolsó sarjadékát, a gyermek Beátrix herczegkisasszonyt eljegyezték Palóczi Mihálylyal.

Patócsi Ferencz ugy nevelte az ő szépséges ifju leányát, Patócsi Zsófiát, hogy tetőtől-talpig csillogó pánczélba öltöztette. Bejárta vele az országot, megmutatta neki a hősi idők emlékeit: az utakat, a melyeken a Béla herczeg vitézei végig nyargaltak; a forrást, a melyből a szent László serege üditette égő szomjuságát; a hegyoldalt, a melyről a besnyő harczosok legurultak; a zempléni és a sárosi várakat, a melyekből a Mátyás erős keze kiverte a cseh martalóczokat; a nagy diófát, a melybe Izabella királyasszony belevéste ezt a két szót: szeretlek, hazám!

Aztán megmutatta neki a messzefekvő nagy térséget, a melyen félholdas zászlók alatt török csapatok tanyáztak s a messzire elterülő földeket, a melyeket ellenséges csapatok felgyujtottak, megmutatta neki a kizsarolt, agyonsanyargatott népet, a sebhelyes, csonka férfiakat, az összeomlott házakat, templomdüledékeket és letarolt mezőket. És megmagyarázta neki, hogy mostanság az asszonykéznek se lehet pihenése: az élet gondja ép ugy ránehezül a nőkre, mint a férfiakra. Meg kell tartani ezt a hazát a magyarságnak — minden áron. Annak a levegőnek, a mit itt beszivunk, magyar vért kell megpezsditeni s annak a szónak, a mely ajkunkra jön, magyar szivbe kell hatnia.

Természetes, hogy az ilyen oktatásnak meg lett a kellő eredménye. Patócsi Zsófia, a mikor 1546-ban Pelsőczi Bebek Györgynek a felesége lett, az oltárhoz azzal a szent esküvel lépett, hogy hű lesz az urához és a magyar hazához.

Ettől az időtől fogva ott volt az állhatatlan természetü, nagyravágyó ura mellett, a kinek a gondolatja ezer felé elkalandozott; de a kinek figyelmét Patócsi Zsófia mindig egy czél, egy szent eszme felé irányitotta: meg kell tartani a hazát a magyarságnak. Bebek György, a kinek saját tervei voltak, ugy találta, hogy a tervei keretébe beleillik a Habsburgi Ferdinánd támogatása, a kitől aztán ajándékba kapta Aszalót és Zsolczát. De Zsófia nem feledte a pusztulást, a mit a német katonák okoztak, szeme elé szökött a sebhelyes és csonka férfiak megsiratni való emléke: és nem szünt meg az urát arra figyelmeztetni, hogy az igazság ott van, a hol az özvegy királyné.

Bebek György hallgatott a feleségére. Mikor Fülek és Salgó váraknak 1554-ben történt elestéből látta, hogy Ferdinánd nem bir megküzdeni a törökkel, Izabella meghivására Erdélybe költözött s azoknak az élére állott, a kik először a németet, azután a mozlimeket akarták kiűzni az országból. Ebből az időből maradt föl egy levél, a mely a krónika szerint a Zsófia kezén ment keresztül az egyes várurakhoz s a melynek bevezető sorai igy hangzottak:

„Csudálatos Istennek ostora ez mü (mi) rajtunk, hogy egy arasznyi földet valamelyikünktől valamely szomszédunk el találja szántani, avagy foglalni: halálra költünk s pörlünk és üldözzük egymást. Éjjelt nappallá teszünk, futunk, lótunk s fáradunk. De nagyot, megmaradásunkra valót, kevésre becsülünk s azt mi mindnyájunknak permanziónkra (fönmaradásunkra) van, azt nem csak könnyen szenvedjük, de hallani is unalmasan akarjuk.“

A levél végén pedig ez a fohászkodás olvasható:

„Fölséges Isten! be nagy számot adunk, a kik okai leszünk ennek a számtalan sok vérontásnak. Könnyen

rendre állitnánk pedig, ha akarnánk és kivánnánk nem mostohái, hanem édes fiai lenni fájdalomra nevelt, szerelmes hazánknak.“

Igy irtak akkor Magyarországon. Nem arról leveleztek az emberek, hogy minő ruha az uj divat s mi történik a vigalmas bálokon, a hol mostanság német meg franczia muzsika mellett járják az idegen tánczot, hanem a haza szeretetéről, az ország szenvedéseiről beszéltek egymáshoz.

Közbe egy ide tartozó kalandos kis történetet mondok el.

Hasszán bég, a füleki vár parancsnoka, többszörösen megkisérelte, hogy Bebek erősségeit elfoglalja s magát *Bebek* Györgyöt, a ki száguldó vitézeivel a törököket folyton nyugtalanitotta, ártalmatlanná tegye. Minthogy pedig se igérettel, se szép szóval, se fegyverrel nem tudott czélt érni, ármányhoz, cselhez folyamodott. Ali beyt, egy különösen ravasz emberét bizta meg a csel végrehajtásával. Ez egy csatározás alkalmával átszökött a Bebek táborába s ott elmondta, hogy végkép megunta azt a sok gonoszságot, a mi Hasszánnál történik. Ő hát keresztény lesz és örök hüséget esküszik Bebeknek.

Patócsi Zsófia maga volt a keresztanyja Alinak, a kit azután annak rendje-módja szerint sujtásos magyar ruhába öltöztettek és Zsófia vállalkozott arra is, hogy tanitani fogja a magyar szóra. Ali beyből rövidesen derék magyar levente vált s igaz, hüséges vitéznek bizonyult. Egyszer aztán eltünt Ali bey nyomtalanul s még eleget sem sajnálkoztak miatta, levél érkezett tőle, a melyben elmondta, hogy voltakép most fogja csak bebizonyitani hüségét és ragaszkodását. Menjen csak el Bebek György a Balog-vár mellett elterülő erdőaljra s várakozzék ott néhány keménykaru, legjobb vitézeivel, — ő. Ali bey magát Hasszán béget fogja a kezére szolgáltatni.

Bebek György hitt a török szavának s kisded csapatjával megjelent a mondott helyen. Erdőaljon, selyemgyöpre kipányvázták lovaikat, maguk pedig lepihentek az árnyékba várták az Ali ujabb üzenetét. Ekkor Bebeknek eszébe jutott valami. A Patócsi Zsófia mondása: magyar ember még éjszaka sem dughatja hüvelybe a kardját.

Alig volt azonban annyi idejük, hogy felkötötték kardjaikat, az erdőből nagy hirtelenséggel ezer meg ezer török harczos sereglett össze s Bebek Györgyöt és társait körülfogták.

— No, fiuk, — kiáltotta Bebek György, — itt maradunk az utolsó szálig. Hanem hát ennek nagy ára lesz. Utánam, a hol a legsürübben vannak.

Rövid, de véres küzdelem után, a Bebek lova egyszer csak összeesett. Ali bey, a ki hátulról férközött hozzá, oldalba szurta a paripát. Egy kardcsapásra az Ali feje ketté vált; de a másik pillanatban már Bebeket megkötözték és elhurczolták Fülekre.

Ettől az időtől kezdve Zsófia egymagára maradt. Azaz még sem. Vele volt négy leánya: Zsuzsánna, Zsófia, Judit és Anna. Négy szép sugár leány, a kik a délelőttöket tanulás- és gazdaasszonykodással töltöttek, délután Szádvár vivótermében gyakorolták magukat s este már a himző ráma mellett ültek.

Hasszán természetesen rögtön Szádvár alá vonult a seregével, abban a hitben, hogy könnyü győzelme lesz egy kétségbeesett asszonyon. De a vár ormán ott lengetett a szél egy fekete zászlót. A kik ott benn vannak a várban, azok nem adnak fel vérhullás nélkül egy talpalattnyit se. Még el sem helyezkedett jóformán a Hasszán bég serege, egy várbeli csapat nagy váratlanságból, mintha a földből nőt volna ki, a török tábor közepén termett s csinált ott

olyan ütközetet, hogy törökszaladás lett a vége. Az üldözők élén öt sugár női alak ezüst pikkelyü pánczélos alakja, kócsagtollas sisakja vált ki. Patócsi Zsófia volt, a négy lányával. Hasszán uj sereggel jött, de elüzték a vár alól másodszor, harmadszor és negyedszer is.

Végre is belátta, hogy nem boldogulhat. Bebek Györgyöt kemény fedezet alatt elküldte Isztambulba, a szultánjának, hadd csukassa el a siralmak várába.

Patócsi Zsófia mindent megpróbált, hogy az urát megszabaditsa. Végre a fiatal Szapolyai János Zsigmond közbenjárására kibocsátották 40 ezer arany váltságdijért. De Bebek még Sztambulban volt, mikor Szádvár alatt megjelent Ferdinánd zsoldos serege. Ez se járt különbül, mint Hasszán várvivó serege. A fekete lobogó ismét megjelent a vár ormán s betanitott sólyommadarak tüzes kanóczot hullattak le a német tábor czifra sátraira.

Bebek Erdélybe került János Zsigmondhoz, a kit most már nem szünt meg ösztökélni, hogy székely-magyar hadaival üzze ki Ferdinánd seregeit az országból. És szervezték a hadjáratot, a melynek fővezére Bebek lett volna. A mint ezt Ferdinánd utóda, Miksa észrevette, Svendi Lázár és Forgách Simon vezéreit nagy sereggel egyenesen Bebek legkedvesebb várának Szendrőnek ostromára küldötte. A vár 1566-ban rövid ostrom után Svendi és Forgách keze közé került, a kik még ez év végén Szádvár alá vezették igen nagy számu seregüket.

Itt tartózkodott Patócsi Zsófia, a négy leányával.

A völgy, a hegyoldal, a várfalak fehérlettek a frissen esett hótól. Az erdőváll virágos lett a fehér zuzmarától. Lenn őrtüzek lobogó lángja csapkodott fel s a várból énekszó hangzott le a völgybe.

Svendi tábornok boszusan szemlélte a sziklatetőre épült várat s a hosszu száru csizmás lábát majdnem beledugta a parázstüzbe. Mellette Forgách Simon összefont karral állott. Aztán igy szólt:

— Azt hiszi a generális ur, hogy egyszerüen minden szó nélkül megindithatjuk az ostromot? — kérdezte Forgách.

— Ugy kell lenni! Különben megfagynak a katonáim ebben az istenverte időben. Hadd melegedjenek meg a csatatüzben.

— Hát hiszen jó. De tudja-e a generalis ur, hogy a kinek Szádvár parancsnoki kardja a kezében van, az különben főkötőt szokott hordani?

— Hogy érti ezt?

— Ugy, hogy a vár parancsnoka senki más, mint Patócsi Zsófia, a Bebek felesége, asszony.

— Annál jobb; akkor egy früstökre megeszem az egész várat.

— Hát lehet. De talán illő volna, hogy mi férfiak utat engedjünk ennek az asszonynak a távozásra.

Megegyeztek s Forgách Simon maga irta meg a levelet Patócsi Zsófia nagyasszonynak. A levélben elmondta, hogy az ut férjéhez el van zárva, a várat körülvették, teremtett lélek abból nem szabadulhat egy se. Hát bölcsen teszi a nagyasszony, ha a drágaságaival, meg a szép leányaival együtt menekül a halál torkából. Ő, Forgách Simon, utat nyit neki a menekülésre.

Patócsi Zsófia leült a nagy tölgyfa asztal elé s az ő kemény, határozott vonásaival megirta a válaszát Forgách generálisnak. A levélben megirta, hogy ha kegyelmed Forgách uram, katona, a ki nemcsak a pádimentumos szobában tud megállani, hanem a kard előtt is: akkor bizvást tud-

hatja, hogy kutyabőrre irt levéllel nem lehet várat bevenni, kivált ha abban Bebekné, a Czibakok, Bethlenek, Patócsiak véréből való asszony parancsol. Megkérdezheti Hasszán bégtől, meg a Ferdinánd hires vitézeitől.

A levélre rányomta a gyürüs pecsétjét is. Aztán megest kibontotta s akkor a leányok: Zsuszánna, Zsófia, Judith, Anna is odairták szép gömbölyü betükkel a nevüket. Igy gondolkoznak ők is: az anyjuk leányai.

A levélhez mellékeltek Forgách uram részére egy szeredással frissen sült, omlós pogácsát, meg egy kulacs tállyai bort, azzal az üzenettel, hogy a kisasszonyok majd a csatatüzben fogják érte elfogadni a köszönetet. A vár ormára pedig ez uttal nem fekete lobogót, hanem a három szinü zászlót tüzették ki.

Forgách uram el-elnézegette a szép gömbölyü betüket s elgondolkozott a négy leány sorsáról: hogy azoknak a szép üde arczában a kard-él fog sebet vágni s fiatal szivüket valami gonosz aczél fogja átszurni. És eltöprengett azon a szomoru dolgon, hogy imhol semmikép nem tud a magyar egyességre jutni, pedig, hej, pedig . . .

Ámde nem sokáig töprenghetett. A hegyoldalról, mint barna förgeteg, zugott le egy csapat. Hirtelen bevágtatott a Forgách seregének a balszárnyába s harsány csatakiáltással szétütött. Aztán, mint a vihar, oly gyorsan sietett vissza a vár felé, föl a hegyi uton, a havas oldalon. A várból kitört csapatot egy fehér, pánczélos, sugár alak vezette, a ki egy szikla mellől nyilat röpitett a vezéri sátor felé. A nyilvesszőn darabka pergamen volt s a pergamenen csak ez a két szó feketéllett: Bebek Zsuzsánna.

Svendi Lázár rögtön megfuvatta az ércz-kürtöket s elrendelte az ostromot, de serege csufos vereséggel futott

vissza. A várkapu fölött öt ágyu mögött öt női alak parancsolt. Ők irányozták az ágyukat is. Ezekből az ágyukból nehányat ma is megláthatni az Andrássy grófok krasznahorkai lovagvára előtt.

Az egyik ágyugolyó ott tört ketté a Forgách Simon állása előtt. Ez a név volt belevésve a külső, meglapult oldalába: Bebek Judith.

Svendi ujabb ostromot parancsolt; de a második, harmadik, a tizedik ostrom is sikertelen maradt. Egy-két bástyán rést ütött a golyó, itt-ott megomlott valamelyik fal, kövei nagy dübörgéssel gurultak le a hegyoldalon; de a három szinü zászlót vigan lengette a szél a vár ormán. Egyszer — késő este — ki is gyult már valamelyik épület. Piros lángja magasra lobogott és lesugárzó fényességet vetett a vár alá. No, most elvesztik a fejüket odafent, gondolták az ostromlók, a kik pihenőre tértek és a sebesültjeiket gondozták. A mint fölnéztek a lobogó tüzre, a várfalon meglátták a négy fehér alakot, a mint ott állottak a piros fény világánál.

— De hol az ötödik? — kérdezte Forgách Simon s nehány emberével a hegyoldalnak tartott, hogy közelebbről láthassa a tüzet.

Ebben a pillanatban egy ötven főnyi lovas csapat tört tetett el mellette. Még azt hitte, a saját seregéből való őrjárat. A várban égő tüz ép a hallgatag csapatra vetette piros sugarát s ennek a fényénél meglátta a csapat élén az ötödiket. Az ötödik egy szökéssel melléje ugrott s a kardjával váratlanul a Forgách vállára sujtott. A lappal esett vágásra a kard ketté pattant. Egyik darabja oda hullott a Forgách lábához; a csapat pedig gyors iramodással felkerült a várnak. Üzték volna, de már későn. Az elpattant karddarabra

kelyhes virágu liliomok közt be volt gravirozva ez a név: Bebek Zsófia.

— Micsoda lányok! — kiáltotta Forgách Simon. — A melyik országban ilyen lányok teremnek: az nem veszhet el soha!

A hetekig tartott ostrom alatt azonban fogyni kezdett nemcsak az eleség, hanem az ágyugolyó is, meg a puskapor is. Több bátor vitéz is elesett és Balay Kálmán, a Bebek Anna jegyese, a ki a Svendi táborán keresztül szökött át Erdély felé, hirül vinni Bebek Györgynek Szádvár ostromát és segitséget kérni, még mindig nem tért vissza. Hirt sem adott magáról, és a segitség sem érkezett. Svendi és Forgách pedig uj hadakat kaptak Kassáról.

Az 1567-iki év első napja bizony szomoruan virradt föl a szádvárbelick számára. Akadtak a várőrségben, a kik elégedetlenkedni kezdettek. Ezeket a vár asszonya elcsititotta. Két ember azonban olyan akadt, a kikről kitudódott, hogy az ujabb ostrom elől megakartak szökni. Bebekné ezeket összeköttette és kidobatta a várból.

— Menjetek oda le, az ellenséghez s mondjátok meg nekik, hogy Patócsi Zsófia küldött benneteket uj esztendei ajándékul, mert nincs szüksége gyászmagyarokra!

E közben Balay Kálmán visszakerült a várba azzal a szomoru hirrel, hogy a Bebek György követeit és segédcsapatát bekeritették, részben levágták, részben pedig elfogták. Most már nincs segitség sehonnan se.

Még hat napig tartotta Patócsi Zsófia a várat. Az ellenség ágyugolyóitól bástya bástyára dőlt, az erős falak halomra omlottak s Balay hadnagy jelentette, hogy még néhány töltés van a puskaporból, több már nincs. A várat tehát többé nem lehetett tartani. A huszszor akkora ellenségen még csak át

se lehet vágni. Bebek Anna, a menyasszony-leány, fölsietett a vár fokára és kitüzte a fehér zászlót.

Patócsi Zsófia megszüntette a tüzelést s követeket küldött Svendihez, a kivel megegyezett, hogy ő, leányai és cselédsége s hozzátartozói, összes kincseikkel együtt, bántatlanul hagyhatják el a várat, a mely immár különben is félig rommá lett. Forgách Simon a szádvári ötödik hősnőtől, a negyedik Bebek lánytól, Annától is kapott valamit: azt a három szinü zászlót, a mely az ostrom alatt a vár ormán lengett. Erre nem volt irva semmi, de Forgách Simon megértette, hogy soha magyar embernek ez ellen a zászló ellen küzdeni nem szabad.

Bebekné és leányai a szádellői völgyhöz nem messze eső Torna várába vonultak vissza s csak később juthattak Bebek Györgyhöz.

És itt befejeződik a szádvári hősnők története. Többet nem tudnak róluk a krónikák. Csak Bebekné Patócsi Zsófiáról jegyezték föl, hogy 1563. szeptemberében halt meg, 16 évi özvegység után.

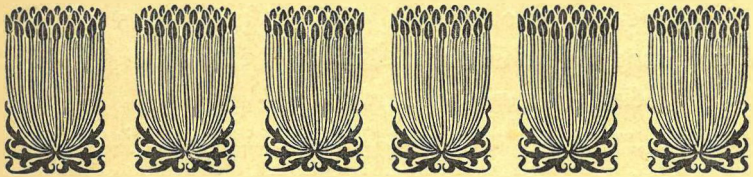

Báthori Anna.

A KIS leány ott állott a vár disztermének lobogós-diszes, csillogó emelvénye mellett, belefogódzkodva a nagynénje karjába.

— Hát az a bácsi kicsoda?

— Az is egy lengyel főur.

— Az a szőke, hosszu haju bácsi, akinek ragyogó palástja van, mit tart a kezében?

— A lengyel királyság jelvényeit.

A kis leány, névszerint Báthori Anna, a Báthori István erdélyi vajda és a Telegdy Katalin leánya, gyöngyös pártával a fején, kék habos selyem, drágaköves pruszlikban és sárga szattyán-csizmácskában, kissé előre lépett s ugy nézte az édes bátyját, Báthori Istvánt, a mint meghajtották előtte Lengyelország fehérsasos zászlaját s megkinálták őt Lengyelország királyi koronájával.

Dicsőséges, fényes ünnep volt ez.

Egyetlen eset az ezer esztendős magyar történetben

hogy idegen, nagy országnak vitéz népe felkeressen egy vérbeli magyar embert a kicsi Erdélyben és megkínálja őt királyi székével és vezéri kardjával.

Lengyelország abban az időben messze terjedő, hatalmas ország volt. Szabadságszerető népe fölött urnak lenni a legnagyobb földi dicsőségek egyike volt. És a mikor Lengyelország főbbjei eljöttek Báthori Istvánnak fölajánlani az országukat: azt gondolták, hogy Európa legdélczegebb, legeszesebb és legnemesebb szivü embere előtt állanak.

Viharos éljenzés hangzott föl, a mikor Báthori István kijelentette, hogy elfogadja a lengyel koronát. A kis Anna hozzá sietett, megfogta a vaskeztyüs kezét és igy szólott hozzá:

— Vigy el engem is magaddal.

Báthori István lehajlott, megcsókolta a kis huga piros orczáját és ezt mondotta:

— Kedves kis húgom, a magyarlányoknak itthon a helyük dicsőségben és szenvedésben egyaránt. A hova én megyek, ott véres háboru lesz, nem a te gyöngéd lelkedhez illő vállalkozás. Légy jó, nemes és mindenek fölött magyar.

A lengyel urak élén azután Báthori István elköltözködött tul a hegyeken s kivivta Nagy Lengyelországnak legnagyobb dicsőségét. Soha a fehérsas nem szárnyalt olyan magasan, mint Báthori István királysága idején, a mikor a terjeszkedő orosz uralom, a »rettenetes" cár, kénytelen volt térdet-fejet hajtani s alázattal békét könyörögni Báthoritól.

Anna ide haza maradt az ősi várban és nőtt, fejlődött viruló szép hajadonná. Gyönyörködve nézte fejlődését a családja és örömmel hallották kis csizmái kopogását a várjobbágyok, mert tudták, hogy a merre Anna kisasszony ellátogat, ott valami jó dolog fog történni: az éhezőknek eledelt

vitt, férjhez menő szegény lányoknak kelengyét adott, a betegeket orvossággal látta el, egy egész sereg gyermeket pedig maga tanitott az ő édes szavával, csilingelő beszédével a vallásos hitre és Árpád nemzetének történetére.

Abban az időben a harczmező volt a magyar ifjuság iskolája és a kard volt a tanitómester. Báthori Anna tehát nagyon jól cselekedett, a mikor a tanitó nélkül maradt szegény gyermekek szivét-eszét oktatta a nagy Isten imádására és a haza szeretetére.

Kürtös ember állott meg a várkapu előtt.

Fehér kócsagtollas kalpag volt a fején és fehér volt a vitézkötéses atilája, meg a nyestprémes mentéje is.

A kürtös embert bebocsátották s az egyenest tekintetes és nagyságos Báthori Istvánné nagyasszony elé járula és ott elő adá, hogy ime Bélteki Drágfy Gáspár ő kegyelmének hivséges apródja és küldöttje s jött megkérni Báthoriné nagyasszonyt, szives szóval, alázatos lélekkel: fogadná el az ő jó és vitéz urát, a kiséretével egyetemben, rövid pihenésre vagy talán hosszu maradásra. Vagyon a nagyasszony virágos kertjében egy nyiló rózsa, annak a megnézésére jönnek. Kincset-aranyat nem sajnálnak: ám azt örökké bánnák, ha a nyiló rózsát meg nem látnák.

Báthoriné nagyasszony azt mondta a kürtös embernek, hogy ámbátor vagyon az ő várában virágos kert, vagyon abban virág bőségesen: ámde piros rózsa, szépséges, a kit messzi földről jöjjenek el megcsodálni, olyan nincsen; mert az ő rózsája nemes faju, de egyszerü virág. Mindazonáltal szivesen látja Bélteki Drágfy Gáspár urat a kiséretével együtt nemcsak rövid pihenésre, de hosszabb maradásra is.

Tizenkét vitézt lóra ültetett. Ezüstös csákót adott a fejükre, uj, drágaköves kardokat az oldalukra s virágos kendőt

a lovaik kantárára: menjenek szépen, páros sorjában Drágfy Gáspár elé, a nagyasszony üdvözletével.

Kétszáz lovasból állott a Drágfy Gáspár kisérete. Havas fejü öreg urak és délczeg ifjaknak csapatja robogott be a várba, kifeszitett mellel, fölemelt fővel.

A vár asszonya nyájasan fogadta őket s bevezette a lovag-terembe, a hol az urak kissé megpihentenek. Rövid volt a pihenésük, mert Drágfy Gáspár türelmetlen volt: látni akarta immár a Báthoriné virágos kertjének szépséges rózsáját, a kinek megcsodálására jöttenek.

Bevezették őket egy másik terembe, a melynek más oldali szárnyas ajtóin, fehér ruhában, fehér orczával és fehér virággal a fején belépett anyja oldalán, Báthori Anna, nemsokára a Drágfy Gáspár menyasszonya.

Drágfy Gáspár három heti lakodalmaskodás után, a melyet vadászattal s vitézi tornajátékokkal is füszereztek, elröpitette fiatal hitvesét Szatmármegyébe, erdődi várkastélyába.

Erdőd akkortájt kivül esett azoknak a véres háboruságoknak a keretén, a melyek Ferdinánd és Szapolyai János között a magyar koronáért folytak. A fiatal pár csöndes nyugalomban élt az erdődi kastélyban, távol a háborgatástól és távol a sima cselszövényektől. Az a föld, a melyen jártak, az övék volt; az a virág, a mely lábuk előtt nyilt, nekik illatozott. A kék levegőég napsugaras párázata melegen borult reájok, az elfutó patak tiszta vize az ő orczáikat tükrözte vissza. Jobbágyaik szeretettel néztek reájok s hives erdeik sok vadat szolgáltattak vadászmulatságok számára.

De ebben a nagy boldogságában se feledkezett meg Báthori Anna arról, hogy ő a nevénél, a születésénél, a helyzeténél fogva, többel tartozik a hazának, mint más ember lánya.

Történetkém első részében emlitettem már, minő lelkesüléssel foglalkozott Drágfyné már gyermekleány korában a kicsinyek tanitásával. Ez a nemes hajlandósága nem fogyatkozott meg az után · sem, hogy a gyöngyös pártát arany főkötővel cserélte föl.

Erdőd városban iskolát épittetett s annak a tanitói székébe maga ült bele. Hát az valami lelket gyönyörködtető dolog volt, a mikor a fiatal asszony megjelent a jobbágygyermekek közt s elkezdett nekik beszélni a Jézus szenvedéseiről, a ki meghalt a Golgotán az emberek büneiért s magyarázott az erkölcsök becséről, a mely jóvá, nemessé, igazzá alkotja az embereket.

Gyönyörüség volt hallgatni, a mikor elbeszélte eleink történetét: a don-tövi magyarok vándorútra kelését, Emese asszony tündéri álmának történetét s mikor gyönyszemekként lepörgő szavakkal irta le, mint keltek át őseink a vereczkei-szoroson, mikép hódola meg előttük Marót bán, merre járt Zsolt vezér serege, Lajos király harczos csapatja, mikép emelte ki nyergéből lándzsájával az óriás csehet egy sugár, dali ifju, Mátyás király.

Hogy azután a felnőttebb magyar ifjuság is a kellő oktatásban részesüljön, hazahozatta a wittenbergai iskolából Kopácsi Istvánt, a hires készültségü ifjut s a maga jövedelméből látta el minden szükségessel. Igy történt azután, hogy Erdőd város abban a nehéz időben a szétfoszló magyarság művelődésének középpontja lett s csöndes helye annak a szellemi átváltozásnak, a melyet reformáczió, hitújitás néven ismerünk.

Nagyhirességü biboros főpap, Pázmány Péter idejében Batizi András és Dévai Mátyás prédikátorok, a mikor üldözésnek voltak kitéve, az ő várában találtak pihenőre és

oltalomra. Tolnai István kézdivásárhelyi lelkész imigyen emlékezett meg öreg irásaiban a Báthori Anna életéről: »A tekintetes és nagyságos ur Drágfy Gáspár meg a hitvese Báthori Anna nagyasszony, nem gondolván János (Szapolyai) király és a püspökök megbántódásokkal, a reformátor lelki tanitók bajait fölveszik s szivesen oltalmazák és őket táplálák Erdődön a maguk városában.«

. . . . . .

Fekete gyászos zászlót vontak föl az erdődi várkastély homlokzatára. A kastély udvarán pedig igen csöndesen, elborult arczal, könnyes szemmel jártak az emberek. A várnagy lehajtotta fejét a tölgyfa-asztalra s ugy meg-meg-rándult, mintha sirt volna. Néha meg is hallatszott a zokogó szava. Jó urának, Drágfy Gáspárnak haldoklását siratta. Megkondult a várkastély tornyában a lélekharang is; aztán megjött a szomoru hir, hogy a jó ur kiszenvedett. Ez történt 1545-ben.

Báthori Annának nem volt sok ideje a saját bánatába merülni. Munka várt reá. Kraszna- és Középszolnokvármegye nemesei eléje járultak s elmondták, mennyi jót tett az elhunyt ura a megyei főispáni székben. Nehogy a helyreállott nyugalmat, a békés kormányzást ujból visszavonás és háborus zaj váltsa föl: megkérik a nagyasszonyt, a kinek erős lelkét, gyöngéd jóságát és bölcs gondolkozását ismerik, hogy vállalja el a kegyes emlékezetü ura után a főispánságot.

És a megyei emberek küldöttséggel járultak a király elé s ott is előadták a kérésüket.

S megtörtént az a dolog, hogy asszony ült be a főispáni székbe, a honnan szelid szóval, okos intézkedésekkel, veszekedő nagy urak ügyeit kellett elintézni, a hol a kitört vallási háboruk üszkét kellett eloltogatni és a hol kormányozni kellett igen nehéz időkben.

A jóságos, szelid asszonynak diák nyelven irott törvénykönyveket kellett végigtanulnia, zivataros időben utazni volt kénytelen, hogy igazságot szolgáltasson, harczi sorokat kellett összetoborzania a haza védelmére s e mellett nevelni gyermekeit s intézni uradalmai dolgait. A vármegye fakult levelü jegyzőkönyvei tesznek tanuságot, hogy a Telegdy Katalin lánya virágos kertjének szépséges rózsája erős, bátor, bölcs és nemes volt.

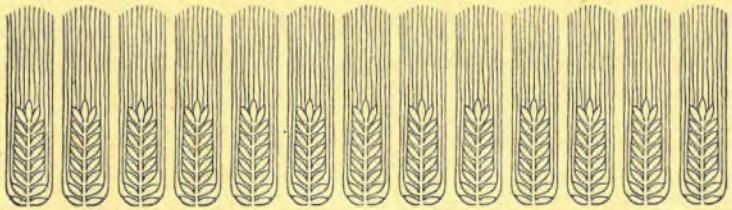

Tarczay Anna.

MAGYAR lányok! Ha egyszer utatok elvisz szépséges Baranya-megyébe s megállotok Mohácsnak sikján: gondoljátok meg, hogy annak a nagy nemzeti temetkezésnek, a mit ezen a dusan termő földön Kanizsay Dóra rendezett, még ma sincs vége. A költő ezt irja:

> Hós vértől pirosult gyásztér, sóhajtva köszöntlek.
> Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács!

Valóban, Magyarország nagyságát temette el Kanizsay Dóra a mohácsi sikon. Huszonötezer vitéz a magyar nemesség ifjuságából, a magyar nemzet »disze, virága« hunyta le örök álomra szemét a véres mezőn. Az a része pusztult el a nemzetnek, a melynek emlékei visszamentek a Kaspi tenger mellett tanyázott őseinkig.

Ez a kis történet, a melyet itt elmondok az egri káptalan levéltárában őrzött régi irások nyomán, szintén ott kezdődik Mohácsnál.

A régi magyar történetben gyakorta lehet találkozni ezzel a névvel: Tarczay. A ki ezt a nevet viselte, az mind ugy volt ismeretes, mint a ki a nemzet vitézi harczaiban véres sebbel a homlokán, átszurt szivvel esett el. A mohácsi temetkezésnél tizenegy Tarczayt tettek közös sirba.

Kettő maradt otthon Tarkő várában csak; Tarczay György, a ki betegen feküdt a gyászos napok idején és Tarczay Anna, a ki még kis leány volt. Mindketten a Tarczay Miklós és a Bánffy Dóra gyermekei.

Tarczay Anna bizony hasztalanul járt le a vár alatt elfutó országutra lesni, várni a csatából dicsőséggel megjövő apját, bátyjait és nagybátyjait: azok nem jöttek. Hanem egyszer, a mint az erdőszélen járt-kelt, hogy virágot szedjen a hazatérő hősöknek: megvadult paripa lábdobogásának a zaja verődött feléje. A kis leány. — alig volt még tizenhárom éves, — kisietett az utra, a vágtató ló elé, a mely szügybe vágott fejjel rohant feléje, elszakadt kantárszárral. A paripa oldalán, egyik lábával a kengyelvasban megakadva, kezével a ló sörényébe kapaszkodva, csüngött egy fiatal fiu. A homlokából patakzott a vér.

Anna egy hirtelen elhatározással a ló elé szökött s megkapta a kantárszárat. De a ló ragadta magával tüskönbokron s a kis leány el is esett. A ló majd hogy nem átgázolt rajta, de a kantárszárat Anna nem bocsátotta el. Végre a paripa horkolva megállott. A fejét még rázta egy kis ideig, a száját, a szügyét, az oldalát kiverte a hab, de megállott. Tarczay Anna azután kiszabaditotta a fiu lábát a kengyelvasból, lesegitette és lefektette a gyöpre. Azután vizet vitt a közeli patakból s kimosta az ifju homlokának mély sebét. Ez csak rövid időre tért magához s ekkor halk suttogással elmondta, hogy ő Zápolya János futárja s hirül hordja az

országban, hogy Mohácsnál magyar vérben fürdik a napsugár, elveszett minden; . . . az uton rablók támadták meg.

Elhallgatott, nehányat hördült és a szive nem dobogott többé.

Tarczay Anna nem temethette el az övéit, hát eltemette zokogó szóval, sürü könnyhullatással az idegent, a kinek még a nevét se tudta. Tarczay György pedig, a ki bénult lábbal feküdt a medvebőrös ágyán, két kezét az égnek emelte s haragvó szóval tört ki szomoru sorsa ellen. Volt még egy másik betege is a tarkői várnak: Bánffy Dóra, a vár özvegygyé vált asszonya.

Tarczay György azt gondolta, hogy ha a férfiak elhullottak a csatamezőn s az ország védelmére kardforgató karokra van szükség: hát akkor nincs más hátra, mint hogy a magyar leány vegye kezébe a kardot. Magához hivatta a kis hugát s a medvebőrön balkönyökére támaszkodva, oktatta Annát a kardforgatásra. Felöltöztette vitézi vértezetbe, ezüstös sisakot tett gesztenyeszin hajfürteire, aczél-keztyüt huzott a kezére, bátorságot öntött a szivébe s aztán behivatta a vár népségét és kiadta a parancsolatot:

— Mától fogva a vár ura és parancsnoka itt ez a fiatal vitéz. Ugy engedelmeskedjetek a szavának, hogy az ellenszegülőt kerékbe töretem.

Ettől az időtől kezdve Tarczay Anna ugy nevelkedett, mint a hogy egy vár fiatal parancsnokához illik. Leánykarja erős lett, mintha aczélból lettek volna az idegei. A legszilajabb paripa is, ha a hátára ült, kezes báránynyá vált alatta. E mellett rendet tartott és tisztaságot. A hajnali órákban, a mint fölkelt imádkozó térdeplőjéről, a melyen szent áhitattal könyörögte le a nagy Isten jóságát, ment be a bátyjához. Bátyja az ország történetére oktatta s az ország sorsát ma-

gyarázta el neki. Majd szemlét tartott a vár népe fölött, igazságot szolgáltatott, gyermekeket tanitott, meglátogatta a betegeket és intézte a gazdálkodás teendőit.

Történt, hogy a két beteg egészséges lett: Bánffy Dóra is, Tarczay György is. És történt, hogy Tarkő kapuja alatt a magyar régi testvérei, lengyel vitézek állottak meg. Egy szőke ifju követségképen kérezkedett be a várba, a hol elmondta, hogy a lengyel csapat ura Lebóczky Mihály főur, a ki hosszu idő óta járja az egyetlen fia elveszett nyomát. A fiu apródja volt Zápolya Jánosnak s a mohácsi, nagy nap után erre járt. Két havas fejü ember, a kiknek régi rossz hirük van, jó pénzért megvallották, hogy a fiut egyszer megkergették s megvadult paripája erre ragadta el. Jöttek a nyomán s most kérdezik testvéri szeretettel: nem tudnak-e róla valamit?

A fényes sisak aczélrostélya alatt könny szökött a Tarczay Anna szemébe s aztán gyorsan elrendelte, hogy bocsássák be a lengyel csapatot.

— Ilyen leányosan karcsu, ilyen harmatos, ifju arczu volt épen az én jó Szaniszló barátom, a minő a vár ura, — tette hozzá a követségben járt ifju; — minek is jött ebbe a veszendő országba!

Tarczay Anna az utolsó szavakra a kardjára ütött:

— Ennek az országnak nem szabad elveszni soha!

Az ifju ember orczája kipirult, a szemepárjában tüz csillant meg s a széles melle kifeszült.

— Ezt jól mondtad, Tarczay! Becsületedre válik. Én Homonnay György vagyok.

Kezet nyujtottak egymásnak. Homonnay érezte, hogy kicsi, de erős kéz adta vissza a szoritást. A tekintetét kissé hosszasan feledte a vár parancsnokán s az ötlött az eszébe,

hogy ez a szép »Nádszál kapitány« talán nem is férfi. Anna fölemelve a fejét, keményen ránézett Homonnayra, de aztán lesütötte a szemét s némi félénkséggel mondta:

— Én Tarczay Anna vagyok. A nagybátyám Tarczay György künn vadászik az erdőben.

És elpirult, de gyorsan összeszedte magát s elővezetett lovon eléje sietett a várkapuig a Lebóczky Mihály csapatjának. Szives szóval, vendégszeretettel fogadta s bevezette őket a vendéglakásokba, hadd pihenjenek egy kicsit.

Homonnay György azonban nem akart pihenni. Folyton a Nádszál kapitány sarkában volt. Csodálta karcsuságát, könnyed járását, szépséges feje hordozását, bámulta intézkedéseit és gyönyörködve hallgatta csengő szavát.

Tarczay Anna megmutatta az erdőszélen a sirt, a hová a véres homloku ifjut temettette. Megmutatta az aranyveretes, drágaköves szerszámot, a mely a meghalt ifju paripáján volt. Erről ráismert Lebóczky Mihály a fiára.

A kemény, erős férfi zokogva borult a gyöpös sirhalomra s nem tudott megválni a tarkői vártól hosszabb ideig. A hosszu vendéglátásnak azután az lett a következése, hogy Lebóczky Mihály elvitte magával Nagy Lengyelországba az ő hitvesét, Bánffy Dóra asszonyt. A csöndes lakodalmon Homonnay György ott járt mindig a Tarczay Anna oldalán s mikor bucsuzóra járt az idő, megfogta az Anna kezét, könny csillant meg a szemében s valami szépet akart mondani, de csak annyit szólott:

— Szépséges Nádszál kapitány, ha majd 22 éves leszek s erősebb, vitézebb, mint te . . .

Homonnay György 22 éves korában egy hosszu sebhelylyel a homlokán beállitott Tarkő várába. Csak két napra, mert vissza kell mennie a Zápolya seregébe. A kezében

volt egy pergamen lap: az egri püspök aláirásával. Az volt benne megirva, hogy Homonnay György és Tarczay Anna összeeskethetők.

Szép Nádszál kapitány a sisak helyett gyöngyös pártát tett a fejére, habos selyemruhát vett magára s a jegyváltás után megcsókolta a vőlegénye homlokán azt a beforrott hosszu sebhelyet.

*

Tarczay György Erdélyben volt az Izabella királyasszony seregében. Tarczay Anna tehát kénytelen volt ujból magára venni a pikhelyes pánczélt s parancsolni Tarkőn, Ujvárott s a többi erősségeiben. Ez időtájt a Ferdinánd és Izabella trónvetélkedése már véres csatákat állott ki. Tarczay Anna Izabella oldalán tudva az igazságot, összes jobbágyait feleskette a királyasszonynak tartozó hüségre s nem szünt meg minden alkalmat fölhasználni arra, hogy váraiból egy-egy lovas sereggel hirtelen, váratlanul meglepje s megszalaszsza Ferdinánd portyázó csapatait.

Nádszál kapitány nevéről immár csodaszerü mesék jártak az országban. Lova sebesebb, mint a futó szél. Megjelenik, mint a villám, káprázatos, csillogó öltözetben. Hanem a dereka ugy hajlik, mint egy lenge nád; de a kardjával beveri a kettős érczü sisakot is. Majd eltünik, mint a röppenő madár, mintha szárnya volna fehér paripájának és csak a nyomában felszállt porfelhő jelzi, merre jár utolérhetetlenül.

Tarkő leánykapitányának hire eljutott Ferdinánd trónjáig is.

— Mese, mese, — mondották róla a hadvezérek; a mikor a tetteiről beszéltek.

Ferdinánd két követével intő levelet küldött Annának, a melyben megirta, hogy jog és igazság szerint, alkotmányos

választás utján, ő a fölkent királya Magyarországnak, tehát Tarczay Anna leányasszony, Tarkő kapitánya, a fölkent király iránt tartozó hüségének tekintse, föleskünni a korona viselője előtt, fegyveres népségének egy részét pedig bocsássa a Ferdinánd rendelkezése alá. Tarczay Anna szives látással fogadta a követeket, de át se vette tőlük a levelet, ki se hallgatta őket; hanem csak ennyit juttatott tudomásukra:

— Két magyar királyt egyszerre nem ismerek. Sem engem, se bátyámat nem hivtak meg a királyválasztó gyülésre, pedig, mint Tarkő és Ujvár urának, jussom van hozzá. Én hát nem ismerem el Ferdinándot királynak s nem is tudok arról, hogy az esztergomi meg a székesfehérvári püspökök a fejére tették volna Szent István koronáját. Elmehettek.

Ferdinánd szerfölött feldühődött ezen az üzeneten és sereget küldött Tarkő megvételére. Az ellenség riadó zajjal jelent meg a vár alatt. Ám a vár ormán ott lengett a nagy fekete lobogó, hiradásul arra, hogy a Nádszál kapitány készebb a vár romjai alá temetkezni, de nem adja föl a várat. Tizenegy Tarczay esett el Mohácsnál. Mind szembe kapta a halálos vágást. Nem lesz rosszabb a tizenkettedik se, habár asszony.

Már az első nap kitört a várból egy gyalog és lovas sereg; az éjszaka homályában rajta ütött a Ferdinánd táborának s a váratlanul támadt zavarban messze visszaüzte a -vártól.

Nádszál kapitány fehér öltözete és fehér lova itt-ott feltünedezett, csengő parancsszava egyre hangzott. Aztán, mikor Ferdinánd sokkalta nagyobb serege összeszedte magát, már eltünt a csapatjával együtt nyomtalanul. Nádszál kapitány jól végezte dolgát.

És ez igy ment heteken keresztül: tele nyugtalansággal

s viharszerü meglepetésekkel. Ferdinánd vezére soha se tudhatta, mikor, mely oldalról üt rajta Nádszál kapitány. Egy éjjel nem messze a sátrától hangzott föl a veszedelmes kiáltás: Hajrá! A Jézus nevében! Mire feltörekedett a német: már késő volt. Két oldalról támadták: a várserég jobbról és egy valahonnan hirtelen jött sereg hátulról s ez az utóbbi már nagyon ismerte a háboruskodás fortélyait. Nemcsak a bátorság meg az erő volt meg nála, hanem a tudomány is. A vezére ott állott az ellenség fölvert csatasora előtt szikla-szilárdan, megingás nélkül, bársonyfekete paripáján s ott intézkedett, majd egy csatasort maga vezetett.

Nem volt más menekvés előle, mint a futás.

A mikor a harcztér megtisztult, a fekete paripás oda vágtatott Nádszál kapitány elé s fölemelte a sisak rostélyát.

Homonnay Drugeth György volt.

Most már nem ő kapott, hanem ő osztott sebeket.

Mert már férfi volt egészen s pár nap multán oltárhoz vezette Tarczay Annát és a fiatal pár Homonnaynak abaúj-megyei Nyeviczke várába vonult vissza.

Mihelyt ezt Ferdinánd megtudta, titokban uj sereget küldött Tarkő alá s Tarczay Anna vára, minthogy nem volt, a ki lelket öntsön a várőrségbe, rövidesen az ellenség hatalmába került.

Homonnay Drugeth Györgyné további történetéből elég lesz talán egynémely adatot ide jegyezni azokból az egri káptalan levéltárában őrzött régi irásokból, a melyekről e történet elején tettem említést.

1559-ben összeült az ős Eged alatt emelkedő egri vár püspöki rezidenciájában a káptalani szék birósága s maga elé idézte a főben járó bünöst, az elhalt Homonnay György özvegyét, Tarczay Annát. Nem jelent meg, hanem maga helyett

egy irást küldött, a melyben elmondta, hogy fölötte csak Abauj-megye biráskodhatnék, vagy a nádor.

A tárgyalást megtartották nála nélkül s ellene nyolcz tanut eskettek meg, köztük egykori várnagyát, Murk Bálintot, majd Kékedi Gáspárt, Mislevics Jánost, Onori Daczó Istvánt, Porkoláb Imrét, a héthársi birót. Ezeknek vallomásából kitünik, hogy Tarczay Anna visszahóditotta Tarkőt, sőt Branyiczkó hegyénél, 1556-ban, Szent-Háromság vasárnapján Ferdinándnak egy nagy számu csapatját mindenestől foglyul ejté, elfogta Verner György hadvezérhez intézett leveleit s ezzel egy gondosan kieszelt hadmüveletet megakadályozott: Báthory György, Perényi Gábor és Bebek Ferencznek segédcsapatokat küldött; vitéz katonáit tallérokkal jutalmazta; Izabella királyasszonynak tömérdek pénzt és lovakat küldött és igy tovább. Szóval a Nádszál kapitány élte fogytáig a legélénkebb összeköttetésben volt mindazokkal, a kik a magyar nemzeti királyság diadalára törekedtek.

Annyit tudok még erről a nagy asszonyról, hogy Ferencz fia ungvári főispán volt s ennek egyik leánya Ecsedi Báthory István országbirónak lett a felesége.

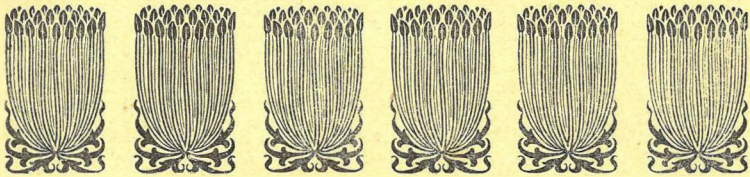

Székely Klára.

MESSZE Stiriában magyar vitézek lovagi játékot rendeztek Székely Jakabnak, az igazságos Hollós Mátyás király egykori főemberének és rokonának, Stájerország főkormányzójának udvarában.

Nehéz vértezetü stájer vitézek s vasba öltözött magyar leventék egymásután rugtattak be a küzdelem porondjára, a nyitott sorompók közt, hogy hajitó gerelylyel, emelő dárdával s pengő karddal kivivják a vitézség cserkoszorúját, a melyet szépséges Székely Klára leányasszony kötözött össze nemzeti szinü pántlikával, hogyha stájer lovag nyeri, az is magyar leventének tartsa ezután magát.

A küzdelem javában folyt, a leeresztett sisak-rostélyok alatt villogtak a szemek, a bojtos gerely sivitva szállott és koppant meg egy-egy mellvértezeten, a paripák dobbanva rugták föl a port, a kard csattogott, a dárdák összeütődtek. Apró zászlócskák lobogtak a fölvert levegőben s a fénylő sisakon rezgett a fehér kócsagtoll, meg az egyenesen álló

sastoll. Itt-ott egy fekete paripának megroppant a háta s a rajta ülő vitéz a ló marjára bukott. Nem ügyesen fordult, a dárda hátba ütötte, azért csuklott előre. Másutt a szügybe ütött paripa nyihogva ágaskodott föl a két hátulsó lábára s megrázta sallangosra földiszitett fejét. Hosszu nyakán meg az oldalán csak ugy csillogott a kivert hab.

A mint a heves játékharcz folyik, a küzdelem tüzében, nagy riadalom közt, egérszőrü paripáján, a magas korláton keresztül a küzdők közé ugrik egy karcsu levente. Oda rugtat Székely Jakab főkormányzó uram elé. A ló is, a hátán a vitéz is meghajtja a fejét. Ez volt a köszöntés. Azzal a fiatal levente lecsatolja a selyem himzetü czimeres tarsolyát s átadja a főkormányzónak. Ez volt a bemutatás. Erről a czimeres tarsolyról láthatta Székely Jakab, hogy a ki messze Stiriába eljött harczi bért aratni, előkelő magyar nemzetségből való.

Az adott jelre, mint a szélvész rugtatott az uj levente a küzdők közé s rövid idő alatt egyedül maradt a porondon. Az övé volt a diadal. Odaléptetett Székely Klára elé. Leszállott a lováról s fölemelte sisak-rostélyát.

— Éljen Perényi Péter! — kiáltották.

Meghajtotta fejét s ugy fogadta el a diadal jelvényét, a vitézi cserkoszorut. Aztán kiegyenesedett és bátran a szeme közé nézett a leánynak. Majd a főkormányzó felé fordult:

— Azért jöttem, bátya, hogy ennek az idegen országnak elvigyem magammal a legszebb rózsáját. Nem havasi virág, magyar napsütötte rónaságon sarjadozott. Nem ide való a stájer hegyek közé. Feleségül kérem, bátya, már harmadszor, a leányodat. Láthatod, hogy ebben az egyben állhatatos vagyok s átmegyek érte tüzön, vizen, minden veszedelmen.

Székely Jakab összevonta a sürü szemöldeit, kemény

tekintetü szeme mordul megvillant, valami nehéz szó tolakodott az ajkára; de aztán a leánya reszkető alakjára, fehér arczára tekintett és ellágyult. Megfogta a Klára leányasszony kezét s tartotta darab ideig a maga öreg kezében. Nézte fiatal leányát hosszan, apai szeretettel, majd pedig valami szóval, valamely duzzogással, a mit nem lehetett érteni, a leány jobb kezét lassan, gyöngéden odatette a Perényi Péter vaskeztyüs kezébe:

— Itt van. A tied. Elnyerted. De mondom neked, Perényi Péter, nem bizom a nyughatatlan lelkedben még most se.

A levente már nem is hallgatott ezekre a szavakra, hanem magához ölelte a leányt.

— Én édes szépem, eljöttem volna érted százszor is.

És megsimogatta a leány szőke fejét:

— Korona kellene a fejedre, nem gyöngyös párta, angyalom.

— Vigyázz magadra, Perényi Péter! — sugta az öreg kormányzó.

De a fiatal ember, a kinek leányos tejarczán még alig ütközött a férfiasság disze, daczosan emelte föl a fejét:

— A csillagokat is rája halmoznám.

Székely Klára térden állva mondta el a szent fogadást az oltár előtt: el nem hagyom se jó szerencséjében, se szenvedésében, se gyötrődései közt, se semminémü nyavalyájában; vele leszek hüségesen, holtomiglan, holtáiglan.

És a mint az itt következő történetből látszik, ezernyi szenvedés közt is megtartotta esküjét.

Az első nagy szerencsétlenség, a mi rájok szakadt, a mohácsi nap volt. Perényi Péter a sereg balszárnyát vezette a vitézi halálba és sulyos sebekkel, megvadult paripán került

ki az ütközetből. Hosszu haja megcsapzott a kiszivárgó vértől, foszlott köntöse nedves-piros lett s tört kardját meg egy megmentett zászlót szorongatott a kezében.

Mikor haza került a fiatal feleségéhez, a beteg ágyában, a kemény bőrvánkos fölött, azt nyögte:

— Ha már nem lehetett meghalni diadallal, hát élni kell a hazáért és még valamiért, én édes szépem: a te szőke fejedre a csillogó koronáért.

Klára asszony csititgatta a lázas beteget, nyugasztalta s puha kezével simogatta az égő halántékát. És talán azt gondolta, hogy ez a haldokló ember, a ki Móhácsnál a csatasor élén nem tudott nyugodtan megállani, hanem heves véreüzötten, vakmerően, szilaj bátorsággal, zsarátnok tüzzel szivében, nekirontott az ismeretlenül nagy, ellenséges tábornak s kardok éle és dárdák hegye közt rohant, mig a lova elragadta — ez az ember most haldoklása közben is, egy nyughatatlan álmáról nyöszörög. Az egyik lábával szinte már benne is van a sirban és a koronáról álmodik. A magyar nemzet »disze, virága« elvérzett Mohács mezején, halál és siralom jajgat az egész országban és ez a lázbeteg ember az ő férje, erőtlenné vált kezével is a csillagokat szedné le s a korona ragyogását ragadná magához.

Micsoda nyughatatlan, minő sustorgó vérü ember, micsoda veszedelem lakozik benne, ha rossz utra téved! — gondolhatta és talán gondolta is Székely Klára. Talán el is fordult egy pillanatra az ő hősétől a szive; de aztán mégis csak feléje hajtotta könnyes orczáját s hitvesi hüséggel ápolta éjjel-nappal, a mig megmentette az életnek.

Mikor már gyógyult, nem maradt a fekvő helyén semmi kincsért. Egy-egy óráig, a mig a hitvese vele volt, csak elpihent és beszélt nagy álmairól: Nagy Lajos nagy birodal-

máról, Hollós Mátyás erejéről, a dicsőségek idejéről, a mely majd a mostani gyászos napok után is vissza fog térni, ha majd ő, Perényi Péter fogja kormányozni az országot erős kézzel, szilárd lélekkel.

Klára asszony eleinte ráhagyta a beteg emberre, hogy akkor majd más lesz. Hagyta a kis fiát, Ferenczet, herczegnek nevezni; de a mikor a beteg ereje visszatért és mégis ismételte álmait: megrendüléssel, nagy ijedséggel vette észre Klára asszony, hogy az ő férje nem forgat kevesebbet a fejében, mint hogy király lesz.

— Jóságos Isten! — suttogta Perényiné, — kitört a veszedelem.

És elkezdte az ura lelkét okos szóval, nyugodt beszéddel, hitvesi gyöngédséggel gyógyitani. Próbálta kiölni belőle a hiuság ördögét, habár ez a hiusága az urának, neki, Klára asszonynak koronát igért a homlokára. Már-már azt hitte, sikerült az ura álmait eloszlatni, a mikor ez, egészen fölépülve, paripára kapott s vitézei élén, elnyargalt a Zápolya János megválasztott király táborába, a hol hős módjára harczolt a másik király, Ferdinánd ellen.

Zápolya buzgó szolgálataiért fejedelmileg megajándékozta Perényit: neki adta Sárospatak várát, ott a kanyargó szőke Bodrog mentén és reá bizta a királyi korona és a koronázás jelvényeinek őrizetét. Sugárzó arczczal sietett felesége elé s vezette be a kincses házba. Ott leültete és a fejére tette a királynői koronát.

— A te homlokodra való ez, édes és a fejérvári püspök fogja majd a fejedre tenni az ország parancsából.

Székely Klára látta, hogy az ura nagyratörő lelke nem gyógyult ki és gyászruhát öltött. Perényi Péter pedig nyughatatlanul várakozott annak a véres háboruságnak a kime-

netetére, a melyik Zápolya és Ferdinánd közt folyt le. Váltakozó érzelmekkel leste, várta a változó hireket s alkudozott jobbra-balra titokban. Klára nagyasszony még mindig nem adta föl a reményt. Hogy a férje hevét lehütse, Ferencz fiát s a piczi Gábort paraszt ruhába öltöztette s kivitte őket a mezőre ménest őrizni.

— A kis herczeg, ha megerősödik, szántani fog, — mondotta férjének, — vagy pedig az Isten szolgája lesz, mert csak egy van igaz és hatalmas, a Teremtő.

Egy év telt el s megjött a hir, hogy Ferdinand kiszoritotta Budáról Zápolyát. E csatavesztés hirére, Perényi Péter fölvidult, szekerekre rakta a királyság kincseit, ment azokkal Ferdinánd, a győző elé, hódolattal rakta elejébe s fölajántotta szolgálatát. Klára asszony keserves könnyeket hullatott férje állhatatlansága miatt s a lelke is fellázadt ellene; de megesküdött az oltár előtt, hogy el nem hagyja semmi nyavalyában, hát vele ment Siklós várába is, a hova Perényi a rája bizott korona őrizetére elvonult.

Perényit ezzel a szóval jellemezte a történetiró: az állhatatlan. És rája illett ez a jelző nagyon. A következő évek a legváltozatosabb kalandok és a megpróbáltatások évei voltak Klára nagyasszonyra. Férje Siklóson arról értesült, hogy Zápolya szövetséget kötött Szolimán török szultánnal s most hatalmas hadsereggel jön a koronáért Siklós vára alá. Csalfa elpártolása csiklandozta a nyakát s nagy hirtelen szekerekre rakatta összes kincseit, a koronát és családját s erős fegyveres kisérettel Sárospatak felé vette utját. Kajdács faluban egyik vezére, Szerecsen János bekeritette az utazókat, elfogta ugy, a hogy voltak, átszolgáltatta a szultánnak, a ki meg Zápolyának adta át.

Most következett Székely Klárának egyik históriai tette.

Az ő állhatatlan, változékony lelkü uráért mély meghódolással járult Zápolya elé s addig könyörgött, addig esdekelt, a mig Zápolya meg nem kegyelmezett neki és szabadon nem bocsátotta.

— Vitéz vezérem voltál valamikor, — mondotta János király, — hát ezért is megbocsátok; de most menj és élj visszavonulva a családoddal. Álmokat pedig ne szőjj, mert veszedelmedre válik.

A kemény leczke nem fogott Perényin. A mig Zápolya és Ferdinánd véres harczokat vivtak egymással a magyar királyságért, Perényi igyekezett a két gyönge harczost megkerülni. Azt magyarázta feleségének, hogy a két veszekedő közt elpusztul az ország, valami nagyot, váratlant kell tenni, a mivel egyszerre mind a kettő kezéből kiütik a fegyvert: ne ontsák pártos harczban a nemzet vérét. És azt cselekedte, hogy gazdag ajándékokat, töménteten kincseket küldözgetett az isztambuli márványpalotába megvesztegetni a szultán jó indulatját: egy alkalommal pedig személyesen ment el Ibrahim nagyvezérhez, a kinek elmondta, hogy a két király nem tudja egymást legyőzni, adjon mellé, a vezérlete alá Ibrahim egy nagy hadsereget, majd legyőzi ő mind a kettőt. Ért a hadviseléshez. Ismeri már a török hadsereg is a karja erejét. Ő vezette a balszárnyat a csatatűzbe Mohácsnál.

Ibrahim, ki már-már hajlott a ravasz szóra, ekkor fölugrott üllő helyéből:

— Hát te voltál, fiam, az az ember, az a vakmerő gyaur?

— Én!

— No hát, szépséges fiam, nem kapsz ugyan hadsereget, hanem az aranyaidat, kincseidet elfogadom és sok igaz muzulmán vérének pusztitásaért be fogsz vándorolni a

héttornyos börtönbe. Majd ott gondolkozhatsz a világ mulandóságán.

Székely Klára most másodszor esdekelt a férjeuráért és másodszor mentette meg. Hanem ennek a kiszabaditásnak már nagy ára volt: Ferencz fiát, a «kis herczeget», a hogy az apja nevezte, túszúl kellett adnia, annak a biztositására, hogy Perényi Péter nem fog többé fegyvert a szultán szövetségese, Zápolya király ellen. Klára asszony letérdelt a fia mellé s ugy csókolta arczát, szemét s könnyel áztatta a gyermek kezét, a kit elvittek idegen ország börtönébe, az apja helyett — szenvedni. A szive elfacsarodott. harag is szállotta meg; de megesküdött, hogy vele lesz holtáiglan, hát vele maradt s kitartóan ösztönözte, hogy most már maradjon János király mellett, a kihez először állott s igyekezzék kiszabaditani fiát.

Perényi azonban 1541-ben már ismét Ferdinánd mellett volt s annak táborában töltötte idejét, tüzzel, szilajon rohant a harczok zajába, félelem nélkül járt a halált osztó fegyverek közt s rövidesen Ferdinánd egyik fővezére lett Joakhim generális mellett, a kivel megtámadta Budavárát is, a melyet Zápolya, magyar és török katonák védtek. Az ostrom csufos vereséggel végződött s a ki legelől futott, az Joakhim volt s mégis ez a Joakhim azzal vádolta Perényit, hogy az egész sereget át akarta játszani a János király kezére. Ferdinánd hitt a Joakhim vádolásának s Perényit a németujhelyi várba csukatta.

Szegény Székely Klára, bizony igen ránehezedett a nagy Isten sujtó keze. Az ura is, meg a kedves jó fia is börtönben sinylődött, ő maga pedig folytonos, egyre tartó aggodalmak közt várta lenn, az ország határszéli várában, Valpóvár tölgyfa-padlós, boltozatos szobáiban a megváltást.

A szerető anya gondosságával törekedett legalább a fiát kiszabaditani. Elvitte a vádolás hirét az isztambuli palota márványos termeibe, hogy hiszen az urát azért csukták el, mert Ferdinánd seregét el akarta veszejteni. Az állhatatos, meg nem szünő könyörgésre végül elbocsátották a fiát, a kit tiz év után végre magához ölelhetett.

A fiu immár nagyra nőtt, a »kis herczeg«-ből szép szál legény lett. De ime, az arcza halványsárga, beesett szemének fénye ugy lobbadozik, mint a sirbolt mécsvilága, a szája szélét, befutotta a kékes szin, a melle meghorpadt és hördül, a mikor lélekzetet vesz. A rabélet tönkre tette. A »kis herczeg«-et erőtelen gyerekkorában nehéz timármunkára fogták. Az betegitette el. Klára asszony a saját életét adta volna oda érte. De hasztalan, Perényi Ferencz, kezében tartva az édes anyja kezét s belebámulva a lealkonyodó nap beözönlő, pirosas sugárkévéjébe, örök álomra végső pihenésre hunyta le szemét. Meghalt fiatalon.

A kis herczeget kőkoporsóban kősirba helyezték, de virág szirmából való párnát tettek a feje alá vánkosnak s mindennap az édes anyja könnyüi csillogtak a kőkeresztjén

És a mikor a temető ének részketett a levegőben s a koporsóra borult anya zokogása csukladozott: a vár alól nagy riadalom szava zugott föl. Ötezer török harczos hozzá fogott a vár vivásához. Döngött a vár fala a faltörő kosok ütésétől, tüzcsóva szikrázott a levegőben, tüzes pernye szállott a vár fokára s diadalorditás hangzott föl. Ámde Székely Klára, a ki idáig csupa gyöngédség, szelid jóság és szeretet volt: most, a veszedelem pillanatában erőssé, hőssé lett, mintha átkölcsönözte volna az elcsukott férje bátorságát: ugy járt a gyilkos táborban rettegés nélkül. Három hónapon keresztül védte Valpó várát és megvédte.

Ezután a férje kimentéséhez fogott.

Nem kímélte se magát, se a kincseit: járt faluról-falura, táborból-táborba, megmozgatott mindent, hogy az urát kiszabaditsa. Mennyi megalázásban s mennyi szenvedésben volt része, a mig azt a kálváriát megjárta, a melyen azután a nagyszombati országgyülés rendeletéből, ötödfél esztendei sinlődés után, a csöndes otthonba vezette férje urát.

Nagyratörő, büszke lelke Perényinek az asszonyhüség, a hitvesi eskütartás és nagylelküség e csodás megnyilatkozására ellágyult és felolvadt a szeretet melegében. Többé nem mozdult az ő jóságos felesége mellől.

Székely Klára 1552. táján hunyt el néhány évvel férje halála után, s gondosan nevelt Gábor fiából később országbiró lett.

Rozgonyiné.

NAGY Lajos dicsőségét még nem feledte Magyarország. A magyar kard, a melynek suhintása vihart támasztott Nápolyban, még fénylett. Tarentó még nyögte a verést, a mit kapott. Már mindenütt szünőben volt a »zordon, de ragyogó lovagkor«, de a négy folyó országában még java idejét élte. Ifjaink harczi babért arattak s a leányok kardkötőt himeztek. Soha, sehol a világon olyannyira magasan nem állott még a nő, mint a 13., 14., 15. és 16. században Magyarországon. Soha annyi nemes tisztelettel s annyi gavalléros nagyrabecsüléssel nem vették még körül a nőket, mint ebben az időben, nálunk.

Angliában a királyi herczegnő, a kire a korona várt, örvendett, a mikor a nevenapjára egy négy sillinges uj czipőt kapott; Németország hölgyeinek ebben az időben eltiltották, hogy kupából ihassák a sört; Francziaországban a törvény a férj jogai közé sorozta a „vesszőcskét", amelylyel hitvesét megfenyithesse; oda fönn, a Néva-parti Nagy-Oroszország-

ban pedig rabolták a nőket. Csak Magyarországon állott magas polczon a nő. Nagy Lajos lánya királynő lett. Koronát tettek a fejére és térdet hajtottak előtte a legbüszkébb kiskirályok is. Sőt a mikor a fordulat letaszitotta őket a trónról s az ország nagyjai Székesfehérvárra gyűltek, hogy Károly királyt megkoronázzák és ott a nagy ünnepség idején megláttak Erzsébet és Mária királynőt atyjok, Nagy Lajos sirjánál zokogni, tisztelettel hajoltak meg előttük s pártot ütöttek javukra. Ebből az időből való a magyar fiuleány is: a lovagias magyar érzületnek az a megnyilatkozása, hogy a családok leánygyermekeit, ha nem volt fiutestvérük, fiusitották s fölruházták mindazzal, ami akkortájt világszerte csak a férfiaknak dukált: uralkodtak a jobbágyaik fölött, törvényt és igazságot osztottak, parancsoltak a katonáiknak s követeik által részt vettek az ország tanácsában.

Hogy ez igy történt: annak az okát talán abban lehet megtalálni, hogy akkor Magyarország asszonyai voltak a világ legkülönb asszonyai: szépek és kedvesek, gyöngédek és erősek, szelidek és bátrak, jók, igazak és tanultak.

A nagy családok leányait ugy nevelték, hogy esetleg főispán is lehessen belőlük, de azért soha se feledjék, hogy a lelkük olyan legyen, mint a harmatos rózsabimbó: üde és illatos.

Bazini Szentgyörgyi Cziczelléről, a ki 1400 elején született, följegyezték a régi krónikák, hogy egyképen értett a csipkeveréshez meg a gerelyvetéshez; búbos fejü galambjai egy csengő szavára a vállára röppentek, s burukkolva csókolták a ruháját, de a ragadozó sólyom madarait is ő maga tanitotta a vadászatra. Neki voltak a legszebb tulipán rózsái, apró kezével saját maga öntözte, ápolta virágait, de nem volt az a szilaj csikó, a melyet meg ne tudott volna fékezni.

Hajnalonkint áhitatosan borult le a várkápolna márványpadolatjára és ezüst hangján ő énekelte a szent énekeket a miséhez, de délelőtt már kard villogott a kezében s a fegyver-terem sarkába szoritotta heves, meglepő támadásával a fiutestvérét. A názáreti Megváltó üdvösséges szent életének minden egyes cselekedetéről be tudott számolni, de hiba nélkül elmondta II. András király hires törvényét is latin nyelven.

Azt mondták: két lélek lakozik benne: egy asszony lélek, meg egy férfi lélek.

Gyönyörüsége volt annak, a ki látta és csodálata annak, a ki gyakran látta.

Messzi vidékre elszállott a hire. A szellő, a mely megzajlott a lehelletétől, a bárányfelhő, a mely eluszott a feje fölött, a réti virágnak, a melyet sebes futtában eltaposott, az elszálló illata, a futó csermely, a melynek tükröző vizéből megitatta a szomjas paripáját, a galambjai, a melyeknek ő maga rakott puha pölyhöt a fészkeikbe, — elvitték a hirét hegyeken át, mezők fölött, napsugárban ringatozó rónaságokon, vizeken és völgyszakadékokon keresztül, mint tavaszonta az orgonavirág : : : mindenfelé.

És jöttek büszke várakból, nagyuri kastélyokból, az ország minden tájáról daliás leventék prüszkölő paripákon a Szentgyörgyi Péter gróf várkástélyába, a Cziczelle csodálatára, a ki tudós, mint egy pap, bölcs, mint egy öreg ember, áhitatos, mint egy szent zsolozsma, vitéz, mint a csaták fia és szépséges, mint egy virágba borult berek.

Akik jöttek, azok közt a legszerencsésebb volt Rozgonyi István, a fiatal temesi főispán. Ez munkában edzette meg a lelkét és csatában tanulta meg a kardforgatást. Egyenes, mint a czédrus, de az igazság előtt hajlékony, mint a nád;

szilaj és erős, mint a fergeteg villáma, de gyöngéd szivü, mint egy anya. A kiáltása harsogott, mint az égzengés, de jávorfa-furulyája ugy szólt, ugy mesélt, ugy panaszkodott és ugy imádkozott, mint maga a költészet.

Szentgyörgyi Cziczellét bizony a sok levente között Rozgonyi István nyerte el és röpitette hat fehér paripáján a temesi várba.

Szerbország még akkoron Magyarországhoz tartozott.

Belgrádot, a hol most szerb nemzeti király szorong a jövője felett, ugy hivták, hogy Nándorfehérvár. A merre a magyar vitézek elhaladtak, magyar szivet, magyar szót, magyar akaratot vittek magukkal. A város, a melyet meghóditottak, magyar nevet kapott, az emberek, a kiket a harczmezőn legyőztek, magyar szóval üdvözölték a győzőket, magyar törvény hatalma és magyar szokások szépsége terjedt a nyomukban. Szerbország asszonyai magyar főkötőt tettek a fejükre s a szerb legényeken magyar dolmány feszült meg.

De jött köves Arábia napsütötte sziklái közől, forró homoku sikságairól egy uj nép, erővel teljes faj, lobogó tűzzel a szivében s kitartással az akaratában. Először letörte az arany keresztet Konstantinápolyban az Aja-Szófia hires templomának tornyáról, azután mind közelébb jutott Magyarországhoz. Az utját vér és tüzes üszök jelölte. Ez az uj nép a török volt, a mely egyszer csak szomszédunk lett s rátette a kezét Szerbiára, sőt annak egyik várát, a Galambócz-várt, az alsódunamentének ezt az erősségét el is foglalta; kőkapuja fölül leverte a magyar czimert s tornyára feltüzte a félholdat.

Utját kellett állani a tovább terjeszkedésének s vissza kellett foglalni az elvett tulajdonunkat, karddal a kard ellen.

Zsigmond király maga állott a hadsereg élére, a mely

elindult le a Duna mentén, végig a magyar földön, hogy bosszut álljon a megtépett magyar dicsőségért. A királynak tanácsolták, hogy nagyobb sereget vigyen magával, mert várat is bevenni, nagyobb erőt is megfékezni, az igen nehéz, koczkáztatott vállalat kis sereggel.

A király büszkén mutatott a vitézeire:

— Széttépik ezek az oroszlánt is, nem hogy a török uracskákkal meg ne birkóznának.

A temesi főispán, Rozgonyi önként csatlakozott csapatjával a király seregéhez s a csatlakozásnál megjelent Szentgyörgyi Cziczelle is, hogy bucsut vegyen az ő jó urától. A fiatal asszony váltig biztatta az urát, hogy vigye magával őt is, mert a hol az egyik hitvestárs megy a veszedelembe, ott van a helye a másik hitvestársnak is.

— Gyönge asszony, harmatos arczodat elsütné a nap, szép szemedet elboritaná a könny, gyönge tested eltörné a harczi fáradalmak első napja; eredj vissza a virágos kertedbe, az éneklő madaraid közé.

— Erős leszek.

— Fergeteg jár arra, futó paripák dobogásától megreszket a föld, kegyetlenül sujt le a nehéz buzogány és az aczél kard, — szelid asszony, menj vissza az illatos rózsáid közé.

— Erős leszek.

— A sárga képü halál lesz a nyomunkban, a halál néz ránk onnan, a hova megyünk, a bosszuállás tüze égeti le a határt, a melyre lábunkat leteszszük s a gyülölet tüze lobog föl előttünk, bekormoz a pernye, fojtogatni fog a fölszálló, gomolygó füst s lángot vet az arany hajad: eredj haza, fehér asszony, a fehér szobádba, a tisztaság közé.

— Erős leszek.

De nagy hiába bizonykodott Rozgonyi Cziczelle, hogy erős lesz, bátor lesz, kimondták rá az itéletet: el kell szakadnia az urától.

Nem tudott odahaza maradni a virága, és az éneklő madarai között. Az egyik lelkét, a szelidség, gyöngédség, áhitatosság lelkét elvitte magával az ura a szivében; a másik lelke, a férfiui erő, bátorság, kitartás, a veszedelem keresés lelke, az maradt nála.

Nem sokáig habozott.

— Megyünk a sereg után — hajón.

És harczi vértezetbe öltöztettte a jobbágyait s kiköttette a gályáit a Duna homokos partjára.

Tudta, hogy Galambócz vára a Duna mentén épült: gályáról igen jó segitségére lehet az ostromló seregnek. El fog menni, hogy ne mondhassa senki a világon: a magyar asszony fehér és gyönge, mint a hársfavirág fehér szirma, de nem erős, mint a hársfa törzse.

És ekkor, mint a költő irja:

Gyöngyös arany fejkötőjét
Sisakkal boritja;
Karcsu, füzött selyem vállát
Pánczélba szoritja;
Kardot is köt: bársony övre
Gyémántos fogantyut,
Piczi piros csizmáira
Szép ezüst sarkantyut. . .

A magyar sereg vitézül támadta meg a várat. Nem törődött a veszedelemmel. Ki kellett köszörülni a megcsorbult magyar dicsőséget: hát nincs erő, a melyet le ne győzne; nincs vihar, a mely visszatartaná. Hatalommal és bátorsággal mentek előre. De a török nemcsak erős volt, hanem ravasz és kitartó is. A magyar sereg hosszantartó,

véres ütközetekben hasztalanul küzdött, a félhold ott csillogott a vár ormán fényesen, bántatlanul, büszkén.

Zsigmond király maga vezette azután uj és ujabb ütközetbe a seregeit. De nagy hiába volt a vérpazarlás. Dühöngve, vadul rontott előre s egyszer csak nagyobb csapat rontott reá. Most már nemcsak a dicsőség, de a harczi becsület is veszedelemben volt.

Ebben a pillanatban hatalmas riadó szó hangzott a Duna felől. Süvöltő nyilvesszők röpködtek s nehéz vasgolyók zugtak a levegőben. A nyilvesszők átszurták a sárga selyem török lajbikat s piros lett tőle az égszinkék kaftán virágos selyme, a várfalakon pedig rést tördelt s embereket söpört el a vasgolyó.

A gályán a fehér asszony ezüst sisakján tört meg a nap fénye és ezüst csengésü parancsszava hallatszott:

— Rajta, támadjuk meg a török hajókat!

A kiadott parancsszóra széles hosszu vonalt huzott az evező, forgott a hajókerék, feszültek a karok. Oly erővel, akkora tüzzel, olyan vakmerő bátorsággal rontott a magyar gálya a török hajóknak, hogy azok megriadtan igyekeztek visszafordulni. Későn. Cziczelle asszony gályája négy-öt török hajón léket ütött s futó törökök halálüvöltésével lett tele a levegő.

Aztán megforditotta a gályát s nyilaival és ágyuival azt a küzdő sereget támadta meg, a mely az ura-királya közép serege ellen harczolt. A váratlan, heves támadásra a már-már diadalmas török sereg megrettent s kezdett visszavonulni. Ám ekkor segédsereg érkezett, nagy és hatalmas sereg a Murád szultán vezérlete alatt. A harczhoz szokott török szultán, mint a zugó vihar támadt a mieinkre, de ezek megállottak rendületlenül, mint a kemény tölgy:

sudár ágak hasadoztak, lombos galyak töredeztek, levelek sürün hullottak le; de a törzs épen maradt, nem birt vele a vihar sok ideig.

A gályáról pedig egyre omlott a tüz, süvöltő nyilvesszők zápora hullott a förgeteg elé. Ismét ujabb török sereg érkezett. A vár védő csapatai is kitörtek s egyszerre minden oldalról támadták a mieinket. Mintha a végitélet következett volna be. Most már csakugyan rengett a föld, fojtott a füst, sujtott a buzogány, kar karnak, mell mellnek feszült, meleg vér gőzétől lett terhes a levegő s a kegyetlen, a sárga halál, járt minden talpalatnyi földön. Itt egy egész csapaton végig gázolt a nehéz lovasság, ott az ország-czimeres, Szüz Máriás zászlót védte a végső küzdelem erőfeszitésével egy kis csapat; amott meg a halálos veszedelembe került Zsigmond királyt igyekeztek kimenteni.

A magyar sereget szoritotta az ötszörösen nagyobb törökség egyenest a Duna zajló hullámaiba: a fölzavart fodros viz mélysége lett a magyar vitézség temetője. Ámde ekkor ujból megdördültek a Cziczelle asszony ágyui, a kénköves tüz eléje csapott az üző hadaknak: az ország czimeres zászlója ujból fölemelkedett, azután pedig a Zsigmond királyra rohanó csapatok rebbentek szét egy pillanatra. Épen elég volt ez arra, hogy a király és testőrsége egérutat nyerve, áttörjék magukat s a Dunáig érjenek a Cziczelle asszony hajójára.

Imhol, a mi menthető volt ennél a szerencsétlen háborunál, az asszonykéz mentette meg: még a király is csak a Cziczelle asszony bátorságának köszönhette életét. Érdekesnek tartom ide jegyezni egy régi, Debreczenben megjelent krónikás könyvből a Zsigmond király hálaköszönetét, a mely igy hangzik:

» . . . . Rozgonyi István neje gróf bazini Szent-Györgyi Czeczilia, velünk együtt levén a galambóczi vár vivásánál, midőn Szent-Lászlóvárnál, ezen Galambóczvár átellenében volnánk, egyik fegyveres hajónkra ülvén, mellőzve a női félénkséget, azon hajón föl s alá evezvén, a dulakodó seregekkel, a törökök ellen harczolt. Bombardákból, faltörő kosokból a kénköves záport hajigálván és a nyilvesszőket sürüen bocsátván, a mi látásunkra vitézül és vezérhez illő módon viselte magát és a galambóczi várban levő törökökre ostromló szereket szórni nem rettegett . . . .«

Cziczelle asszony odahaza megtalálta a másik lelkét s lett ujra a szelid, a jó, az irgalmasságot cselekvő asszony, a szerető hitves és a gondos anya, a kinek templom lett a háza, a melyen a hazaszeretet tüze égett az oltáron. Hogy minő anya volt: ennek a bizonyságára elég följegyezni, hogy fiai közül Rozgonyi János erdélyi vajda, tárnokmester és országbiró, Lőrincz mint Hunyadi János csapatvezére, háboruban esett el, Rajnold nógrádi és hevesi főispán, Oszvald fia pedig a székelyek főispánja volt.

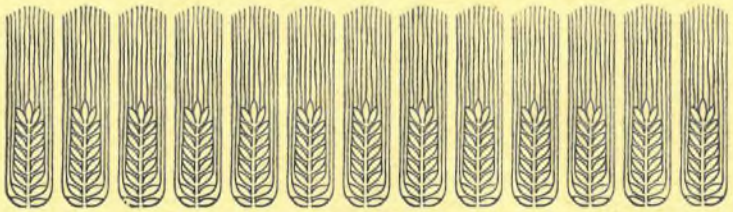

Loránffy Zsuzsánna.

A BODROG és a Latorcza összefolyása közt terül el az a bübájos vidék, a melyen a munkácsi pihenő uton honfoglaló utjokra indult őseink letelepitették a gyermekeiket és a feleségeiket, meg az öregeiket. A vizek, az ingoványos tófenékek és süppedékes rétségek közül kiemelkedő földterületnek Bodrogköz a neve. A közepén ennek a tájéknak, egymáshoz szorult két hegy kisebbikének előrenyult könyöklőjén egy várrom látható. Manap már csak háromnégy kormos fal tekint le a domboldalról a helmeczi, kaponyai, bolyi rétségekre; de hajdanta ragyogtak a falak a napfényben és virágok borultak az aljára, viszhangos termeiben pedig kaczaj csendült.

Ebben a király-helmeczi várban töltötte a kis leányságát 1600 elején Loránffy Zsuzsánna, Rátold vitéz régi nemzetségének leánya. Tanitására messze földről hoztak oktató mestereket, a kik között az üde gyermeklány ugy ült, mint öreg diófák közt a mosolygó kis virág. A meste-

rek sok mindenre megtanitották a fogékony eszü gyermeket. Kora minden tudományában kiképezték. Nem tudta ugyan nyakgatni a zongorát: de ismerte az ősök történetének tanulságait, ismerte az ország törvényeit és a hadi tudományokat. Szive nemességének és vallásos érzületének a kifejlődéséhez nem kellett mester: az anyai sziven nevelődött szeliddé és jóvá a lelke.

Gyakran elbolyongott a várt körülvevő erdőségek hüvös, árnyékos mélyén s mig lába vadvirágot taposott el, a jövőjére gondolt, a mely nagy kötelességeket ró majd reá. A madarak csipegtek, csattogtak, daloltak a lombok között, lába elől tüzszemü gyikocska futott meg, apró patak sietett megcsördülve a kavicsok közt, vad méh szállott zümmögve a kifeslett virágra s távolból megszólalt mély zendüléssel a leleszi fehér papok templomának tornyában a harang. Zsuzsánna mindebből alig vett észre valamit. Hirtelen igen komoly és gondolkozó leánynyá vált: készült a menyasszonyságra s rövidesen 1616 április hó 18-án oltár elé is lépett I. Rákóczi Györgygyel, Erdélyország fejedelmével.

A király-helmeczi vár csöndes lett, a fiatal menyasszonyt szerető ura elröpitette tul a hegyeken, kincses Kolozsvár fejedelmi városába.

A fiatal asszony abban a harczos időben, a mikor a kétfelé szakadt országban nem csupán az érdekek vivtak vérhullató csatákat, hanem a vallásos érzületek is harczba keveredtek: résztvett teljes odaadással abban a nehéz munkában, a melyet ország-kormányzásnak neveznek, és résztvett a szellemek harczában is. Eleinte biztatta, bátoritotta, segitette a vele egy meggyőződésben élő irókat a maguk igazságának kifejtésére. Udvara megtelt tudósokkal, költőkkel, irókkal és papokkal, a kiknek a tanácsában az ő sza-

vának volt a legnagyobb sulya. A könyvek, a melyek az akkor használatos latin nyelv helyett magyar nyelven megjelentek, jobbára az ő gondolatait tartalmazták és a költségek az ő ajándékaiból kerültek ki.

1641-ben pedig ő maga irt és adott ki egy nagyobb könyvet az igaz keresztyén vallásnak bizonyságtételéről. A könyv, mint előre látható volt, országszerte nagy vitatkozásnak lett az okozója, még gunyolódó, csipkedő verseket is irtak; de a vitában tisztultak a gondolatok, nemesbültek a szivek, s főkép fejlődött a magyar irodalmi nyelv.

Az irásban való harcz csak előcsatározás volt. A megsértett s egymással versenyre kelt vallásos érzületek másféle csatát kivántak. Erre megadta az alkalmat III. Ferdinánd királynak a kormánya, a mely rátaposott az ősi szabadságra s a mely nem volt kiméletes egy csöppet sem. Martalóczok jártak végig az országon, német zsoldosok települtek meg egy-egy városban s addig nem mozdultak, a mig azt a vidéket el nem pusztitották. Nyomukat koldusság, átok és felgyujtott templomok pattogó tüze, szálló füstje jelölte.

Magyarországon immár nem volt ember, a ki az erőszakoskodásnak eléje mert volna állani; de tul a bihari hegyeken Rákóczi György fejedelmi udvarában ott volt a fejedelemasszony, a kihez eljutottak a panaszos szavak.

Ezen segiteni kell: a könnyes arczokat le kell törleni, a vérző sebeket meg kell gyógyitani s a martalóczokat ki kell üzni.

Levelet irt Svédország trónján ülő Krisztina királynénak, a ki abban az időben hatalma delelőjén volt, a fejedelem pedig Törökországhoz fordult segitségért. És megindult a harcz.

Loránffy Zsuzsánna fejedelmi ura oldalán, vitéz seregek élén megindult a háboruságba. 1643. deczember első napjaiban ujra látta a király-helmeczi várat, a melyben éjszakai pihenőt tartottak. Másnap a harczba szállott sereg megjelent Sárospatak alatt, a hol egész Felső-Magyarország népe összesereglетten várakozott Rákóczi Györgyre, mint »egy megváltóra«. 1644. február 17-én a feleségével való hosszasabb tanácskozás után kiadta Rákóczi hires kiáltványát, a melyben fegyverbe szólitott minden fegyverfogható hazafit.

A háboru két esztendeig tartott.

A mint a csapatok az első tüzbe elindultak, Loránffy Zsuzsánna már akkorra daliás leventévé nőtt fiával, II. Rákóczi Györgygyel visszament Erdélybe s két hosszu esztendőn keresztül kormányozta az országot olyan hatalommal és erővel, mintha férfi lélek volt volna benne s olyan szelid jósággal, mintha angyalkezek intézték volna az ország sorsát. Soha nagyobb szeretettel és több igazsággal nem éltek együtt az emberek a bérczes országban, mint az ő uralkodása alatt.

Ez alatt az ura, a fejedelem, csatát-csatára nyert. Vitézei, különösen Kemény János, Forgách Ádám, Bakos Gábor, Bornemissza Pál és Kapronczay vezérlete alatt bejárták az egész országot s diadallal hordozták meg a Rákóczi zászlaját, a melyre a magyar szabadság jelszava volt kihimezve. A diadalmas háboruk lezajlását nem akarom itt leirni. Csak az eredményt érintem. Az osztrák seregek kipusztultak nagy veszteségekkel az országból, sőt Bakos Gábor egy jókora sereg élén már Morvaország földjét taposta s Brünn elfoglalására indult. A svéd segitő sereg vezére, Torstensohn pedig immár Korneuburg alatt állott a

hadával és Bécset fenyegette. A császári udvar menekült az osztrák fővárosból.

Rákóczi előtt e ragyogó diadalok után fényes jövő állott: ugy kezdték emlegetni az erdélyi fejedelmet, mint a kinek fejére kell tenni Magyarország koronáját. S egyesiteni kell a két országot egy hatalmas ember uralkodása alá. Rákóczi becsvágyó lelke nem tudott elzárkózni a királyi fény kecsegtetése elől. Nagy gondolat fogamzott meg a fejében: a nemzeti királyság gondolatja. És már-már kiadta a rendeletet, hogy: föl a zászlót, megyünk tovább, Magyarország le fog számolni végkép az ellenségeivel.

Ám ekkor levél jött Erdélyből: a Loránffy Zsuzsánna levele. Okos, bölcs szavak voltak a levélben. Majd maga a fejedelmi nagy asszony is megjelent ura táborában és meggyőző erővel magyarázta:

— Rákóczi György nem azért szólitotta fegyverbe az ország népét, hogy magának uj trónt és dicsőséget szerezzen, hanem hogy visszaszerezze a nemzet szabadságát s fölszabaditsa azokat, a kiket akkor vallásos érzületeik külső kifejezésének a módja miatt üldöztek és elnyomtak. Nem uj király, hanem a régi szabadság kell a magyarnak.

A fejedelem hajlott hitvese szavára és a szorongatott Ferdinánddal 1645. szeptember 16-án megkötötte a hires békét Linzben. A békekötés pontjait 1646. október 22-én. mint királyi esküvel szentesitett országos törvényeket kihirdették s igy a czélt, a melyért Rákóczi fegyvert fogott, dicsőségesen elérték.

Két év mulva a világra szóló diadal után I. Rákóczi György a felesége ápoló karjai közt örök álomra hunyta le szemét. 1648. október 28-án gyászt öltött Loránffy Zsuzsánna s többé le se vetette magáról. Fia II. György elfoglalta a

fejedelmi széket s ő, a kinek joga volt viselni tovább a fejedelemasszony koronáját, nem vágyott fényre, dicsőségre, pompára, hanem visszavonult ősi várába, Sárospatakra, a hol a tudományoknak szentelte életét. Az ottani főiskolát gondozása alá vette s kincseket érő jövedelmeit ennek az iskolának a fölvirágoztatására szentelte. Külső országokból is elhozatta a leghiresebb tanárokat s az ifjakat nem csupán szeretete jó szavával, hanem vagyonilag is segitette. Okos és tanult magyarokat akart nevelni az országnak, a kiken az idegen csalfaság és hamisság nem foghat ki, a kik kivivhatják a magyar névnek Európa becsülését s a kiknek az őszinte, egyenes, magyar jellemén meg fog törni minden áskálódásnak az éle.

Rövid idő alatt a sárospataki főiskola a leghiresebb tanintézetté vált. Lengyel, cseh és morva ifjak seregestül keresték föl a tudománynak ezt a hajlékát, a melyet Loránffy Zsuzsánna az akkori időknek legbecsesebb, ma is uradalmakat érő könyvtárával gazdagitott.

Csak nagy ritkán hagyta el Sárospatakot. Néha gyermekkorának játszó helyét, a király-helmeczi várat, meg a borsii kastélyt látogatta meg. Volt idő, mikor fölrándult Zboróra s a bártfai fürdő balzsamos levegőjében élt. Ebben a fürdőben töltött három hetet a mi jó felséges asszonyunk, Erzsébet királyné is.

1660-ban, a mikor Loránffy Zsuzsánna elköltözött őseihez, egy ország jelent meg a ravatala mellett, könnyes arczczal és nehéz szivvel. Az ország jótevőjét siratták benne.

Tompa Mihály, a Virágregék nagy költője akkor, a midőn a nagy asszony márványból készült mellszobrának a leleplezése volt a sárospataki főiskola háromszáz éves

fennállásának ünnepén, a többek közt igy irt Loránffy Zsuzsánnáról:

Fejedelmi nő, az volt bizonynyal,
Világ szerint, lélek szerént!
Több diszt nem nyert bársony- s biborral,
De ő hintett ezekre fényt!
Korát előzte, mint az égen
A tündérhajnal a napot,
Hogy akkor is ragyogjon, éljen,
Midőn a nap lenyugodott!

Komjáthy Anna.

SZERETLEK én titeket, kis leánykáim, rövid ruháitokban, lehajlott peremü széles kalapjaitokban, szeretem hallgatni vigan fölzendülő nevetéstek, szeretem látni a szőke vagy barna hajatokat, a mely lekondorul a halántékaitokra; szeretem a mosolygó szemeteket, beszédes ajkatokat, egész magatokat, kis leánykáim; de mennyivel jobb szeretném, mennyivel több lelki gyönyörüséggel néznék reátok, ha azt látnám, hogy tetőtől-talpig magyarok vagytok. Magyar az eszetek járása, magyar a szivetek dobogása, magyar a szavatok s még a járástokban is benne van a magyarság. Mert tudjátok meg, kis leányok, hogy a magyar nőnek soha nem volt és nincs is párja a világon. A költő is azt dalolja:

Magyar hölgynek születtél,
Áldd érte sorsodat . . .

A kinek az élete történetét imhol ide lejegyzem: annak a nagy asszonynak soha semmi más gondolatja nem volt, mint hogy igaz legyen és magyar.

Pedig nehéz időkben élt.

Magyarország királyi trónján asszony ült: Mária Terézia. A magyar nemzet nyolczszász esztendő véres küzdelmeibe belefáradt s az elbágyadásnak maga megadásával nézte a saját elpusztulását. Veszendőbe jutott nem csupán a magyar érzület, de még a magyar szó is. A nagybirtokos, dusgazdag főnemesség nem ismerte, nem lakta a földet, a melyből jövedelmét huzta, nem szivta magába a hazai levegőt. Künn lakott külső országban: idegen emberek közt, idegen ruhába öltözködött, elhányta az ősi festői öltözetet s nem értette a magyar szót. Német vagy franczia volt a szive, lelke, gondolatja, mindene. Csak a neve volt magyar hangzásu. A középosztály, az itthon lakott; de az is parókát hordott a fején, puderezte arczát, haját és még a családban is latin nyelven beszélt. Deli ifjainkat pedig elvitték Bécsbe, a királyasszony testőrjének vagy elvitték idegenbe, Stiriába, Krajnába vagy Olaszországba katonának, hogy kiveszszen belőlük a magyarságuk. És a leányaink? Azok is megfeledkeztek arról, hogy magyar hölgyeknek születtek. Még nevüket is németül vagy francziául irták ki. Nem ismerték a magyar imádságot, még a magyar dalt se.

Ugy látszott, hogy a magyar nemzet végkép elpusztul itt, a négy folyó hazájában, idegenné válik a saját országában s rövidesen beleolvad a német elembe . . .

Komjáthy László huszár-ezredes ur visszavonult a katonai élettől s csendesen éldegélt birtokán, Komjáti faluban. Volt neki egy kis leánya: Anna. A kis leány nyolcz éves koráig ott nevekedett a falun: az ősi tornáczos ház orgonavirágos kertjében; ott hallotta valamelyik jó nénikéjétől először a Tündér Ilona bübájos meséjét, Árpád fejedelem anyjának napsugaras történetét, ott tanulta meg az első

magyar dalt, ott látta bárányfelhős egünket, tündöklő csillagainkat, a tejutat, a melyen az ősi hitrege szerint Csaba vezér áthaladt a seregével; ott lett ő igaz szivü magyar kis leánnyá akkor, a mikor a megromlott emberek szinte szégyennek tartották magyarnak lenni.

1759. őszén az ezredes ur öt lovat befogatott valami nehéz hintóba, arra fölrakták Annuskának a játékszereit, a hintó hátuljára kötöttek egy cifra ládát, abban volt Annuskának minden ruhája szép rendben összehajtogatva, azután az apuskája beült a hintóba s maga mellé ültette a kis leányát. A cirmos cica, meg a tarka kutyuska oda futottak a hintóhoz és ugy nézték, hogy viszik el a kis gazdaasszonyukat. Volt Annuskának egy szajkó madara is; az meg ott szállongott a kocsi felett, csattogtatta a szárnyait és szinte majd megszólalt: Isten veled kis gazdasszonykám, de ne feledj el bennünket ott, a messzeségben, a hova visznek. Annuskának megtelt a szeme könynyel, ajkacskája pityergőre vált, le akart szökni a cirmos cicához, a tarka kutyuskához; de apja gyöngéden magához ölelte, a kocsis megcsörditette ostorát s a hintó nagy sebeséggel kirobogott Komjátifaluból.

Annuskát elvitték Nyitramegyéből Pozsonyba az Orsolya-apáczák klastromába s ott beadták a nevelőbe. A vigságos falusi életnek egyszerre vége szakadt. Az orgonavirágos, madárdallal tele kertből egyszerre bejutott az ódon falak és soha nem látott idegenek közé. Mikor az ezredes ur haza ment, Annuska keserves sirásra fakadt. Egy kedves jó nénike lépett hozzá s vigasztalni kezdte: de a német szóból Annuska nem értett egy kukkot se. És ettől az időtől kezdve nem hallott a kolostorban soha többé magyar beszédet. A

többi kis leány, a kikre szintén föladták a halványkék ruhácskát: az is mind németül beszélt.

Annuska az első éjszakán nem tudta álomra hunyni a könnyes szemét. Tele sirta a párnáit s folyton azon gondolkozott: vajjon haza jut-e még vagy egyszer s ha haza jut és akkorra elfelejti a magyar nyelvet: hogy fog ő az édes anyjával beszélgetni, mikép hivja majd magához a cirmos cicát, a szajkót meg a galambjait és hogy hallgatja meg a Zsuzsa néni szépséges meséit? Föltette magában, hogy nem feledkezik meg semmiről.

Több évet töltött már a kolostorban és csak a mikor egyedül volt: akkor emlékezett vissza az ő kedveseire. Ilyenkor elképzelte, hogy oda haza van és beszélgetett magában magyarul, imádkozott, vagy ismételgette a meséket, a miket Zsuzsa nénitől hallott. Később a notredamei apáczák kolostorába vitték s bizony már 17 esztendős nagy leány volt, a mikor elmentek érte. Fölsikoltott, a mikor az apja huszársarkanytuinak pengését meghallotta az elfogadó szobában. Befutott a szobába, odaröpült az édes apja kebelére és sirt, zokogott örömében. Alig lehetett elcsititani. Az ezredes szeretettel magához ölelte, megsimogatta a fejét és megcsókolta az arcát, szemét, homlokát. Annuska csukladozó szóval ismételgette:

— Édes apa, édes apa.

Másnap Annuskát már nem kellett, mint mikor idehozták, beültetni a kocsiba, maga ugrott föl s vigan kiáltotta a kocsisnak:

— János, kérem, sebesen hajtson

. . . . . .

Oda haza kereste a cirmos cicát: már nem élt. A szajkó madara az még meg volt, de nagyon megfakult és

elfeledett beszélni, pedig valamikor husz szót is elmondott. Anna kisasszony mindenféle kedveskedéssel vette körül, gügyögött hozzá édes szóval: Szajkó, Lajkó, kedves Palkó, hogy vagy? Hallod-e, Lajkó, nem feledkeztem meg rólad! A madár nem ismerte meg. Hanem a kis tarka kutyus, a mikor meglátta Anna kisasszonyt, oda futott hozzá, visitott, ugatott, ugrált a térdére, nyalta a kezét s majd kiugrott a bőréből örömében. A hüséges kis kutya, az megismerte.

Ki volt boldogabb, mint Anna, mikor a réten dolgozó leányok zengő ajkáról kilenc esztendő után meghallotta az első magyar dalt. Leült a zongorához és addig nem nyugodott, a mig meg nem tanulta. Harmatos hajnalban pedig ott volt az orgonavirágos kertben, hallgatta a madarak éneklését, nézte a bárányfelhős eget, leült arra a fehér padra, a melyen valamikor a Zsuzsa néni mesélt, hallgatta és hálás szóval rebegte: Nagy Isten, be szép is ez a magyartájék, ez a magyar ég s milyen édes a magyar föld virágainak illata!

Megtelt a szive fölbuzogó gyönyörüséggel.

. . . . .

Fehér volt az ég, fehér volt a föld, fehérek voltak a háztetők. Fehér hó csillogott, mint valami gyémánt-virág, a fák gallyain. Az ut havát magasra fölverték a száguldó lovak patái s a csöndes vidék hangossá lett az elsikló szánok pergőinek csengésétől. Egymás után fordultak be a fölkunkorodott orru szánkók a komjáti kastély udvarára, a hol a fagyasztó időben is muzsikaszóval és meleg vendégszeretettel fogadták az érkezőket. Nagy lakoma volt készülőben: a husz éves Komjáthy Anna esküvője Ürményi Józseffel, a felvidék első gavallérjával.

A fényes nászmenetben, a francziáskodó meg a német viseletü és németül beszélő urak és urhölgyek közül kivált az ifju

pár: a vőlegény daliás alakja czoboly-prémes, sas-tollas kalpaggal a fején, mentéje ragyogott a kapcsos láncz drágaköveitől, derekát zafirköves öv szoritotta össze; és a menyasszony gyöngy-koszoruval a pártája fölött, fehér nyest-prémes mentével a gömbölyü vállain; fehér habos selyem, magyar szabásu ruhája uszott utána. Abban a német világban föltünést keltett az ő magyarságuk, az ő öntudatos, büszke föllépésük és nem maradt hatástalanul. Látták, hogy mindenféle viselet közt legszebb, legfestőibb a magyar. Ép igy kiválik az igaz magyar lélek is a többi közül. És akadtak az ifjak közül, a kik elröstelték magukat a külföldieskedő voltuk miatt és igyekeztek utánozni Komjáthy Annát és Ürményi Józsefet.

Komjáthy Anna családi élete tiszta volt, egyszerü és zavartalan. Állandóan a maga kis falujában tartózkodott. Iskolát épittetett, abba tanitót hozatott s iparkodott jó magyarokká neveltetni a falubeli gyermekeket. Nagy gondot forditott a saját gyermekeinek a nevelésére is. Ezek számára a mult század végének legtüzesebb, lángoló lelkü magyar tudósát, Horvát Istvánt szerezte meg nevelő gyanánt s mikor a tanitás órája elérkezett, oda ült ő is a fiai és a gyermekei közé s hallgatta a tudós magyar előadását.

Gondja volt arra, hogy a szobái berendezésében is meglátszassék a magyar úrasszony keze nyoma. Gyermekeit kivétel nélkül magyar ruhába öltöztette s a mikor Budán vagy Bécsben tartózkodott, még a király elfogadó termeiben is magyar diszben jelent meg. Egy udvari bálon valósággal körülrajongták, a mikor az egyik fiával és növendék-leányával eltáncoltatta a világ legszebb táncát, a palotást. Ez időtől fogva a magyar testőrök, a kik jórészt francia szóval éltek, igyekeztek magyarrá lenni s a Komjáthy Anna buzditására magyar könyveket irtak a hazaszeretet buzgásával.

Lassankint megindult az egész országban a nemzeti lelkesedés mozgalma. Költők támadtak, a kik a régi idők dicsőségét dalolták, leányok nevelődtek, a kiknek, mint az üvegharang, olyan csengéssel zendült meg piros ajkaikon a magyar szó. Komjáthy Anna mindenütt megjelent, a hol a magyar életnek egy-egy kifejezése mutatkozott. Segitette és buzditotta azokat, a kik a fenséges cél elérésére törekedtek.

Nemes lelkének szép megnyilatkozása volt, a mikor 1810-ben Budát elpusztitotta a tüzvész. Virág Benedeknek, az áldott emlékü magyar költőnek, a ki pap volt, mindenét fölemésztette a pusztító láng. Egyszere nyomoruságba sülyedt. Komjáthy Anna, a mint ezt megtudta, nagyobb pénzösszeget adott át Horváth Istvánnak és igy szólt:

– Menjen, kérem, keresse föl Virág Benedeket, adja át neki ezt az erszény aranyat s kérje meg a költő papot: mondjon misét egy magyar nő lelki üdveért.

Ilyen finom, ilyen megtisztelő módon segitette nyomorában a magyar költőt. Husz év után 1830. január 30-án Virág Benedek jobblétre szenderült. Ekkor is Komjáthy Anna volt az, a ki a szegénységben elhalt dalköltő ravatalánál fekete gyászban megjelent. Koszorut tett a koporsóra, könynyező szemmel kisérte a temetőbe és ő viselte a temetés kölségeit. Fényben és pompában temettette el a költőt.

— Diszt érdemel az, — mondotta, — a ki lelke virágaival ajándékozta meg a nemzetet.

Komjáthy Anna ugyanez év április havának 22. napján, 78 éves korában elhalt, becsülendő, magasztos emléket hagyva maga után. Egyszerü, nemes, minden hivalkodás nélkül való élete örök példaként marad a magyar nők számára.

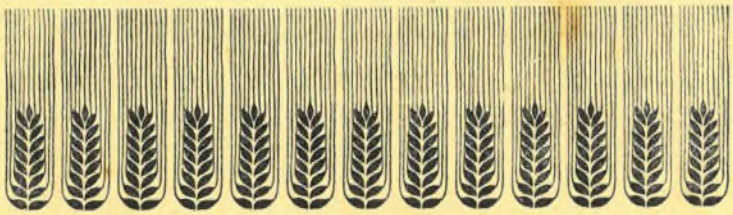

Szilágyi Erzsébet.

MEGÉNEKELTÉK már a költők is az ő magasztos alakját: a magyar anyáét, a ki a fiát királyá tette. Arany János gyönyörü költeményében font babérkoszorut a homlokára, a melyet a legigazságosabb magyar király a csókjaival árasztott el.

A tizenötödik század nagy küzdelmek és nagy dicsőségeknek volt a századja. Az Árpádház kihalását követő belső háboruságok megedzették a nemzetet s Nagy Lajosnak hadvállalatai, Zsigmond királynak magasra törő ambiciója, mint állandó levegő-áramlat, folytonosan táplálták a nemzeti büszkeség lobogó tüzét. Ennek a Zsigmond királynak a csatáiban tünt föl Szilágyi László, a hü, odaadó és bátor katona, a ki csatasorok élén hordta és emelte magasra a magyar zászlót. A király Horogszeg községet ajándékozta a derék katonának, a minek folytán ez időtől fogva ez lett a neve: Horgoszegi Szilágyi László.

Mikor a harczok vihara elült: a katona otthonába tért

s feleségével, Betleni Katalinnal együtt szeretettel és gondossággal nevelték az édes lányukat: Szilágyi Erzsébetet, a ki szépséges hajadonná nőtt. Daliás leventék aranycsattos, drága köves mentékben járták a horogszegi udvar rózsás kertjét; külső országokból is jöttek ifju emberek lánynézőbe. Mindanyniok hatalmas és gazdag váruraknak, hires nagy nemzetségeknek a fiai, a kik pazar fényben jelentek meg a horogszegi kastélyban. A mi gyémátjok volt és drága kövük: az rajtuk csillogott, meg csatlósaikon és a sebes lábu paripákon. Egy-egy kis országot érő kincs fordult igy meg a Szilágyi László házánál. De nagy hiába: mert egyszer jött egy vitéz talpig feketében, fekete lova prüszkölt, kapált alatta, fekete medvebőr kaczagány terült el a széles vállán, még a sastoll is, a mi a sisakján lengett, fekete volt. A fekete lovag a török ellen harczoló magyar hadak egyik erős karu, erős szivü, nagy eszü hadvezére volt: Hunyadi János. Ez az egyszerü fekete lovag azután diadalt aratott Horogszegen is és Szilágyi Erzsébet felesége lett Hunyadi Jánosnak.

Hát itt elhagyom mindazoknak az ismert háboruknak a leirását, a melyekkel Hunyadi János az országnak világra szóló dicsőséget szerzett. Vezére, első embere, kormányzója lett az országnak s a római pápa, meg a külső országok fejedelmei üdvözlő követeikkel keresték fel őt. Ám azt nem hagyhatom megemlités nélkül: mennyi aggodalmat kellett kiállania, mennyi rettegést kellett elszenvednie a hüséges hitvesnek, a ki nagyratörő ellenségekkel, a Hunyadi-ház dicsőségének irigyeivel volt körülvéve azokon a hosszu időkön keresztül, a mikor az ő hitvesét a kötelessége a táborba szólitotta. De magyar asszonynak érezte magát, a ki maga csatolta föl a kardot a férje oldalára, a mikor a csatába indult — a hazáért: és magyar anyának tudta magát, a kire

két gyermeknek, Lászlónak és Mátyásnak a nevelése várt. És hogy nevelte őket! Megedzette a lelküket, a karukat s beléjük oltotta a kötelesség érzetét, hogy atyjoknak, a csaták hősének, az országos kormány bölcsének a méltó utódjai legyenek.

Szilágyi Erzsébet özvegy lett. A nagy Hunyadi Jánost elhantolták s most egészen Erzsébetre szállt a nagy gond, megvédeni a két fiu életét az ellenségtől. Mert nagy ellensége támadt László királyban és ennek rokonában, a nagy hatalmu főur, Czilley Ulrikban. Ez a Czilley föltette magában, hogy ő lesz az ország első embere s majdan koronás királya. E messzeható tervének utjában állott Hunyadi János s azután ennek fia, a ki sugár leventévé fejlődött ki, László és utjában állottak ennek a törekvésének mindazok, a kik a Hunyadi nemzetségének barátai és az ország alkotmányának az őrzői voltak. A Hunyadi-nemzetséget s a Hunyadi-ház barátait tehát ki akarta irtani az utolsó emberig.

Ezt a vad és kegyetlen tervét olykép óhajtotta végrehajtani, hogy fölébresztette a királyban a gyanakodás szellemét. Elhitette vele, hogy Hunyadi László az, a ki őt le akarja taszitani a trónjáról és Szilágyi Erzsébet az, a ki királyi anyává akar lenni. Azután pedig zsoldos harczosokat bérelt, a kiknek kiadta a rendeletet, hogy a Hunyadi fiait, a hol lehet, gyilkolják meg. És mindenféle ármánynyal, hazugsággal, csalással igyekezett őket tőrbe csalni. Annyira biztosnak hitte a maga dolgát, hogy Brankovicsnak, a szerb fejedelemnek egyszer ezt irta: „.... nemsokára a két Hunyadi fejével fogok kedveskedhetni."

Ám Szilágyi Erzsébet nem az az asszony volt, a kinek az eszén tul lehetett volna járni. A hol megjelent a két fiával: erőben és hatalomban látták őket, akiket nem lehetett megközeliteni. A nándorfehérvári és a temesi várak, a hol leg-

többnyire tartózkodtak, nagy erősségek voltak s a nemzet nyitott szemmel, aggódó tekintettel nézett feléjök.

Czilley tanácsára az immár megmételyezett lelkü király országgyülést hivott egybe Futtakra. Az ország tanácsában Hunyadi Lászlónak is, Nándorfehérvár parancsnokának is része volt. Czilley és a király azt tervezték, hogy ezen a gyülésen elpusztitják Hunyadi Lászlót. De a Szilágyi Erzsébet anyai ösztöne megsugta a veszedelmet, egész sereg testőrt adott a fiu védelmére s ellátta őt okos tanácsokkal, aztán könnyes szemmel, nehéz szivvel elbocsátotta a nehéz utjára. A király megrettent Hunyadi csapatjától s Czilley az ármányos gaz, ismét ott volt az oldala mellett s ravasz mód magyarázta neki: mennyire veszedelemben van az élete. Czilley tanácsára a király kijelentette Hunyadinak, a ki őt fölkérte: tekintené meg a nándorfehérvári erősséget, hogy mindaddig nem mozdul Futtakról, a mig Hunyadi irást nem ad magáról, hogy Nándorfehérvárt átadja a királynak s megóvja őt minden veszedelemtől.

Hunyadi László, az édes anyai tanácsot nem feledve, igyekezett meggyőzni a királyt féltékenysége és remegésének ok nélkül való voltáról és kiállitotta az irást. Czilley ekkor azt tervezte, hogy Hunyadit a saját fészkében fogja kardélre hányni. Mintegy négyezernyi sereget vett maga mellé, hogy majd azzal a király kiséretében belépve a nándorfehérvári várba, ott megsemmisiti a Hunyadiak hatalmát. Mikor a király kiséretével a vár elé ért, Hunyadi László hüsége és hódolata jeléül át adta neki a vár kulcsait. A fiatal király elröstelte magát, látta, hogy minden gyanakodása ok nélkül való volt s Czilley rászedte. Nem fogadta el a vár kulcsait és szabadon, bátran fölemelt fővel lépett be a várudvarba. Czilleynek megvillant a szeme s azt godolta: hiába erőlködtök, még ma

veszni fogtok mindnyájan; itt a négyezer főnyi seregem, az majd végez veletek.

De Hunyadi tuljárt az eszén: mikor a király és kisérete benn volt a várban, felhuzatta a felvonó hidat s igy a Czilley serege künn rekedt. A király elhalványodott, megrémült, de Hunyadi sietett őt megnyugtatni:

— A törvény rendeli, hogy a végvárakba csak olyan sereget lehet elhelyezni, a melynek hűsége már ki van próbálva.

Hunyadi pompával és szeretettel fogadta a királyt, ünnepelte őt hódolattal és elárasztotta minden jóval. A király meg is nyugodott, de nem Czilley. Ez egy alkalommal, 1546. november 15-én a vár egyik melléktermébe csalta Hunyadit tanácskozásra, ott hevesen megtámadta s mikor László a sértő szavakat férfiasan visszautasitotta, Czilley kardot rántott s rátámadt a fegyvertelen Lászlóra. A kard megvillant és lesujtott a Hunyadi László fejére először és másodszor: de László a vad csapásokat az ujján levő gyürüvel fölfogta, a harmadik vágást már a karjával háritotta el. A negyedik vágásra nem volt ideje Czilleynek. A szomszédos teremből előtörtek a Hunyadi barátai s felbuzdult, méltó haragjokban Czilleyt fölkoncolták.

Ez alatt a király a vártemplomban csöndesen imádkozott. László az eset után, ugy a hogy volt, véres karral, sebzett kézzel, fegyvertelenül a király elé járult, elmondta az esetet s kegyelmet kért a maga és barátai számára, a kik a királynak orgyilkosságra vetemedett első tanácsadóját megölték. A király kegyelmet adott s tovább ott maradt a várban s annak a környékén vadászgatott. Ez alatt László tudatta anyjával, hogy röviden meglátogatja őt a királylyal egyetemben.

Szilágyi Erzsébet kidiszitette, fölcsinositotta a várat s

fényes fogadást rendezett a királynak. Maga és a még gyermekifju Mátyás fekete gyászba öltöztek s ugy mentek elejébe a királynak. A király megindult a nagy Hunyadi feleségének a gyászán s Kelemen napján nagy fénynyel jelent meg a vár kápolnájában, a hol Veronai Gábor szerzetes misét mondott s a mise alatt ünnepi módon esküt tett a király az oltár előtt a szent evangeliumra, hogy Czilley halálát elfelejti, Szilágyi Erzsébetet anyjául, Lászlót és Mátyást pedig testvéreiül fogadja:

»Megesküdt a király
Hunyadi Lászlónak:
Esküszöm az égre,
Az ég Istenére:
Bántani nem foglak.«

És ennek a bizonyságára Lászlót fővlovászmesterének, az ország kapitányának nevezte ki.

Erzsébet, hogy még inkább elháritsa a veszedelmet, a Czilley-féle terv örökösének, Gara nádornak szépséges leányát, Máriát, megkérte fia számára.

Az eljegyzést nagy pompával megünnepelték.

Gara nem Hunyadinak, hanem magának a királynak szánta feleségül a leányát. Büszke lelke a trónra vágyott. Ha maga nem juthatott oda, legalább a leánya fején szerette volna látni a királyi koronát, a gyémánttal ékeset. De ime, utjába, tervei elé vetődött Hunyadi László. Tudta, hogy az erős, állhatatos ifju büszke és hatalmas, a kit nem lehet csak ugy elkerülni, a kivel nem lehet könnyedén leszámolni. Megfogamzott agyában a gyilkos gondolat: meg kell ölni.

És a mig Gara Mária szerető szive ifja után vágyakozott, a mig a leány menyasszonyi fátyolát himezte; s a mig Szilágyi Erzsébet lelke boldogságában ábrándozott a fia

boldogságáról: addig Gara nádor a módokról töprengett, mikép csalja tőrbe a leánya vőlegényét.

Ki is eszelte a tervét. Elhiresztelte az országban, hogy a török nagy sereget inditott utnak s el akarja pusztitani az országot. Hunyadi László, mint az ország főkapitánya, egy időre lemondott a boldogságról. Első volt előtte a haza. Sereget gyüjtött s arra határozta el magát, hogy elébe megy a töröknek s ott veri meg. Ne ázzék piros vértől a haza földje s ne vethessen tüzcsóvát a magyar földek házainak födelére az ellenség. Ez bátor, nemes, magasztos elhatározás volt. Gara ekkor futárt küldött a lánya vőlegényéhez s azt üzente neki: nem illik addig a török földre menni háboruskodni, a mig el nem bucsuzik a királytól. Hasztalan mondták neki a barátai:

Ne menj föl Budára,
Jó Hunyadi László,
Ne légy életeddel
Könnyelmüen játszó.
Vermed lesz Budavár,
Beleesel, ha mégy.

László bizott a király esküjében s minden kiséret nélkül Budára lovagolt. Ám, a mikor a királyi palota kapuja elé ért: akkor látta a vesztét. Halálos ellenségei: Széplaki Miklós, Gara nádor, Giskra János, a cseh, Bánffi Pál, Lamberger és Turóczy Benedek állottak az oszlopok körül vértes fegyverzetben. És elfogták, béklyók közé verték, börtönbe hurczolták 1457. év márczius 14-én és rövidesen, Budavár Szent György terén a bakó háromszor sujtott a fejéhez: de még ekkor László fölemelkedett, vérző fejjel, most már szabadnak érezte magát. Előre lépett s megbotlott a hosszu palástjában. A vérpaddal szemben álló ház ablakából intett Gara nádor a hóhérnak: a pallos lesujtott negyedszer is, a

vér magasra szökkent s a Hunyadi László szép feje elvált a testétől. Ez történt elfogatása után három nappal márczius 17-én.

Ez alatt elfogták a Hunyadiak leghűségesebb barátait: Vitéz Jánost, a nagyváradi püspököt, Kanizsay Lászlót, a Kanizsay Dóra, a mohácsi nagy asszony atyját, Rozgonyit, Madarassy Pált, Bodó Gáspárt és még többet s elzárták őket a sötét börtön mélyére. Elfogták Erzsébet kisebbik fiát: Mátyást is s őt is börtönbe zárták.

Erre a vérengzésre aztán felzudult az ország. Képzelhetni: mikép hatott Szilágyi Erzsébetre ez a hir. Ámde nem az az asszony volt, a ki betemetkezett volna a gyászába meg a siralmába és várta volna a napot, a melyen megjön a hir, hogy az csüszegő király »fogadott anyjának« második fiát is kivégezteti. Letörölte a könnyeit s minden drágaságát pénzzé téve sereget gyüjtött a fia kiszabaditása végett. Most már ő állott a föllázadtak élére s anyai fájdalmának és anyai szeretetének teljes erejével törekedett a maga igaza felé.

Erzsébet a maga hadait egyesitette a Szilágyi Mihály, Székely Tamás, vránai perjel, Szentmiklóssy, szakolczai várkapitány, a Budavár börtönéből szerencsésen megszökött Kanizsay és Rozgonyi hadaival. A sereg egyrésze meghóditotta az erdélyi részek összes várait, a másik rész pedig Budának vette utját. De a király segédsereget kapott Ausztriából és Csehországból s ezekkel tört az Erzsébet hadaira. Hosszantartó véres háboruság támadt ebből, a melyet a pápai követ közbenjárása szüntetett meg, a ki figyelmeztette Erzsébetet a török sereg közeledtére. Erzsébet hüvelybe parancsolta a kardokat. Első a haza védelme, azután az anyai kötelesség. Ez alatt a király Prágába szökött. Magá-

val vitte biztosság kedvéért Hunyadi Mátyást is, a kit Podiebrad cseh helytartó őrizetére bizott.

Később a király Bécsből Pozsonyba országgyülést hirdetett s békekötést ajánlott. A békepontok nem elégitették ki Erzsébetet, mert az is benne volt a békepontokban, hogy Mátyás, a Hunyadiak egyik legnagyobb ellenségének, Ujlakinak a keze közt fog maradni. Ezért nem nyugodott meg s elkeserült szivvel, rab fia után való bánatában és nagy elhatározással és bátorsággal ismét a seregek közé ment s ujból meginditotta a háborut. A király Prágába szökött ismét, a hol utólérte a büntető kéz: a hü cseh megmérgezte.

Ezután következtek még csak a nagy küzködések. Zord télre vált az idő és Erzsébet többnyire a táborban töltötte az időt, közbe egyezkedett a fiáért Gara nádorral is, meg Podiebráddal is, Gara is, Podiebrád is a leányát ajánlotta Mátyásnak feleségül. Közbe kitüzték a király-választó országgyülést. Erzsébet Szilágyi Mihály mellett a táborban fölvonult Buda alá. Gara és társai, a másik tábor azonban nem jelent meg az országgyülésen, Szilágyi ekkor tanácskozott Erzsébettel és követeket küldtek Gara nádorhoz: jelenjenek meg az általuk összehivott országgyülésen, különben nem fog megszünni a polgárháboru. Gara azt izente vissza, hogy zajlik a Duna, Budáról nem lehet átmenni Pestre.

Mintha Isten rendeléséből történt volna: a következő éjjel majdnem a fenékig befagyott a Duna. A borzalmas hidegben Szilágyi és Erzsébet a Duna jegére állitottak 25 ezer harczost: hadd lássa meg a nádor, nem zajlik a Duna és hadd lássa meg a Hunyadiak erejét.

Szilágyi ekkor még biztositó levelet adott Gara nádornak, hogy Hunyadi László meggyilkolását nem boszulja

meg. Erre esküt is tett. 1458. január 24-én megtartották a király-választó országgyülést és a mig a karok és rendek hosszasan tanakodtak, ki legyen a király: az alatt Szilágyi és Erzsébet serege megunván a lélekfagyasztó időben a Duna jegén a várakozást, ott az Isten szabad ege alatt ezer meg ezer torokból egyszerre zugott föl a harsány kiáltás:

— Éljen Hunyadi Mátyás, Magyarország királya!

Ez a kiáltás ezerszeresen visszahangzott Pest-Budán. Az egész ország érzése fejeződött ki ebben a kiáltásban, a mely egyre ismétlődött folyton hangosabban, egyre követelőbben és mindenfelé terjedve, mig aztán az országgyülésen is visszahangzott.

És Mátyást királylyá választották.

A csikorgó téli időben Szilágyi Erzsébet maga ment a fiáért: utakat betemető havas hegyoldalokon, jégbe borult sziklák között a messzi Csehországba, éjt-napot együvé téve, farkas-orditó hidegben, de lankadás nélkül. A királyhozó küldöttséget, a mely a nyomában lovagolt, pihenni se hagyta.

Végre Strossnitzon, a hova Podiebrád elvitte Mátyást, Erzsébet keblére ölelhette az édes fiát. Az az asszony, a ki letörölte a könnyeit, a mikor a László fia halála hirét megerősitette, a ki fáradás nélkül követte és ösztönözte a Buda ellen indult háboruskodó sereget, a ki nem rettent vissza ezer haláltól: most, hogy a fiát, az egyetlent, ölelte a szivére, sirva fakadt, zokogása csuklásba hajlott át és beteg lett. Kifizette Podiebrádnak váltságdijul a 60,000 aranyat s többé nem volt hatalom, a mely a fiától elválasztotta volna. Vele együtt utazott Budára s ott volt, mikor a koronát a fejére tették a 15 éves Mátyásnak.

Most még csak két adatot jegyzek ide. Horogszegi

Szilágyi Erzsébet kezeirásával ott van a római pápa levelestárában egy latin nyelven irt levél. Azt kéri benne a pápától, hogy Kapisztrán Jánost, a ki férje mellett a kereszt alatt harczolt Nándor-Fehérvárnál, avassa szentté. Ez az egyik adat. A másik, a melyet szintén a Szilágyi Erzsébet vallásos érzületének a bizonyságára hozok föl, ez: 1465-ben Vajda-Hunyadon kolostort épittetett s maga látta el minden szükségessel. 1484-ben az igazságos nagy király halálát hat évvel megelőzve, örök álomra hunyta szemeit.

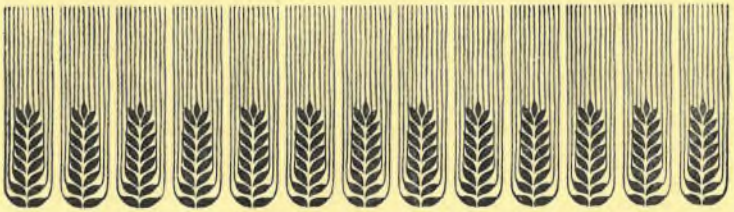

Enyingi Török Bálintné.

MEGHATÓ költeménynek a hangja csöndül a fülembe. Csak néhány sorjára emlékezem a gyermekifjui lelkesedés korából. Ez a nehány sor zsong és kavarog a fülemben, a mikor az enyingi Török Bálint szomoru történetét magam elé állitom. Arany János tollából való ez a négy sor:

Várja szegényt szerelmes szép nője:
Ki-kiáll a magas könyöklőre;
Fehér képét ereszti karjára,
Ugy zokog, hogy még se jön a párja.

Hát elmondom a rab magyar szomoru feleségének a költők tollára való történetét. Imhol, itt következik.

* * *

Nagyszeben utczáin nehéz társzekerek dübörögtek végig, a melyek Pemflinger Márknak, a szászok főispánjának, nagyszebeni főkirálybirónak homályos, bolthajtásos kapuja alól fordultak ki. Azokon a társzekereken egy szépséges kisasszonykának, Pemflinger Katiczának a drága ruháit, gyé-

mántos kincseit meg két kalitkában a fehér galambjait szállitották kulcsos Kolozsvárnak, onnan pedig Szathmár, Debreczen, Eger, Pest városokon körösztül Visegrád várába, Mária királynőnek, a halvány arczu ifju asszonynak udvarába. A társzekereket lovas csapatok vették körül s ugy kisérték a selymeket, csipkéket, skófiumos, rubintos ékességeket a nagy uton véges-végig. Nehány nap mulva egy könnyebb társzekér meg egy födeles hintó gördült ki a nagyszebeni főkirálybiró udvarából. Hosszu haju, tejarczu, szőke szász csatlósok s magyar huszárok sujtásos dolmányban, rezes csótárral oldalukon lovagoltak a kocsi előtt s a kocsi után. Vitték a Pemflinger Márk leányát Visegrádra palotahölgynek.

Katicza kisasszony könnyes szemmel nézett vissza az ősi ház ablakaiban virágaira, a virágok mögött az ő fehér szobácskájára, a fehér szobácskájában a fehér ágyára, a melyben hajnali álmait aludta, a ház mögött az erdővállas, sziklacsucsos hegyekre s oda képzelte magát a hüvös forrás mellé, a hol karcsu őzikék bámultak reá okos, nagy szemükkel.

— Vége van, vége van! Ezt most mind itt kell hagyni s menni kell a szőnyeges palotába a királyasszony oldala mellé.

A lovak patái csattogtak a köves uton, sudár tölgyek hullatták rá leveleit, csipkés levelü páfrány és erdei virágok bólogattak feléje, a harangvirág égszinkék kelyhén még rajta csillogott a hajnali harmat, mintha csak könnyezett volna.

Ám a kocsis a magas ülésen mit se törödött a Katicza kisasszony könnyeivel, az erdei virágok bizalmas bólogatásával, megcsörditette az ostorát az öt fehér ló fölött és hajtott hegynek föl, hegynek le, erdőkön, ligeteken kereszt-

tül. sziklába vágott utak meredélyein: mig aztán elmaradtak a hegyek, az erdők s eléjök tárult Szatmár mocsaras sikja, a zizegő nádak és széleslevelü sáserdők világa.

Később elmaradt a mocsár is. A szabolcsi és borsodi sikságokon haladt végig a szekér, futóhomok pora fölszállott utánuk felhőnek s ez a felhő kisérte őket, jelölte a nyomukat. Egyszer csak a szürke porfelhők megfehéredtek. Katicza kisasszony kaczagva, lelkendezve tapsolt az apró kezével. A szürke porfelhők közt tizenhat fehér galambja csattogtatta a szárnyát. Kiszabadultak valahol a kalitkájokból s röpültek vissza sebes szárnyveréssel, neki vágódva a kék levegőnek. urnőjükhöz s leszállottak hozzá a kocsiba: a karjára, vállára, a kezére, ott reszkettették a szárnyaikat és csókra nyujtották a barna csőrüket. Katicza kisasszony megsimogatta a hátukat, koronás tollbóbitájokat és suttogott hozzájok galambnyelven. A galambok szárnyra keltek s kisérték a kocsit a magasságban a hosszu uton át. Vércsék, sólymok, sasok vették üzőbe őket, éhes sivalkodással kerengtek fölöttük; hanem a galambok még sem maradtak el.

Mikor a kocsi megállott: odatelepedtek Katicza kisasszony mellé, a ki megetette, megitatta és megcsókolta őket.

Mielőtt a tiszafüredi révhez értek volna, a Kócs pusztaságon, Aba király régi birtokán terhes felhők kerekedtek. A galambok mind oda huzódtak a kocsi ernyője alá.

— Nagy zivatar lesz! — jósolta a kocsis.

— Mindegy! — parancsolta Pemflinger Márk, — Poroszlóra kell jutnunk; hajts gyorsan.

A felhők egyre kavarogtak, barnultak, sokasodtak. Hatalmas szélzugás támadt: viharnak előszele. A lovak fölhorkoltak; de az ostor megcsördült s a fehér paripák szügybe vágva fejüket, nyargaltak végig a homok sivatagon.

Elmaradt Tiszafüred is, füzfa-erdők mélységébe rohant bele a hintó. A füzerdő zugott. Vizi vadmadarak ijesztő sikoltással igyekeztek buvó helyükre. Katicza kisasszony az édes anyja, Tóbiássy Klára urasszony kebelére simult s onnan nézte a készülő vihart. Már dörgött, csattogott, villámlott, a mikor a révhez értek. Tisza vize fodrosodott, hullámzott, fehér habos taréj tánczolt a hullámokon, a kikötött komp pedig ott recsegett a partszélen.

— Ma nem juthatunk át! — mondta a révész, — Isten-kisértés volna az átkelés.

— Kell! — válaszolta a főkirálybiró; — holnapután alkonyatszálláskor Visegrádon kell lennünk. Mára még nagy ut áll előttünk.

Hasztalanul ellenkezett a révész.

A csatlósok leszállottak lovaikról s nagy vigyázattal a kompra eresztették a Pemflinger Márk kocsiját. A révészgazda kissé megeresztette a kompkötelet, hogy ne feszüljön nagyon; a csatlósok megragadták a révkötelet s kezdték átvontatni a Tiszán.

Kitört a vihar: rettenetes, zugó szél verte a szőke vizet. A villám lecsapott a Tiszapart magas nyárfájába s azt végig hasitotta. A koronától le a törzsig lángba borult a fehér fa, de csak egy pillanatra. A másik pillanatban leszakadt a zápor s eloltotta.

Már tul volt a komp a Tisza közepén, majdnem a poroszlói partnál, a mikor a révkötél megfeszült s egy hullámcsapásra ketté szakadt. Pemflingerné sikoltva kapta át a lányát a kocsiban, a főkirálybiró pedig átfogta őket és gyorsan kiemelte a komp deszkáira. Épen jókor. A vihar kiforditotta a kocsit s a kompot elragadta az áradat.

— Veszve vagyunk, — suttogta a szebeni főkirálybiró s daczosan a szemébe huzta csalmáját. — Előre, — kiáltotta a kompon levő négy-öt csatlósának, — be a vizbe, itt már sekély, csáklyával huzzátok ki a kompot a partra.

A révész eloldotta a komptól a csónakját, abba beleugrott, de a hullám kiforditotta a csónakot s a hullámverés egy pillanat alatt kidobta az öreget a partra.

Ekkor érkezett csatakosan, összeázottan Poroszló felől négy ifju ember.

— Előre! fiúk, — kiáltotta egyikük s beugratott a hullámos Tiszába. Pejlova megrázta a sallangos fejét, a nyakát előre nyujtotta s a hullámtarajon körösztül a komphoz uszott, a melyet a vihar áradatja ragadt lefelé.

Pemflinger Márk Katicza kisasszonyt átemelte a lovas ember karjai közé, aki nagy küzködés után kilábalt vele a Tiszapartra. A többiek pedig szerencsésen kivonszolták a kompot a partra.

Az az ifju ember, barna, sugár legény bevitte egy kis kalyibába az elájult Katicza kisasszonyt, lefektette a puha szénára és élesztgette. Odaröppentek összecsapzott szárnyakkal a galamjai is. Azok is burukkoltak a fülébe.

Elmult a vihar. Ujabb szélvész szerteüzte a felhőket, kiderült az ég. Kerek tányérja melengető sugárt árasztott. Katicza kisasszony föleszmélt s hálásan szoritotta meg a megmentője kezét.

— Hogy hivnak, öcsém? — kérdezte Pemflinger Márk.

— Enyingi gróf Török Bálint a becsületes nevem, — volt a válasz.

— Az Isten éltessen, fiam!

A kompkötelet összecsombékolták erősen s az elcsöndesült, szeliden türemlő Tisza vizén átszállitották a lovakat,

a társzekeret, a szász csatlósokat, a kik reszketve szállottak a kompra.

Poroszlón kipihenték magukat s folytatatták az utjokat Eger, Kápolna, Pest felé. Az igért időre megérkezett a szebeni főispán Visegrádra.

Mindez pedig történt 1520-ban.

A következő évben Katicza kisasszony már többé nem viselt pártát. Aranycsipkés főkötő simult a szőke hajára. S nem is Visegrádon lakozott immár az ifju királyné oldalán, hanem magas Nándorfehérvár falai között. És nem is hivták többé Katicza kisasszonynak: hanem nagyságos Török Bálintné urasszonynak, a horvátországi bán hitvesének.

Elkisérték a galambjai ide is s a fiatal menyecske szép duczot készittetett a számukra, a vár kertjében pedig virágokat nevelt. Pompás tulipánokat, a melyeket Nagy Törökországból hoztak és nemesitett csipkerózsákat, meg tülevelü rozmaringszálat és más illatos virágot.

Egyszer azonban a virágok és a galambok hasztalan várakoztak urnőjükre. A locsoló kanna üresen állott az orgonabokor alatt s a galambok nagy hiába szállongtak a fiatal asszony ablakai alatt. Azok be voltak függönnyözve s odabenn altató nótát daloltak egy parányi legénykének. Török Pistikának, a kinek a bölcsőjét rengették.

Ej, ha! ez a kis legény ugyancsak hangosan viselte magát. És zsarnokoskodott, ha ébren volt; ha meg elszunnyadt, még a vár udvarán is halkan kellett lépdelni a vitézeknek, pedig készülődtek. Hirek érkeztek messze törökföldről, hogy a nagyhatalmu ur, vérszomjas Szolimán szultán, Mohamed próféta leszármazója sereget gyüjt Arábia sikságán. Fekete képü, fehér ruhás arabokat, kemény, elszánt katonákat szállit át a tengeren az aranyszarv városába.

Baj lesz ebből.

A kis legény tovább zsarnokoskodott, igen hangosan, de szerfölött értelmetlenül követelőzött; mig aztán őt is meg a bölcsőjét is fölpakkolták egy kocsira s fölfelé, Moldovának kanyarodva, havas fejü hegyek oldalába vágott vizmosásos, döczögős uton elszállitották a nagyszebeni főutczára, a nagyszebeni főutczán a főkirálybiró barna falu, rostélyos ablaku házába.

Növekedett a kis legény és játszadozott az édes mamája galambjaival, a melyek vissza kerültek, számban megkevesbülten, a szebeni udvarházba. Katalin asszony pedig leborult az asztalra és siratta az édes jó urát, a vakmerő, szenvedélyes embert, a ki ezalatt ott állott a belgrádi vár ormán s nézett le a Szolimán hadseregére, a mely körülvette a várat s ott tolongott a Duna felé, köszörülték a kardokat, vontatták a faltörő kosokat és megszólaltak az ágyuk. Messzehangzott a dörgésük.

Öt napon keresztül egy-egy galamb röppent ki a belgrádi várból, mindenik galambnak a nyakába volt kötve egy-egy darabka papir. A darabka papiron pár sornyi irás. Enyingi Török Bálint levele a feleségéhez. Más öt galamb pedig a szebeni kastélyból röppent ki, azok meg öt nap egymásután a belgrádi várba röpültek a párjokhoz. Vitték a Katalin asszony leveleit az urához.

A hatodik nap nem jött galamb. A hetediken se. Valószinüleg lenyilazták a törökök. Tizedik napra azután megjött minden galamb, a hány csak volt, de mindannyian levél nélkül.

Katalin asszony megtudta ebből a szomoru hirt, hogy a tulerő győzött, Belgrád vár elesett. De hogyan? Ha a galambok beszélni tudnának; de csak hizelegnek és turbékolnak. És hova lett az ura?

Multak a napok egymásután; de hir nem jött felőle.

— Hát meghalt. Elesett vitéz módjára! — mondotta Pemflinger Márk.

Katalin asszonynak csak könnyüi voltak erre a kemény szóra és gyászruhát öltött magára. Majd letérdepelt az imádságos zsámolyára s lelkével az Istenhez fordult.

Később mégis jött hir. Habos lovon hozta egy futár. Ez elbeszélte, hogy Nándorfehérvár csakugyan török kézre jutott. Enyingi Török Bálint nem esett el, hanem *számüzték*. A királynak van egy hatalmas tanácsadója, Martinuzzi Fráter György bibornok, a ki magán kivül nem akar eltürni az országban más hatalmasságot. Már pedig olyan ember, a ki ifjan a belgrádi vár parancsnokává lett, az akkora hatalmasság, a kit el kellett pusztitani. Martinuzzi elhitette a gyönge királylyal, II. Lajossal, hogy Enyingi Török Bálint szövetkezett a szultánnal, ennek a segitségével Magyarország királyi trónjára tör és ezért átjátszotta a várat török kézre. A király hitt az ámitó szónak és Török Bálintot számüzte az országból.

Hát ezért nem hoztak a galambok többé hirt. Odábbat megérkezett az a hir is, hogy az ura összes vagyonát, mega jóbarátjáét Héderváry Ferenczét a király elajándékozta Batthyány Ferencznek és Török Bálint elbujdosott idegen ég alá.

Katalin asszony szivére szoritotta a parányi legénykét és Istenbe vetett bizalommal várakozott. Az az ember, a ki a háborgó, fölkorbácsolt Tisza hullámaiból kiragadta őt: az erős, kitartó, az nem pusztul el könnyedén. Hiába örvend az ellenfél a budai várban. Török Bálint vissza fog jönni. És kötelességet érzett magában: kiszabaditani a hitvesét. Bejárta az országot, ismerőseit rendre fölkereste, értekezett a férje követeivel, összeszedte az ura ártatlanságát bizonyitó összes adatokat s a király elé terjesztette.

Lajos király nem gondolt a politikára, a Fráter György terveire, ellágyult a szive s nem csak visszahivta Török Bálintot, de a legteljesebb bizalmában is részesitette. 1525-ben Török Bálint már a király tanácsadója s Katalinnak módjában állott a maga hitét ápolni és terjeszteni. A szász leány, a ki magyar asszonynyá lett: ugy gondolkozott, hogy csak a protestáns vallás uj erkölcseivel menthető meg az ország egyfelől a német, más oldalról meg a török áramlat ellen.

És e részben nem csüggedt, fáradságot nem ismert. Asszonyból apostollá lett: tüzszavu, lelkeket megolvasztó apostollá.

Ámde közbejött 1526 gyászos napja: a mohácsi temetkezés.

Siralom borult az országra és gyász terült a szivekre.

Két király közt kellett választani. Ferdinánd és Szapolyai közt. Enyingi Török Bálint az 1526-iki pozsonyi országgyülésen az előbbihez csatlakozott. Katalin asszony pedig Nagy-Szebenből ujra utra kélt. A galambjai nem kisérték: hollók károgtak a feje fölött, zöld levelek és ékes harangvirágok nem bólogattak bizalmasan feléje: zuzos ágak közt sirt a télbe forduló ősznek a szele, a fiatal asszony ölében pedig a kis legényke sirdogált. Nem zsarnokoskodott immár és nem követelőzött, beteg volt.

A merre ment a Katalin kocsija: mindenfelé a szomoru hirrel fogadták: Nem lesz többé Magyarország. Nyomában pedig diadalmas török csapatok üvöltése zugott a levegőben.

Katalin lehajtotta a fejét a gyermeke fejére és gondolkozott.

— Nem lesz többé Magyarország, — azt mondják. — Dehogy nem lesz. Csak akarat kell hozzá és uj erkölcsök. Uj sziv és uj tisztaság. Ki kell vetkőznünk a gyülölködésből,

a lelki czifrálkodásból s vissza kell térnünk az őszinte egyszerüségbe. Egyesült erővel s megbékült szivvel győzhetünk.

És nagy elhatározás keletkezett benne.

Asszonyi gyöngédséggel, nőies közlékenységgel és kitartással férfimunkát fog végezni. Megjelenik mindenütt, a hol vigasztalásra, az Istenben való hit és bizalom megerősitésére van szükség. Ha egyszer mindenkinek egy szentély lesz a keblében és ennek a szentélynek az oltárképe az édes haza lesz: akkor nem verhet le bennünket semmi hatalom.

A szász főispán magyar lánya Enyingi Török Bálintnak veszprémmegyei birtokára, Enyingre utazott. Nem messze vannak Enyingtől Szigetvár, Somogy meg Pápa város. Akkor a reformátusok vallását ugy nevezték, hogy magyar hit. Katalin ebben a hitben megerősiteni akarta a népeket. Járt faluról-falura büvös beszédekkel és jó példaadással. Tiz évig apostolkodott itt. Majd Debreczenbe, férje uj birtokára költözött s a kastélya szegényeknek menedéke, boldogtalanoknak vigasztalása, betegeknek gyógyitó háza lett.

Ám férje, a változékony, heves ember, a kinek a szive folyton lázongott s egy óra alatt szerette volna megváltoztatni az ország szomoruságát: a lassan cselekvő Ferdinándot elhagyta s erejével, hadaival együtt átpártolt Szapolyaihoz, a kinek azután hüséges embere lett.

De utjába vágódott ekkor egy uj ember. Valamikor kályhafütő volt egyik barátkolostorban s a fa-raktárból növekedett ki magasra, egészen a királyig, kinek első tanácsadója volt. A barátnak Fráter György volt a neve és biboros főpappá lett. György barát, más néven mint már emlitettem Martinuzzi biboros ellenségének tekintette a protestáns Török Bálintot s mint olyan ember, a kinek hajthatatlan az akarata, meg akarta semmisiteni a Katalin asszony férjét.

Nem sikerült.

Enyingi Török Bálint annyira hasznossá tette magát Szapolyai király előtt, hogy a mikor ez halálos ágyán vergődött, kis fiacskáját és hitvesét az Enyingi gondjaira bizta, a ki meg is felelt hivatásának, folyton az oldala mellett volt a királyasszonynak és őrizte ott és védelmezte Ferdinand király ellen az igaz ügyét.

Hanem Martinuzzi se nyugodott. A barát látta, hogy erőszakkal nem bir Török Bálinttal. Azt gondolta: hamissággal hamarább végez vele. Nem volt nyugovása, a mig a terveinek hálóját meg nem szőtte. Ebben a hálóban hatalmába keriti a versenytársat, a kit ellenségének tekintett.

Tervét lassan, megfontolva, titokban hajtotta végre. Senki se tudta, mire való volt az, a mikor Szapolyai kis fiának védelmére Szolimán török császár nagy hadsereggel megszállott Ó-Budán. És senki se tudta, miért járnak a Fráter György követei a szultánnál. Csak később derült ki.

A szultán látni kivánta Szapolyai János király hitvesét és kis fiát. Az egyenes lelkü Török Bálint mi rosszat se sejtett Hanem azért fegyveres kisérettel vitte a csöpp János Zsigmondot a szultán szőnyegsátorába. A szultán megnézte a kis trónörököst, Török Bálintot azonban elfogatta és elvitette Isztambulba. A *Héttorony* vára, a mely oda sarkallott a zugó tengerre, örökre a falai közé zárta Török Bálintot. Csak a rabláncz csörgését hallotta és a tenger zugását: feleségének meg gyermekeinek édes, csengő szava nem hatolt el a penészes börtönbe.

Fráter György azt cselekedte, hogy elhitette a szultánnal, hogy Enyingi Török Bálint a vesztére tör s a minő ravasz ember, hát meg is töri a szultán hatalmát. Ez az ámitó szó volt a Török Bálint rabságra jutásának oka.

Elvitték a sötét, mélységes börtönbe és többé nem látta a hazáját soha.

Szépséges Katalin asszony fekete gyászba öltözött a megtörő hirre. De megszokta azt, hogy ne sokat siránkozzék, hanem cselekedjék. Drága kincseket gyüjtött, aranyakat halmozott össze s elkülte a szultán palotájába váltságdij gyanánt.

Oda adja minden drágaságát: csak a férjét adják vissza. A szultán emberei elszedték a Katalin kincseit, hanem Török Bálintról nem verték le a bilincseket; sőt a Katalin követeit is elcsukták.

Katalin ekkor Izabella királyasszonyt kereste föl. Térdre borult előtte, könnyben uszó szemeit a királynéra emelte és ugy kérte a közbenjárását. Izabella kincseket küldött Isztambulba, de mindhiába volt minden kisérlet. Fráter György követei és aranyai mindenkor megelőzték a Katalin és az Izabella követeit.

Egyszer azután a szultánnak emberei keresték föl Katalint. Azt mondták neki, ha rábeszéli az urát, hogy az térjen át a mohamedán vallásra s mint török álljon a szultán szolgálatába: akkor nem csak megszabadul a héttoronyból, a honnan pedig csak megholtaknak van ki utja egy ablakon át a zajló tengerbe, a hova bedobják, hanem, mint a szultán kitüntetett embere, nagy hadsereg élén dicsőségesen fog visszatérni hazájába.

Képzelhető, minő kinos helyzetbe jutott Katalin asszony. Ha megirja az urának, a kihez a hitvesi szeretet egész odaadásával ragaszkodott, a kire reszkető szivvel, elepesztő vágygyal gondolt: akkor kiszabadul és jön haza az ölelésre, drága köntösben, nagy hatalommal, de az eladott becsülete, a megvásárolt hite, az eldobott magyar mivolta, azok ott

maradnak a héttoronyban a rozsdás bilincsekkel együtt. Ha meg nem hajt a török szóra: rablánczon pusztul el a férje. Szép emlék marad utána, becsülete érintetlenül marad; de elpusztul a férgek közt.

És Katalin megirta a levelet: könnyeiben fürösztött rövid levelet. Csak ennyi volt benne: *bizzál az Istenben.*

Enyingi Török Bálint csókjaival halmozta el a felesége keze irását. Százszor meg százszor reátapadt kiszáradt, cserepesedő ajkával a Katalin kezevonására. Nem volt csábitás és nem volt szenvedés, a mely megtörte volna a lelki erejét.

Csak rágondolt arra, hogy odahaza van egy hüséges felesége, a ki apjok tiszteletében, szeretetében neveli két kis fiát és hogy azok odahaza napról-napra reménységgel várakoznak az ő kiszabadulására: eltürte a nyomoruságot, a kinzó gyötrődést.

Katalin pedig várt. Erre irta a költő:

Várja szegényt szerelmes szép nője,
Ki-kiáll a magas könyöklőre;
Fehér képét ereszti karjára,
Ugy zokog, hogy még se jön a párja.

Katalin folytatta apostoli müködését. Fehér arczczal, fekete ruhában járta a szegények kunyhóit. Vigasztalást és türelmet hirdetett. És a ki látta az ő gyászos szenvedését, örök özvegységét s e mellett csöndes türelmét és reménykedését: az megvigasztalódott.

Tiz hosszu esztendőn keresztül hasztalanul várakozott, mig végre levél érkezett. Nem a héttoronyból, nem a szultán márványpalotájából. Fráter György irta. Ő, a ki elárulta Enyingi Török Bálintot: beszámolt Katalin asszonynak a férje *halála* hirével — 1550-ben.

Bornemisza Anna.

ERDÉLY legszebb leánya volt. Magas, nyulánk és formás Hullámos, dus haja villogott, mint az aczél. Fehér, magas homloka lágyan simult bele pompásan ivelt szemöldökébe. Hosszu, fekete szempillái csillagragyogásu szemeket árnyékoltak. Bűvölet és zsarátnok égett a szeme párjában. Arcza puhán hajlott össze kerek állánál. Csattanó piros ajakán állandóan derüs mosoly játszott. De volt ebben a fönségesen szép arczban egy vonás, a mely daczot és szilaj akaratot, erőt és fejlett öntudatot árult el.

A jenői vár kapitánya, Petrelini Bornemisza Pál, mikor a leánya, mint egy virágba borult czédrusfa kifejlődött, megijedt szépséges Anna arczának ettől az akaraterőre és daczra való kifejezésétől. Nagy veszedelmet sejtett abból, ha ez a leány a sorsát magasratörő férfi sorsával kötné össze. Két ilyen szilaj lélek Erdély viharos idejében véres förgeteget, tüzes háborukat jelentene.

Gondja volt hát arra, hogy valami szelid és nyugalmas, csöndes falusi életre vágyó ifju vezesse leányát oltárhoz. De ki gondolt akkor Erdély ifjusága közül a nyugalomra, a mi-

kor egyre ingott a fejedelmi trón s gyorsan váltakoztak a fejedelmek. Kinek a feje hullott le idő előtt, kinek a szivét szurták át, kin meg átgázoltak a csatatüzbe rohanó katonák. Volt olyan is, a kinek pünkösdi királyság volt az uralma. Forrott, lázongott az egész ország s vetekedett a fejedelmi trónért mindenki.

Vadásztársaság szállott meg a jenői várba. A vadászok közt egy kissé telt arczu, kék szemü ifju ráhajtotta fejét a hegedüjére és dalolt hozzá magaköltötte dalokat erdők mélyének zugásáról, patakvizek csördüléséről, kék virágok illatáról és kis leányok hajnalálmáról. Anna leányasszony lehajtott fővel hallgatta a nótázást s mikor az édes anyja, Petki Borbála az arczába nézett, könny csillant meg a szemében.

Nemsokára, 1645. tájt azután Bornemisza Anna leányasszony gyöngyös pártáját fölcserélte aranyos csipkefőkötővel s mint a költői lelkü ifjunak, Apaffy Mihálynak hitves felesége a jenői várból elvonult a hüvös erdők alján, virágos rét bokrai közül kifehérlő ebesfalvi kastélyba.

Itt élt csöndben, nyugalomban, férje szeretetében, a dicsőség álmai nélkül, távol a zajoktól, látása nélkül a vérhullásnak, boldogságban. A nagyratörő lélek elcsitult s a daczos akarat felolvadt a hitves gyöngéd érzelmeiben Ifju férj és ifju feleség a májusban nyiló orgonavirágok közt, csöndes holdas estéken, egymáshoz simultan daloltak a csillagokról, erdők mélyének halk zugásáról, ifju szivek nyiladozásáról.

Ebbe a csöndbe azonban egyszer mégis elhatott a harczi készülődés zajgása. Az a hir jött, hogy Erdélyország számára dicső jövendőt tartogat a sors. Meg kell hóditani Lengyelországot. Rákóczi Ferencz fejedelem már gyüjti a sere-

get s az ország minden jóravaló ifja, — a ki riadozik ettől a szótól: gyáva, — siet a zászlaja alá.

Erre a hirre elhallgatott az ebesfalvi kastélykertben a dal. Bornemisza Anna kivette férje kezéből a hegedüt s a saját kezével csatolta derekára a kardot:

— Menj, — mondá, — neked is ott van a helyed.

Erdély harminczezer főnyi hadserege 1657 januárjának első napjaiban utra kelt s Kemény János vezérlete alatt bevonult Galicziába. És nem jött többé vissza. Julius 31-én a ragyogó hadsereg csatát vesztett. A sereg egyrésze elvérzett a tatár nyilaktól, a másik a Visztula habjaiba fult, a harmadik pedig lánczra verten ballagott omló sziklákon, erdőcsoportokon keresztül a messze Krimiába, tatárfogságba.

Négy esztendő multán került csak haza Apaffy Mihály felesége váltságösszegén, Ebesfalvára. De a kiállott szenvedések nyomorusága nem ölte ki lelkének derüjét. A dal ismét felhangzott az ebesfalvi orgonabokrok közt.

Kemény János lett a fejedelem, a ki ugy szabadult meg versenytársától, Barcsay Ákostól, hogy leüttette a fejét. Ám a török szultán, a ki Erdélyföldön fenhatósággal birt, nem ismerte el fejedelem gyanánt Kemény Jánost s 1661 augusztus 27-ére Beszterczére fejedelemválasztó gyülést rendelt. Ali pasa ezen a napon hatalmas sereggel jelent meg Beszterczén, de csak a szász városok követei jelentek meg teljes számban, a magyar és a székely nemesek csak kis számban voltak képviselve. Ali pasa megkinálta a fejedelemséggel Rhédey Ferenczet, Rhédey Lászlót, Petki Istvánt, Zólyomi Miklóst. De egyik sem áhitozott a véres dicsőségre. A török dühre lobbant:

— Hát már a fejedelemség se kell senkinek! No, hát azért is a nyakatokra ültetek valakit! — s oda fordult a

szászokhoz: — mit tátjátok a szátokat, hát nem lakik itt a szomszédban valami jóravaló magyar ur?

Valaki ijedten hebegte a szászok közül:

— De igen, Ebesfalván lakik Apaffy György országtanácsos fia, Mihály ur.

Ali pasa valósággal kihurczolta Apaffyt a kastélyából és szeptember 14-én a marosvásárhelyi mezőn akarata ellenére fejedelemmé választatta, két napra rá pedig a csergei mezőn földiszitette a fejedelemség jelvényeivel.

Apaffy Mihály most érezte már magát sehogyse. Tehetetlenül nézett végig a harczos táboron, a mely körülte zajongott. Mit csináljon most ő a fejedelmi trónon? És hogy hagyja el virágos kertjét, friss szántását, a mely vetésre vár s kiváltkép az édes feleségét, a nyugalmas, csöndes boldogságot? Ime, Bornemisza Pál rettegett attól, hogy a leánya valaha olyan ember oldala mellé kerül, a ki a magasságba jut s ime, a sors most kiragadta őket a virágok közül s a trónra ültette!

Nem lesz ebből jó sehogy se.

A mint a hir eljutott az ebesfalvi kastélyba, Annának arczán megjelent az a már elsimult vonása az erős, a daczos akaratnak, a melytől a jenői vár kapitánya riadozott.

— Ha már igy akarta az Isten, — suttogta, — akkor meg kell állanunk a helyünket.

Szivére ölelte fiát s felöltözködött fejedelmi pompába, ezüst sisakot tett a hullámos fekete hajára s ragyogó csatlóskisérettel a táborba vonult férje üdvözlésére.

A virágnak, dalnak, poézisnek asszonya otthon maradt az ebesfalvi kastélyban s a ki az Apaffy Mihály sátrában megjelent, az már Erdély bűbájos szép, fönséges fejedelemasszonya volt, pompázó diszben, erős elszánással a szemében. Apaffy Mihály

fölvidult s a hitvesét oldala mellett érezvén, megerősödött a lelkülete. Felesége utmutatására harczba szállott s Kemény János fejedelem, egy dicsőséges küzdelem után, a csatatéren maradt.

Bornemisza Anna ekkor hozzáfogott az ország ügyeinek rendbeszedéséhez. A kik Erdély főurai közül megjelentek előtte: azokat elbüvölte és okos szóval megnyerte. Legelőször kincses Kolozsvárt akarta megszerezni, a mely német kézen volt. A mig férje remegve gondolt a következendőkre, s vigadozó barátok körében dalolgatott a kancsó mellett, addig az ő éber lelkének és előrelátásának sikerült a török sereget visszavonulásra birni s Kolozsvár német őrségét rávenni, hogy csengő aranyak árán adja föl a várat s a várost. Egy szép napon Anna fejedelmi udvarával bevonult Kolozsvárra s maga mellé vevén tanácsadóul Teleki Mihály uramat, sógorát s Erdélynek lángeszü emberét, csakhamar az egész ország hódolását fogadhatta.

Ilyen egy és ilyen egész alig volt még valaha Erdély.

Bornemisza Anna értett ahoz, hogy ilyennek meg is tartsa. Hollós Mátyás dicsőségének lehunyta óta nem volt még fejedelmi udvar ilyen magyar. Disz, fény és ragyogás vette körül; a mi szó elhangzott, a mi érzelem kigyulladt, annak mind magyar volt a kifejezése. Nem csattos czipős, bugyogós német lakájok és nem parókás, idegen urak rendezgettek a fejedelmi palotában, hanem magyar urak parancsszavára ment minden az országban.

Pedig nehéz idők jártak. A német is, a török is Erdély teljes meghóditására tört. Annának nem volt egyetlen nyugalmas éjszakája. A mig a férje dőzsölt a piros bor mellett: addig ő ébren vigyázott az országra s a két fenekedő ellenség közt, hol igérettel, hol csengő aranynyal, hol észt megvesztegető

ügyességével mindig ugy tudott intézkedni, hogy Erdély nyugalomban, bőségben élt és virágzott.

Fejedelmi udvara találkozója volt Erdély főurainak. Szépséges asszonyok, ragyogó magyar viseletben járultak eléje s daliás leventék az ő vigalmain ismerték meg szivök választottját. De természetesen, sok volt azonban a cselszövés is. Voltak, a kik megsajnálták, hogy nem az övék ez a ragyogás, hogy elutasitották maguktól a fejedelmi diszt és ott volt Teleki Mihály, ez a saját hatalmára féltékeny ember, a ki nem türt meg maga mellett más hatalmasságot, a ki BornemiszaAnnát is lehetetlenné akarta tenni, hogy maga uralkodjék. A hív embereket különféle ürügyek alatt egymásután zavarta el az udvarból. Soknak egyszerre, váratlanul egészen nyoma veszett.

Teleki Mihály, elbizakodva szerencséjében, a kicsi Erdélyből hatalmas, nagy királyságot akart teremteni s a ki kisebb lelkü volt, mint ő és utjában állott, azt megrendülés nélkül eltette láb alól. Sok halálos itéletet irt alá vigadozás közben Apaffy Mihály a Teleki ösztönzésére, a melyeket Bornemisza Annának ugy titokban kellett megszerezni s megsemmisiteni.

S mig a külföld követeit, a kiket férje felbőszitett, egy-egy estélyen ujra megnyerte: addig gondos figyelme ott volt a férje körül is.

Egyszer mégis megtörtént, hogy Teleki a duhajkodó fejedelemtől halálos itéletet csikart ki az ország tábornokának, Bánffy Dénesnek a fejére. A halálos itéletet végrehajtó csapat már el is indult Bethlenvárba. Anna későn tudta meg a dolgot. Hüséges étekfogóját lóra ültette s a kegyelmi parancscsal küldte Bethlenvárba. Az étekfogó későn érkezett. A Bánffy feje már akkor porba hullt.

Ettől az időtől fogva nem volt olyan okirat, a mely a

Bornemisza Anna kezén keresztül ne ment volna. Minden ébersége ellenére azonban Teleki egy egy alkalommal mégis rávette Apaffyt, hogy Béldi Pált, akiről azt költötte, hogy trónjára tör, halálra ítélje. Már vinni kellett a halálos ítéletet. De ekkor váratlanul megjelent a fejedelemasszony s Béldi Pál életben maradt.

Igy folyt ez szakadatlan vigyázat és meg nem szünő munka közt 16 hosszu esztendeig, mig a fiatal Apaffy Mihály, a nagyasszony fia, felnövekedett sugár legénynyé s 1681-ben fejére tették Erdély koronáját.

Ekkor visszavonult, de messziről is hüséges gondossággal vigyázott az ország kormányzására, mig be nem este fejét az őszülés hava. 1688-ban, hatvankét éves korában örök álomra hunyta szemét. Fia 1713. február 1-én tért meg őseihez s vele együtt sirba szállt a független Erdélyország is.

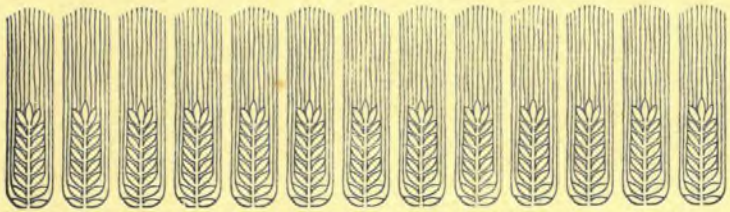

Eljegyzés a szabadsággal.

MIG itthon, márczius tizenötödikén a világ legbékésebb, mert a szeretet érzelmeiből fakadt forradalma hevültekké tette az embereket s a kocsi, a melyen a börtönéből kiszabaditott öreg Táncsics Mihály ült, végiggördült Pest utczáin, a vén császárvárosban, Bécsben már ropogott a fegyver s polgáremberek zajongtak az utcákon. Egyik helyütt a földkerekség legcsinosabb legénycsapatját, a magyar országgyülési ifjuságot ölelgették és csókolták testvérekül a bécsiek; másutt a Mehlmarkt nevü téren, Neptun szobrával ékes közkutnak kőlépcsőjén Kossuth Lajos állott. Körülötte tengernyi sokasága Bécs fölfegyverzett népének.

Kossuth németül szólott Bécsnek szabadságra szomjas polgárságához. El sem képzelhető, mekkora lelkesültséggel fogadták. Kipirult arczczal ujjongtak, a mikor Kossuth a beszéd hevében, egy mellette álló bécsi polgárnőnek öléből kivette kicsiny fiát s karjára ültetvén, igy szólott:

— Ime, a szabad Ausztria jövendő polgára! Mi kiküzdjük, ők majd föntartják s élvezik a szabadságot. Nézzétek

ezt a gyermeket! Mire fölnő férfiuvá: akkorra a szabadság régen az emberiség közkincse lesz!

Nem volt ilyen jelenetben része a bécsieknek soha. Tódultak Kossuthhoz és rajongással csókolták a ruhája szegését. Ha ekkor igy szól vala Kossuth:

— Jöjjetek! Én elől, ti utánam! Ott van a császári várpalota, ne maradjon kő a kövön! — ment volna nyomában százezer férfi és szétszedték volna a császári Burgot. Ám ő igy szólt: maradjatok és vigyázzatok, a magyar nemzet testvéreül fogad benneteket, mi, a pozsonyi magyar országgyülés küldöttsége elmegyünk a Felség szine elé s nem jövünk onnan vissza Bécs polgárainak szabadsága nélkül!

Bécs asszonyai és leányai szalagcsokrokat készitettek magyar szinekből s azokat föltüzték a magyar ifjak atillájára. E testvérisülésnek lett azután később az a következése, hogy a bécsi ifjuságból egy nagy csapat összeverődött s eljött Magyarországba harczolni a szabadságért. Ez volt a neve: a bécsi halálfejes légió. Ruhájukon egy halálfő volt kihimezve, jeléül annak, hogy győzni vagy meghalni akarnak a szabadságért. A bécsi légió ifjait aztán a magyar hölgyek diszitették föl három szinünknek kokárdáival és illatos virággal. Ez kissé későbbre esik.

A magyar asszonyok szereplése 1848. márczius 15-én este kezdődött a nemzeti szinházban, hol előadták Bánk-Bánt, szavalták Petőfi Nemzeti dalát és énekelték a Himnuszt. A magyar hölgyek ezen a szinházi estén már magyar öltözetben jelentek meg. Az arczuk fölmagasztosult a gondolattól, hogy méltó utódai lesznek a Rozgonyi Czeczileknek, Patócsy Zsófiáknak, Zrinyi Illonáknak. Teljes szivvel vettek részt a férfiak lelkesültségében. A vigadóban bál volt. Ide is magyar öltözetben jelentek meg. Oh! mint illett a szépséges gyön-

gyös párta a lányok fehér homlokára és mint büszkélkedett az asszonyaink fején az ezüstös, aranyos főkötő. Ezen a bálon az asszonyok, leányok abban a meglepetésben részesitették a férfiakat és ifjakat, hogy saját készitésü kokárdákkal diszitették föl. Ezzel eljegyezték őket a szabadságharcz számára. Micsoda büszke szivvel mentek aztán ezek az ifjak később a csatába: anyák áldásával, nővéreik szeretetével — szabadság hőseivé! Igy kokárdázta föl Jókai Mórt. a minden idők költőjét, Laborfalvy Róza, a nemzeti szinház művésznője. A szabadsággal való eljegyzés e pillanatában a két költői sziv összeforrott s Laborfalvy Róza Jókai Mórnak a mátkája lett. Petőfi Sándor messziről nézte ezt a jelenetet.

Jókainé.

ÉRDEKES tudni egyet-mást annak az asszonynak életéről, a ki lelki fele volt a legnagyobb regényirónak. Csak pár sorral föntebb jeleztük a pillanatot, a melyben megszerezte magának a legnagyobb kincset: Jókai szivét. Már ez megelőző időből is ismerte őt. Jókainénak a Laborfalvy Róza név szinpadi neve. Családi neve ez: Laborfalvy Benke Judit. Született 1817-ben Miskolczon. Már 1833-ban Pesten találjuk a könnyed, finom nővésü, ragyogó szemü és bübájosan csengő hanggal megáldott leánykát, mint a Döbrentey Gábor szintársulatának fiatal, kezdő tagját. Csakhamar elhagyta a szinészetet, azzal a fájdalmas tudattal, hogy nem termett szinpadra.

Néhány év multán azonban már ismét Pesten volt s a nemzeti szinházban próbálkozott kisebb szerepekben. És csakhamar föltünt: sok gyöngédséget s e mellett nagy akaraterőt, sok bájosságot és e mellett sok tudást, mély érzést, könnyedséget és komoly tanultságot láttak nála. Gyorsan

emelkedett. Finom lelke korán megérezte a hazafiság lengedező szellőjét s a harminczas évek végén már ő szavalta legszebben a hazafias költeményeket. Kölcsey Himnusza, később a Vörösmarty Szózata az ő ajkán csendült a legbüvösebben. Petőfi több hazafias költeményét is az ő tüzes ajkáról ismerték meg. Zengő muzsika volt a szava: föltüzelő és tettre bátoritó.

És szavalt nemcsak a szinpadon, hangversenyeken és szalonokban. Mindig és mindenütt a hon imádatát zengte. Nem volt semmi hely, kicsiny vagy nagy: a hol meg ne jelent volna, ha a hazafiság tüzét kellett élesztgetni.

— A honleány! — igy suttogtak a nyomában.

Dicsősége tetőpontján állott már, a mikor megismerkedett Petőfi barátjával, Jókaival.

Az eljegyzés után csakhamar egymásra torlódtak a nagy események. Délen a horvátok és a szerbek, keleten az oláhok és a szászok, északon és nyugaton a tótok lázadtak föl. Vajjon mi ellen? Szerbek, oláhok és tótok 1848. április 14. napjáig a szolgaság állapotában éltek. A magyar nemesség által hozott s az uralkodó család tartózkodása ellenében kivivott törvények szabadakká tették őket s a magyarnak jogokban és kötelességekben egyenlő testvérévé. Mégis föllázadtak. Mint mikor az utczáról vendégnek behozott koldus feldönti a teritett asztalt, nehogy abból a házigazda, a vendéglátó is egyék. Olyan volt ez a lázadás.

Jókai nekikeserült magyar szivvel irta a czikkeit a lázadók ellen. Mellette ült jegyese, a kit 1848. augusztus 29-én vezetett oltárhoz. A mit ezentul föl kell jegyeznünk Jókainéről: az, hogy ezentul minden veszedelemben, a mely Jókait a szabadságharcz változása közepette körül viharozta, hüségesen kitartotta a férje mellett.

Kossuth előadta a nemzetgyülésen, hogy a szerbek, horvátok, tótok, szászok a nemzet életére törnek. Fáradtan és betegen lépett a szószékre. Szava halkan reszketett végig a teremben, a mikor beszédét megkezdte, de fönségesen zugott s alakja kiegyenesült, a mikor végezte, kérvén a védekezésre huszezer katonát és 42 millió forint beszerzésére fölhatalmazást.

— Megadjuk! — zugta rá az egész országgyülés.

— Önök fölállottak, mint egy ember és én leborulok a nemzet nagysága előtt!

Ezt válaszolta Kossuth. Történt ez 1848. julius 11-én.

Rövidesen megindult a toborzás. Az ifjak, a kiket a magyar hölgyek eljegyeztek a szabadsággal, egymásután állottak a magyar alkotmány védelmének zászlaja alá. Egyszerre dicsőség sugárzotta be a honvéd nevet.

Jókait Kossuth Lajos Bécsbe küldte politikai megbizással a bécsi fölkelőkhöz. Veszedelmes megbizás volt ez: belemenni a tüzek tüzébe és még éleszteni; odaállani a ropogó tető alá s lóditani rajta, hogy hamarább összeomoljon. E halálos küldetésben Laborfalvy Róza nem maradt el a férje oldala mellől. Kisérte őt minden utjára.

Mikor a nemzeti alapra a gyüjtés megindult s tépésre volt szükség: Laborfalvy Róza akkor is előljárt a honleány kötelességének teljesitésében.

Windischgrätz 1848. deczemberében bevonult hadseregével Pestre. Az országgyülés kenytelen volt elhagyni a fővárost, Jókai is a menekülők közé tartozott. Felesége is ment vele testet elgyötrő utakon, harczi tereken keresztül Debreczenbe.

Juniusban, mikor a Hentzi védte Budavárát hős honvédeink bevették, a kormány diadalbevonulást tartott a fő-

városba. Micsoda büszkén dobogtak a magyar szivek! Jókai is Pestre sietett. Nejét kénytelen volt az alföldön hagyni. De már juliusban az egyesült osztrák—orosz haderő elől kellett menekülni — Szegedre. Laborfalvy Rózát itt már ismét az ura mellett látjuk. A szabadságharcz már a vége felé közeledett s a világosi fegyverletétel után Jókainé a borsodmegyei Bükk erdőség rengetegeiben bujdosott az urával. Neki nem lett volna semmi bántódása. Élhetett volna kényelemben, fényben: és ő az urával maradt, a hitves a férjjel, a honleány a honfival keserves bujdosásban.

Micsoda hirek érkeztek! Aradon a szabadságharcz tizenhárom hős tábornokát kivégezték! A tiszteket százával itélték kemény várfogságra, nehéz sánczmunkára, kegyelemből örökös rabságra. Óh! az ő férjére is a bitó sorsa várakozik. A halál ott leskelődött körültök mindenfelé. Meg kell menteni, ki kell szabaditani.

És ha egyszer az igaz asszony fölteszi magában, hogy az ura életét megmenti minden áron: nem fárad el semmi fáradozásában és legyőz minden akadályt. Jókai hat hónapig rejtőzködött Tardován, egy kis falucskában, a mig a felesége és barátai kieszközölték számára a menekülést: beirták a nevét a komáromi vár védői közé, a kiknek katonai szerződés révén nem eshetett bántódásuk.

Jókainé a szomoru időkben, a mikor a zsarnoki megtorlás korát éltük, mindig mint vigasztaló jelent meg a szinpadon. Meghalt 1886-ban Budapesten, november 20-án.

Grófi Teleki Blanka.

TELEKI Blanka grófkisasszony, ő az, és a társnője *Leövey* Klára, a kiket leginkább csodálok és leginkább tisztelek a magyar történet asszonyai közt. Lehetetlen megtagadni tőlük a legnagyobb rokonérzésemet, ha a lelkük hótisztaságára és a szenvedéseikre gondolok. A vérző szenvedésekre és a vad gonoszságokra, a melyekkel őket sujtották s arra a csodálatos, ámulatot keltő, szinte hihetetlen fönségre, a melylyel a gyötrelmeket és a megalázásokat türték.

Példa sincs a világtörténetben arra, hogy nő akkora méltósággal és türelemmel szenvedte volna el az égető bélyegeket, a melyeket tüzes vassal sütöttek rájuk, mint ők ketten: *Teleki* Blanka és *Leövey* Klára.

Magyar leányok, szivetek minden tiszteletével gondoljatok erre a két lányra, a kik keresztül élték a gyötrődések minden iskoláját a nélkül, hogy megérdemelték volna. Halljátok csak a történetüket.

*

A Szamos kanyargó és beszédes, sziklák és virágos pázsitok közt elsiető vizének mentén, a kővári hegyek egyik

ereszkedőjében terül el Hosszu Falva: fehér házacskákkal, melyekre lombos fák hajlanak. A falucskában ma is látszik a grófi kastély, a melyben Széki gróf *Teleki* Blanka, *Teleki* Imre gróf és *Brunswick* Karolina grófasszony leánya született.

Az apa elmés, sokat olvasott, ügyes és szolgálatra kész, gazdag főur, az anya áldott szivü, jó asszony, a Szamosvölgy szegény népének jótékony angyala. Bölcsőjénél annak a kornak egyik legáldotabb asszonya *Brunswick* Teréz grófasszony dalolgatta az altató dajkadalt. *Brunswick* Teréz volt az, a ki Magyarországon az anyátlan és szegény gyermekek számára az első három kisdedóvó iskolát alapitotta.

Ebben a környezetben növekedett a kis gróflány.

Mig a kastélykertnek gondosan kavicsolt utain, a melyekre százados fák sürü lombozata vetett árnyékot, szaladozott, jóságos és gondos szemek vigyáztak rája.

Mikor olvasni megtanult, az első mondat, a mi különösen is a szemébe ötlött, egy fölirás volt a kastélykert kapuján, édes atyjának ez a jelmondata: Boldog, a ki itt csöndben és megvonulva él!

Tehát a csöndes nyugalom, a tülekedő, zajos élettől való elvonulás: ez a valódi boldogság. Ez volt, a mit először megtanult.

És erre is vágyott.

Gyöngéd s majdnem törékenyen finom alkata a zajtalan életre teremtette. Olyan finom volt, hogy a ki látta, azt hihette, egy erősebb szélfuvás ketté töri, mint valami virágszálat.

Láttam egy ifjukori arczképét. Talán *Barabás* rajzolta.

Minő szép lehetett! Nemes és egyszerü, gyönyörködtető és édes a látása is!

Fehér halántékára simitott lágy omladozó selyemhaj,

pompásan ivelt szemöldök, nem sürü, de telt; diómetszésü, élénk szempár, finom egyenes orr, tojásdad fehér arcz, a melyet gyakorta átfutott a hajnal rózsaszin pirja, kerek áll és kecses száj.

Aurora, Hajnalka, — igy nevezték el bübájos, szüzi pirulásáról, a mikor a felnőttek társaságába került.

Már mint zsönge leány szeretettel forgatta a történelem lapjait, a melyeken a szabadságért lángoló népek törekvéseiről volt szó. Azután a mennyiségtannal foglalkozott s hamarosan tulszárnyalta mestereit.

Tizenkét éves korában gyorsabb számvető volt, mint az apjának uradalmaiban dolgozó mérnökök. A mennyiségtan tanitotta meg az emberi életnek arra a nagy igazságára, hogy a föladatnak megoldása csak ugy jó, ha a föladatot egészen megoldja. Mindent egészen és semmit félig!

Ez lett a jelszava.

Később rajzzal és a festészettel kezdett foglalkozni. Lelkének müvészi hajlandósága csakhamar kifejlett, mint hajnali napsugáron a virág. Nevelőnőit rövid időn elhagyta.

A kendi-lónai családi kastélyban ma is őrzik kedves, póétikus festményeit.

A bájos vidék, a zugó erdő, visszhangos meredekek, mohos sziklagerinczek, röpködő galambok, dusan tenyésző virágok, — mindez ecsetje alá került.

A lovakat is szerette.

Apja megtanitotta lovagolni. És ez jót tett neki. Edződött és bátor lett.

Tizennyolcz éves korában megnyilt a szive. Első, egyszeri és utolsó szerelme rövideden könnyekbe fult, fájdalmas lemondással végződött. De titkát mindhalálig szótlanul megőrzé.

Szivét, a jót, nem adhatta egynek, azt gondolta tehát: odaadja a szenvedő emberiségnek és a müvészetnek.

Lelkében az emberszeretet és müvészet szerelmének illatos rózsái fakadtak ki.

Hosszufalváról fölszállitották Budára nagynénjéhez. Itt a szenvedőket és a szegényeket kereste föl és szétosztotta köztük zsebpénzét. Azután föstögetett és olvasgatott. Mély hatást gyakorolt reá *Vörösmartynak* »Az uri hölgyhöz« czimü költeménye. Gyakran szavalta:

. . . . .

A kisdedeknek néma ajka kér,
Hogy adj nekik hazát: Ne vond meg azt!
Áldás vagy átok vár e válaszért:
Határozz! és kimondtad sorsodat.

Hazaszerető magyar nevelés! Ez lesz az ideálja.

A főrangu, vagyonos hölgy, a társaságok bálványa, arra szánta magát, hogy nevelőnő lesz, a magyar előkelő nővilág megmagyarositója.

Mert akkoriban ugy volt, kis lányok, 1835—1845 körül, hogy magyarul csak az tudott, a kinek muszáj volt.

Az előkelő hölgyvilág tisztán franczia nevelésben részesült. A középsorsu hölgyek németül társalogtak s német könyveket olvastak, pedig Kisfaludy Sándor már akkor eldalolta Himfy keserveit, Zalán futását már szavalták, Berzsenyi fönséges ódái már hóditottak s Petőfi lángcsillaga már ragyogni kezdett a távolból.

A magyar nő szép volt és kellemes, szeretetreméltó volt, de nem magyar.

A nőnevelés tisztán a házi körre szoritkozott. Mindössze néhány apáczakolostorban oktatták a magyar lányok kis csapatjait — németül.

Óh, az nem lehet, hogy a mikor a legjobbak a férfiak közül arra törekszenek képességeik összes erejével, vérük minden lüktetésével, hogy valójában müvelt magyarrá tegyék a magyart, hogy akkor a nők idegenek maradjanak itthon és ne vegyenek részt a nemzet munkájából!

Ezt gondolta Teleki Blanka, és a szülei engedelmével, harmadmagával, külföldi utra indult, tanulmányozni a nőnevelő-intézeteket. Ez az utja több évig tartott. Utja kezdetén, a pozsonyi Duna-hidon, találkozott a legerősebb magyarral, Wesselényi Miklós gróffal, a kit már akkor hazafias lángolásai miatt a kufsteini várban kitöltendő sánczfogságra ítéltek.

Akkor még nem gondolhatta, hogy életutja szintén a kufsteini várbörtönbe fogja vezetni.

A csönd és nyugalom, a mire vágyott, elszállott.

Sorsa ezután olyanná lett, mint a falevélé, a melyet a förgeteg letép, elsodor és hányja és dobálja.

Hazajövet tanulmányutjáról 1846-ban megnyitotta *Magyar felsőbb nevelő-intézetét* Pesten, szemben a nemrég lebontott Ujépület északi sarkával. Az intézet az ő főfelügyelete és egy igen tanult s igen kellemes, okos leány, *Leövey* Klára vezetése alatt állott.

Itt kapcsolódott össze a két leány sorsa.

Leövey nagy gonddal választotta meg az intézet tanárait. Az első, a kit bemutatott Teleki Blankának, egy délczeg fiatal ember volt. Még nem 23 éves, de már férfi az egész valójában. Nemes és komoly, lelkesülő és bátor, tanult és okos, tüzzel és bölcseséggel teli, szerény, de akaraterős.

— *Fejér* Pál ur, ő lenne a történelem tanára.

Ez az ifju nagy készültséggel lépett a tanári asztalhoz.

Már első előadásai után disze lett az intézetnek. Csupa költészet volt, a hogy előadta és csupa igazság, a mit előadott. Szenvedések, siralmak, a dicsőség riadásai nyögtek, sóhajtoztak, kiáltoztak a szavaiból; aztán szinte látni lehetett történelmünk nagy alakjait: a honfoglaló ősöket, a mint leereszkedtek a vereczkei szoroson, az uj faj Európa népei közt, a népek és bátrak faja, a mint átuszott a Bodrogon, Tiszán és diadalmas csatákon elfoglalta ezt a szépséges országot édes hazának.

A leányok rajongtak az előadásért, a mely óráról-órára a hazaszeretet himnuszát zengte csodaszép nyelven, mintha csak a muzsika szólott volna, a mikor beszélt.

Egyszer a lányok valami dévajságot követtek el.

Teleki Blanka azt határozta el, hogy szigoruan meg kell őket fenyiteni.

Leövey Klára azt inditványozta, hogy Fejér Pál ne tartsa meg a legközelebbi történelmi órát, ez lesz a legszigorubb büntetés.

A mikor ezt a büntetést kihirdették, az egész leánysereg sirva fakadt s azt mondták: inkább egy hétig ne kapjanak ozsonnát!

Fejér Pál soha nem volt beteg, soha nem maradt el az előadásról, csak egyszer.

1848. márczius 15-én hasztalanul várták egész nap: nem érkezett az intézetbe.

Vajjon mi történhetett vele?

Aggódtak miatta. Keresték a lakásán. Nem találták.

Másnap délelőtt azonban már megjelent. A fehér arczu ifju piros volt, a szemében valami sajátos tüz, fényes és lobogó, de a hangja rekedt volt.

— Mi baja? — kérdezte tőle Teleki Blanka.

— Boldog vagyok, — válaszolta, — kiküzdöttük az egyenlőség, testvériség és szabadság győzelmét *Petőfivel, Jókai* Mórral, *Irinyivel, Pálfy* Alberttel és még többekkel. Oh, sokat és nagyon a szivemből beszéltem. A sajtó fölszabadult lánczairól, a szolgaság megszünt, ma már minden magyar testvér, Táncsicsot, a gondolatszabadság rabját kivettük börtönéből! Petőfi szavalta a *Talpra magyar*-t . . .

Igy áradozott.

Akkor tudták csak meg, hogy ez a deli ifju, ez a Fejér Pál tanár ur senki más, mint a hires történetiró, *a pesti ifjuság kedvelt vezére: Vasvári Pál.*

Képzelhetni mekkora büszke lett Teleki Blanka ettől kezdve tanárára! Hát még a növendékek.

Vasvári Pál ekkor egy napi szabadságot kért — először tanárkodása óta.

Az idők sodró szele azonban nemsokára végkép elvitte őt az intézetből. A király kinevezte a független felelős magyar minisztériumot. Ez azt jelentette, hogy az eddigi helytartótanácsnak, a magyart kizsákmányoló sok német hivatalnoknak uti laput kötöttek a talpára. Április 11-én a király szentesitette az országot az alkotmányosság intézményeivel berendezö törvényeket s pár napra rá föllázadtak a horvátok s nemsokára az oláhok, aztán a tótok és szászok; V. Ferdinand pedig rossz tanácsadóira hallgatott s hüségét megszegte, Windisch-Grätz herczeget nagy sereggel küldte Magyarország ellen, csak azért, mert Magyarország érvényesiteni akarta azokat a törvényeket, a melyeket V. Ferdinand maga szentesitett április 11-ikén.

*

Teleki Blanka ezt mondta Vasvárinak:

— Önre most nagyobb és magasztosabb föladat vár,

mint a kis leányok tanitása. Fölmentem önt kötelezettsége alól.

Vasvári a haza szolgálatába állott.

Teleki Blanka és Leövey Klára pedig tanitották a lányokat, jelvényeket készitettek a honvédek számára s azután sebkötőket és tépéseket a sebesült hősök számára. A betegek meglátogatását és vigasztalását, ezt sem mulasztották el. Deczemberben azonban Windisch-Grätz bevonult Pestre. Blanka grófnőnek és Leöveynek menekülni kellett. Bünük volt: enyhitették a sebesültek szenvedését!

A rettenetes időben három napon át utaztak egy vágtató, rozzant, agyonrázó paraszt szekéren, uttalan-utakon, katonatáborokat és falvakat megkerülve Debreczenbe. A télen itt maradtak. Bátoritották a csüggedőket és sirtak a sirókkal.

Ekkor már kilencz oldalról meg volt támadva az ország.

A magyarság erőhatalma csak néhány vármegyére szoritkozott.

Ám a vesztett csaták csak vérkeresztség voltak. Honvédeink ezután diadalról-diadalra vitték a szabadság zászlaját.

A küzdő magyarságról érkező örvendetes hirek közt azonban egy lélekrázó gyászhir is érkezett: Hosszufalván Teleki Imre gróf, Blanka grófnő édes atyja meghalt.

Sietett a koporsóhoz.

. . . . .

1849. májusában Nagyváradon találjuk a két leányt. A sebesült honvédek ápolásával foglalkoztak. És még valamivel: kincseket, asszonyok karpereczeit, gyürüit gyüjtötték

össze a *Haza Oltárára* és Blanka grófnő egész hölgycsapatot szervezett, a mely sebkötők és tépések gyártásával s a sebesült hősök számára főzéssel foglalkozott.

Itt kereste föl Blanka grófnőt a világ legszebb harczos csapatja. Vasvári Pál hatszáz dalias jogászból egy szabad csapatot szervezett, a melynek neve volt: *Rákóczy-csapat.* Ennek fehér selyem, szüz Mária-képes zászlóját hozták el fölszentelni. Zászlóanyának Teleki Blankát kérték föl, a ki a lobogó egyik oldalára ezt a mondatot himezte:

Hazádnak rendületlenül!

A másik oldalára pedig ezt:

Oh, ha te élnél, Rákóczy!

Az arany szöget pedig a zászlónyélbe ezzel a jeligével ütötte be:

Vezesd dicsőséggel!

A kiscsapat lelkesülten sietett a legveszedelmesebb helyre, az erdélyi részek vérontó csatáiba. Minden nagy ütközetben kiváló része volt a Rákóczy-csapatnak, a melyet aztán titáni küzdelem után egy huszezer főből álló oláh sereg egy völgyszorulatban fölkonczolt.

Blanka grófnő futott Vajda-Hunyadra fölkutatni Vasvári holttestét, hogy illő módon eltemesse a hősök hősét, de nem találta föl.

A szabadságharcz szerencsecsillaga leáldozott vérpirosan Világosnál. A nagyváradi katonakórházban, 1849. augusztus 15-én hallotta meg Blanka grófnő hogy Görgey Világosnál letette a fegyvert.

Gyászba borult az egész ország.

Menekülő honvéd csapatok futottak át Nagyváradon. Megtépett, lerongyollott, bekötött fejü, vérző hősök pihentek

meg egy-egy órára Nagyvárad piaczán. De enni nem kaptak, mert a Kossuth-bankót már nem fogadták el!

Teleki Blanka összes ezüst és aranypénzét összegyüjtötte s Leövey a pénzes táskával kiállott a piaczra s a mit a menekülő honvédek vásároltak, azt kifizette mind.

A bosszuálló osztrák hatalom az üldözött szenvedőknek ezt a jószivü ellátását nagy bünéül tudta be később.

A bevonuló osztrák és orosz hatalom elől előbb Pestre menekült: a nevelő-intézetébe, a melynek átellenében volt egy nagy kaszárnya, a *Neugebäude*.

Ennek az ötös számu pavillonjában voltak bezárva, rabbilincsre verve az elfogott szabadsághősök, köztük Batthyány Lajos gróf, az első magyar miniszterelnök.

Olykor, hajnal csöndjében puskaropogás hallatszott a pavillon udvaráról: egy-egy hőst lőttek agyon.

A puskaropogás sürün kezdett hallatszani. Ezt nem birta kiállani Blanka grófnő. Menekült Leöveyvel együtt apja birtokára, a szatmármegyei Pálfalvára, az erdők elrejtett zugába.

*

Ám a szenvedő, a bujdokló, hamar megsejti, hol talál érző, résztvevő, könyörülő szivre.

Csakhamar a pálfalvi kastély megtelt bujdosó, üldözött hazafiakkal. Téli hidegben, kései tavasznak zuzmarás éjszakáiban kiverje-e őket az erdőségbe étlen-szomjan, be nem hegedt sebbel az üldöző vérebek fegyverei elé?

Nem tette!

Igazi jó sziv ezt nem tehette! Befogadta őket, szállást, meleg megbuvót adott nekik.

A boszut lihegő osztrák hatalom ezt megtudta s 1851. május 13-ikának éjszakáján egy osztrák zsoldos csapat fel-

törte a kastély kapuit, elállott minden ajtót s két császári hivatalnok kivont karddal betört a Blanka grófnő szobájába:

— A császár nevében a grófnőt letartóztatjuk. Leövey Klára is foglyunk! Vasra velük!

Szekérre tették őket és Nagyváradra hurczolták, a hol annyi jó és nemes cselekedetet vittek véghez.

Itt egy szük czellába zárták s naponkint öt krajczár ára ennivalót nyujtottak be nekik. Teleki Miksa gróf meg akarta a testvérét látogatni, nem bocsátották be hozzája. Tisza Lajosné, Tisza Kálmánnak az anyja, egy marok virágot küldött neki, még azt sem adták be.

Nyers és durva börtönőrök szitkozódva taposták össze a rózsákat és röhögtek a rabnők kinlódásán.

Még csak az olvasást sem engedték meg neki Agyagból szobrocskákat formált. Készitett egy oroszlánt, a mint a lábára hajtja sörényes fejét. Ezt a két szót véste alája: *Csak alszik.* Ez az alvó oroszlán jelképezte a lánczra vert magyar nemzetet.

Itt szenvedett rohadó szalmán szeptemberig.

Ekkor Pestre szállitották a Neugebäudéba.

Az 5-ös pavillonba került, szemben nevelő intézetének épületével. Ám ezt nem láthatta.

Fadeszkákkal elzárták ablakát.

A sötétség kisértett ez odubau és a dögvészes levegő, meg a rondaság.

Liliom testét a szenny közé dobták.

Elkezdték kinozni és sanyargatni, meg akarták tőle tudni: *kiket segitett bujdosásukban,* mely szenvedőknek adott szállást és kenyeret, ágyat és orvosságot?

Vallatását 1852. márcziusában kezdte meg Bilko, katonai biró, egy korlátolt eszü, gonosz ember, a ki semmiképp

nem tudta megérteni azt a méltóságot, a melylyel Teleki Blanka eléje állott.

A vádakhoz tartozott ez is: Teleki Blanka oly leveleket irt Párisba Emma nővéréhez, melyekben ismételten ez a szó foglaltatik: *haza!* Nagy bünéül tudták be, hogy Petőfinek 1847-ben irt *Rab oroszlán* czimü költeményét ott találták a grófkisasszony irásai közt.

Bilko ur, ez aljas ember, *összeesküvést* keresett a Blanka grófnő életében s minden sanyargatással kényszeritette őt arra, hogy *ezt ismerje be s tegyen róla vallomást.*

Teleki Blanka azonban hallgatott. Összeszoritotta ajkát és nem szólt. Bilko ur, mint egy megveszett szelindek, ugrált körülötte tajtékozva s kiabálva:

— Meg fog törni! Én tovább birom a kinzással, mint ön a szenvedéssel!

Leövey Klárának ugyanez volt a sorsa.

Legfőbb bünéül tudta be Bilko ur, hogy a Blanka grófnő nevelőintézetéből került ki a szabadságharcz egyik oroszlánja: Vasvári.

E kinzásokért Bilko kapitány ur *őrnagyi gallért kapott.*

Hogy mit szenvedett itt Teleki Blanka és Leövey Klára, elképzelhetni abból, hogy egy alkalommal a cseh születésü börtönőr reszketve rohant be a laktanyába s ott könyörgött: bocsássák ki azt a két leányt, mert ő már éjszaka is azoknak a szenvedéséről álmodik s ez az álomkép megőrjiti őt.

Bilko ur egyszer azt eszelte ki, hogy lyukat vágatott a börtön ajtón: hadd nézegeljenek be azon a börtönőrök! Igy aztán még le sem vetkőzhettek a hölgyek.

Az ablakbefalazást rossznak találla Bilkó ur, tehát ujat készittetett, csak azért, hogy a nedves vakolat penészvirágot teremjen. Bilko ur be-belátogatott hozzájok gunyolódni

s hireket hozott nekik, röhögve mondván el: ma Noszlopy urat lövettük főbe, Sárközy kötélre kerül. Sárossy Gyula már egyenesen lép az akasztófa alá; Lisznyay Kálmán lánczon van!

Forraynénak, Teleki grófnő egy rokonának közbenjáró sürgetésére, végül Albrecht főherczeg sajátkezüleg ráirta a Forrayné kérvényére ezt a szót: Citissime, ami annyit tesz, hogy a leggyorsabban intézendő el.

Két esztendei kinoztatás után megnyilt a börtönajtó.

Az őr Blanka grófnőt, Leövey Klárát és egy kis leányt, a grófnő beteges gyámoltját, egy árvát, Erdélyi Erzsikét, akkor 17 évest, a hadbiróság elé vitték és ott kihirdették, hogy . . .

Blanka grófnőt tiz évi, Leövey Klárát öt esztendei várfogságra, a kis Erdélyi Erzsikét pedig 13 havi fogságra ítélték, a katonai büntető törvény alapján.

A fényes ruházatu katonatiszt urak ott állottak és várták, hogy a három nő e kegyetlen és igazságtalan ítéletre ájultan összeesik s aztán esdeklő jajveszéklés, térden álló könyörgés fog felhangzani.

Leövey Klárának azonban még a szempillája se mozdult meg.

A kis Erzsike félénken, de szenvedésre elhatározottan odasimult melléje és száraz szemét Blanka grófnőre emelte.

Teleki Blanka, mint a mesék nagy királynője, olyan méltóságosan előre lépett és lángoló arczczal, villogó szemmel, haraggal, undorral és megvetéssel kiáltotta a tiszt urak felé:

— A mit önök bünömül tudnak be, mind hazugság. Das sind lauter Lügen!

Teleki Blanka bűnei valának ezek: az édes testvérével,

Párisban lakó Emma grófnővel levelezett, holott Ema grófnő összeköttetésben volt a Párisba menekült és segitségre szorult magyar véreivel, e levelekben gyakran emlegette a haza, az alkotmány, a testvéri szeretet szavakat; Teleki Blanka és Leövey, a külön magyar hazafiság, tehát forradalmi elvek alapján nevelték intézetükben a grófkisasszonyokat, a szabadságharcz kiváló hőseinek életiratát megszerezték, képeiket őrizték; felsőbbségileg üldözötteknek szállást adtak; iróknak könyveikre előfizettek, sőt előfizetőket gyüjtöttek.

E csupa erényekért itélték el őket! És még azért, mert találtak hármuknál 800 frtot — Kossuthbankóban!

*

Nyitva volt a Teleki Blanka és a Leövey Klára utja, hogy kegyelemért esedezzenek a császárnál. A méltatlanság, igazságtalanság és szenvedések azonban nem törték meg őket. Büszkén emelte föl a fejét mind a kettő

— Mi nem hunnyászkodunk meg! — mondotta Blanka grófnő.

Kufstein várát jelölték ki tömlöczül, ott, a hol már annyi derék magyar hazafi sinylődött.

Blanka grófnő még vidáman nézett Leöveyre:

— A Kazinczy és Wesselényi szellemei fognak körüllengeni bennünket, Klára.

Julius 20-án szállitották el a két nőt Bécsen és Linzen át.

A kis falucskákban, a melyeken át a postakocsi körösztül haladt, kiállottak a jó német nénikék a csudálására a két fehér arczu leánynak s virágokat dobtak feléjük.

Kufstein vára hegytetőn fekvő zordon várbörtön: élők számára csinált kőkoporsó.

Blanka grófnő, a mint megpillantá a sötét falakat, fölsóhajtott:

— Minő kár, Klára, hogy nincsenek rajzszereink! Minő különös lenne, *ha a haldokló leföstené a saját koporsóját!*

A leggyötrelmesebb fogságba szállitották: a császártoronyba: ott egy-egy vakolatlan oduba, a melyből az égnek csak pár tenyérnyi darabkáját lehetett látni.

A két czella, a 3. és 4. számu egymás mellett volt és egybenyilt.

Ablak csak egy volt, ég felé nyiló picziny ablak, hármas rostélylyal.

Butoruk ez volt: szalmazsák, szalma párna, egy föstetlen szék és föstetlen asztalka, meg egy-egy nagy darab kő.

Ehhez a kőhöz szokták odalánczolni a rabokat.

A két rableánynak Albrecht főherczeg elengedte a lánczot és a vasat.

Egy marczona katona, a ki a két rableány szenvedését látta, e miatt sirva fakadt. Nehiba parancsnok megismervén fenkölt lelküket, kedvezést nyujtott nekik. Egyszer megengedte, hogy Csiky Sándor és Szigethy nevü várfoglyok virágot küldjenek nekik, máskor, hogy Turopolyai gróf Josipovich meglátogathassa őket.

De ez a Nehiba meghalt és egy brutális ember, Kämpf kapitány lett az utódja.

Ez külön csukta őket s a legsilányabb rabkosztból is csak keveset juttatott nekik, az irást, olvasást, kézi munkát eltiltotta, ugy a szabad levegőre menést is.

Leövey fölindultan támadt a kapitányra:

— Ez gyilkos intézkedés! A grófnő szobáját csak az én szobámon körösztül lehet szellőztetni. Most a levegőhiány miatt a grófnő meg fog halni. Pedig nincs halálra itélve!

Nagy kegyesen megengedte Kämpf, hogy a két odut ne különitsék el. Kämpf kapitány többször benyitott hozzájok:

— Még mindig élnek?

Egy viharos éjszaka hallották, a mint kivülről kalapálnak az ajtókon.

— Beszögezik! kiáltotta a két nő, — élve eltemetnek és éhen halasztanak bennünket!

Micsoda borzalmas éj volt ez ebben a rémhitben!

Reggelre megtudták, hogy csak erősitették az ajtókat. Ez után Merkandtin gróf lett a parancsnok. Ez meglátogatta az összes foglyokat.

— Mi a kivánságuk? kérdé tölük.

— Enyhitsenek a két rableány szenvedésén; ez volt a magyar foglyok kivánsága. Maguknak semmit sem kértek.

— A grófnő irjon kegyelmi kérvényt s ismerje be büneit, kiszabadulhat.

— Ezt nem teszem! — felelte Teleki Blanka.

És ott maradtak a rabságban mindketten. Kezük, lábuk a czellájukban megfagyott, különösen a Leöveyé. Az egyetlen szórakozásuk e hideg télen az volt, hogy a ruháikból kiszedett halhéjon kenyérmorzsát dugtak ki az ablakuk vasrostélyán, éhező madárkáknak, a melyek egészen hozzájuk szoktak.

Megengedték Teleki Blankának, hogy karácsonykor és husvétkor valami jót tehessen. Irt haza s karácsonkor szűrt hozatott a fagyoskodó raboknak, husvétkor pedig szentelt kalácsot és sonkát.

*

Az első év letelte után, orvosi rendeletre, ne hogy elpusztuljanak, más czellába csukták őket. Kegyelemnek tekintették, hogy a zordon Császártoronyból más rabságba bocsátották. A két hölgy arcza ekkor már ólomszinüvé változott át és szederjessé, mintha penészvirág kelt volna ki a bőrük alatt.

A börtönorvos, a ki annyi embert látott már halálra sinyleni, azt a jelentést adta ki a két hölgyről, hogy megrongált egészségük helyreállitása végett, sok sétálást és kocsizást kell nekik engedni.

Bécsből azonban a fölterjesztést csak három hónap mulva küldték vissza s természetesen, még ezt a kis kegyet is megtagadták, — a császár nevében!

A két hölgy, bár tudomásukra jutott titkos uton, hogy rokonuk hónapok óta munkálkodnak szabadonbocsátásukért, már egészen beletörődött abba a gondolatba, hogy a kufsteini vár zordon börtönében sinylődnek halálra

A rokonok közremüködésének az az eredménye lett, hogy hivatalosan ismét fölszólitották a rabnőt:

— Irja meg kegyelmi kérvényét és szabad lesz.

A grófnő méltatlankodva, aztán lesujtó tekintettel nézett a tisztre s mondá:

— Az élet legnagyobb boldogsága a szabadság. Ezt tudom. Lelkem el van telve a szabadság vágyával. Hanem attól, a kinek nevében nemzetemet halálra keresték, nemzetem legjobbjait hóhérkézre adták, a kinek nevében engem kinoznak, börtönre vetettek: attól Teleki Blanka nem kér semmi kegyelmet. Inkább itt pusztul el e dögleletes levegőben.

Leövey Klára ugyanezt a választ adta.

A tiszt összeütötte sarkantyuit, szalutált, azután . . . mély tisztelettel meghajlott s azt mondta a rabőrző zsoldosoknak, hogy a ki tiszteletlenül mer viselkedni a két hölgy iránt, ketté metszi a fejét a kardjával!

Ezt a tisztet *hamarosan elhelyezték.*

1856-ban megengedték, hogy olvashassanak, rajzolhassanak, agyagból szobrot s apró, vékonyka faszálacskákból kisded kalitka-házikókat csinálhassanak. Ez volt a foglalkozásuk.

Csiky Sándor, szintén kufsteini rab, egy kanári madarat küldött a grófnőnek; a többi rabmagyar ur pedig engedelmet kért, hogy a Pávafark nevü bástyán, a melyen a két hölgynek szabad volt naponta egy órát sétálni: egy kis kertecskét csinálhassanak, virágágyakkal. A rab urak a markukban hordták össze a földet a virágágyakba.

Később még egy kanárit kapott Blanka grófnő. A madár-pár gondozása, ez volt ezután a legfőbb örömük. A madárpárnak lett egy kis madárkája. Ezt Bibi-nek keresztelték. Ezt dédelgették.

Egyszer 1856. julius 11-én a parancsnok megjelent a két hölgy czellájában.

— Leövey Klára, — mondá, — letelt az öt esztendeje! Ön négy nap mulva szabad.

— Óh, én itt maradok, Blanka grófnővel megosztom sorsát egészen.

— Nem lehet, — válaszolta komoran a parancsnok, — ön távozni fog.

Leövey sirva borult a Blanka grófnő vállára. Ez a fülébe sugta:

— Erősitse magát, Klára, a fájdalom kitörése által ne szerezzen mulatságos jelenetet e tisztnek s a börtönőröknek.

Leövey letörölte könnyeit s megcsókolta Blanka grófnőnek a *kezét*.

Julius 15-én elválasztották őket egymástól. Leöveyt kocsiba ültették s vitték el!

*

Blanka grófnő egyedül maradt. Szivének jóságát és baráti szeretetének mélységét jellemezte, hogy mihelyt Leövey eltávozott, rögtön a himzőrámájához ült s még a sétálásra engedett egy órai idejét is arra használta föl, hogy

fekete és vörös selyemből egy könyvjegyzéket készitsen. Egy művészlélek remekműve lett ez a könyvjegyzék: rajta az elválás napja *1856. julius 15.* gyászbetükkel!

Leöveyt ez a drága emlék, a melyre az egyedül maradt rabasszonynak annyi könnye hullt, már itt várta Pesten, postacsomagban, a mikor ide érkezett.

Az államfoglyok legnagyobb részének büntetés-ideje ekkortájt már letelt s egyenkint elszállingóztak a várból. Betörők, gazemberek, gyilkosok, közönséges gonosztevők maradtak csak — és Blanka grófnő.

Képzelhető egyedülvalóságnak kegyetlen fájdalmai.

Egy szeptemberi estén, a mint forró homlokát a börtönablak vasrostélyára hajtá, halk furulyaszó zendült föl s csöndes himbálódással reszketett feléje. Valami lágy, foszladozó, mélabus dallam zengett a furulyából: idegen dal, a mely könnyet fakasztott.

Vajjon ki lehet?

Ezt a börtönőr nem tudta megmondani.

Másnap, harmadnap, negyednap és mindennap ezután fölhangzott esténként a furulyaszó, később egy-egy magyar dal is kireszketett belőle. Októberben azonban elnémult a furulya. A börtönőr felesége jelentette:

— A jó Salis gróf tiszt urat elhelyezték. Egy szál virágot küldött.

Tehát ő volt a furulyázó.

Deczemberben a várparancsnok, Mercadin ezredes beszólt a grófnőhöz.

— Készüljön föl. Parancsom van, hogy a grófnőt a laibachi fellegvárba szállitsam.

Borzasztó kemény télen, jégzuzmarás erdőségeken át szállitották — Laibachba.

A fellegvárban egy nagyobb czellába zárták. Ezt a *czellát semmikép sem lehetett 10 fokon fölül befüteni.*

Ez volt valamikor a Batthyány Lajos gróf börtöne is.

1857. május 11-én általános amnesztiát, minden államfogoly részére szabadulást hirdettek ki.

A foglyok Laibachból egytől-egyig örömrivalgással futottak haza, a rab Magyarországba. Csak épp Teleki Blankának nem adatott meg a kegyelem.

Két nappal később Stackelberg bárónő Bécsből Laibachba érkezett a kegyelemlevéllel s magával vivé Blanka grófnőt.

— Szabad vagyok, — mondá Ghilberti őrnagy várparancsnoknak, — itt van, fogadja tőlem ezt a rabmadárkát emlékül. A mikor szabaddá lettem, nem akarok foglyot vinni magammal!

Minő gyöngéd és nemes lélek!

Bécsből Pestre utazott s régi nevelő intézetében, szemben a Neugebäude-val szállott meg. Ez a sötét épület frissen az elméjébe idézte nyolcz esztendő összes szenvedéseinek minden emlékét. Szerte nézett s nem talált semmi vigasztalót: az elnyomott, elhagyatott országban.

A siralom völgye ez, a gyötrelem tanyája! Gyász_ és bánkódás zászlaja!

A hat esztendei kufsteini sötétség megrontotta szemét és tüdejét. Hiába keresett orvoslást: nem talált.

És Bécsben még mindig azon gondolkoztak: mikép törjék meg erős lelkét?

Ha az orvosok azt tanácsolták, hogy télre déli meleg helyre költözzék: Bécsből a szeptemberben beadott kérvényre az utlevél csak májusban érkezett meg. Ha az orvosok tengeri fürdőt ajánlottak, az áprilisban beadott kérvényre az utlevelet deczemberben küldték el.

Igy pusztitották el mesterségesen és kegyetlenül.

Drezda, Stuttgárt, München városokban keresett orvoslást, de nem talált. A börtön tönkretette egész idegrendszerét. Ehhez hozzájárult még, hogy rokonát, a szenvedések nagy küzdőjét, a hazafias reménykedések erős alakját, Teleki László grófot elfogták 1861-ben. Ez megrázta finom lelkét s még inkább az a második hir, a mely ezt adta tudtára: *Teleki László agyonlőtte magát*,

Még ma is vannak, a kik abban a meggyőződésben élnek, hogy Teleki Lászlót az osztrák politika gyilkolta meg.

Ezután Párisba ment nővéréhez Teleki Emma grófnőhöz, de Gerando-néhoz. Itt ágyba esett október 22-én. Megfogta a Leövey kezét:

— Lelkem, olyan *fáradt* vagyok, hogy szeretnék meghalni.

Az orvosnak ezt mondta:

— De ne veux, que domir! Csak aludni akarok!

Utolsó szava ez volt:

— Magyarország!

A mint kilehelte lelkét, sápadt és finom arcza teljesen visszanyerte azt a nemességet és erélyt, amely őt jellemezte. Ravatalánál a francziák nagy irója, *Michelet,* a ki bűbájos munkát irt a tengerről, igy sóhajtott:

— Quelle force! Minő erély!

Október 25-én temették. A fehér redőzettel bevont gyászkocsit Franciaország legjobbjai kisérték födetlen fővel a Mont-parnassei temetőbe a hol Irányi Dániel mondott beszédet.

— Még szabad lesz egyszer a haza szent földje s akkor te is haza kerülsz nyugodni drága halott!

*

Még Lövey Kláráról van néhány sornyi mondani valóm. Az utóbbi években egy asztalnál étkeztem vele. Meg-

ismertem a tiszta szivét egész fenékig. Nem tudott kérni a szegény, hogy ő ne adott volna.

— A szenvedőnek adni kell!

Nem volt valamely hazafias mozgalom, a mely iránt ne érdeklődött volna. Egy nyári napon a kerepesi uton egyedül jött át, csöndes lépésben, a Vas-utcza felé. A szeme már rossz volt, jól sem hallott. Egy nyomorult lóvasuti kocsi átgázolt rajta.

Még aznap délután kiszenvedett. Csak az elhidegült kezét csókolhattam meg. Legdrágább emlékeim egyike, egy Petőfi kötet, a melyet Petőfi adott Vasvárinak, Vasvári Pál Teleki Blankának, Teleki Blanka Leöveynek, a kinek hagyatékából hozzám került.

Kis leányok: erényesebb, hazaszeretőbb, a női méltóságot megőrzőbb, tiszlább lelkü, nemesebb szivü nőket alig hordott még a hátán a föld, mint ez a két nő, a kinek emlékét véssétek mélyen a szivetek közepébe.